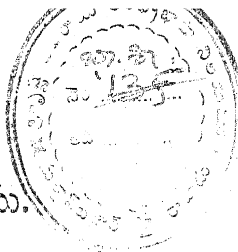
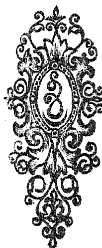
Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" PRESS,
MADRAS.—1922.

శ్రీ ర స్తు.

ఆనందరంగరాట్ఛందము.

పీ ఠి క.

వక్షస్స్థలి ముద్దుగుల్కుచును ధాత్రీదేవి లీలాసతుల్
ఠీవిం గ్రేవల నొప్ప నిర్జరవధూటీకోటి సద్భక్తిచే
సేవల్సేయఁగ హర్షరీతిఁ గొలువై చెల్వొందు లోకేశ్వరుం
డావిష్ణుం డొగిఁ బ్రోచుఁ గాత దయతో నానందరంగాధిపున్. 1

ఉ. తెల్లనికొండ యిల్లుగను దెల్లనిగిబ్బరౌతు వారువంబుగాఁ
దెల్లనిరేకుఁ దాల్చికొని తెల్లనిమిన్కులవానిఁ బువ్వుగాఁ
దెల్లనిత్రాఁచు సొమ్ముగను దెల్లమిగాఁ గయికొన్నయట్టి యా
తెల్లనిసామి రంగనృపధీమణికీర్తులఁ గీర్తిసంపదల్. 2

చ. మదియను వారిలోనఁ గడుముఖ్యుఁడు ముందటిజాతి యేఁడు ప్రాఁ
జదువులకాణయాచి పజసామి తనంతనె కల్గుమేటి నె
న్నదుటను వ్రాయుసంప్రతి కను ల్దగ చౌకము గల్గుపేల్ప స
మ్మదమున రంగభూపతికిఁ బూర్ణతరాయు వొసంగుఁ గావుతన్. 3

సీ. ఘనమహాపద్మవైఖరి నంఘ్రులు వహింపఁ గచ్ఛపమహిమ మీఁగాళ్లు గాంచ
మకరసంపదను పేమలు జంఘ లింపొంద శంఖరీతి గళంబు సరవిఁ జెందఁ
బద్మరాగప్రౌఢిఁ బాణిద్వయము గేరఁ గుందవిస్ఫూర్తిఁ బల్కుదుఱు మీఱ
నిందీవరోన్నతి వీక్షణంబు లడల్ప నీలవైభవముఁ బెన్నెఱులు దాల్ప

తే. నా ముకుందవక్షస్స్థలి నమరులక్ష్మి, ప్రకటమతియావజారతరాయవిజయ
రంగ నానందరంగధరావిభునకుఁ, జెలఁగు నవనిధు లిచ్చి రక్షించుఁ గాత! 4

సీ. బలుఁ తావి సుధ దీవి వలె కీవి గలమోవి పై దంతకాంతులు పరిఢవిల్ల
మను గప్పు మవిచొప్పునను మెప్పు గలకొప్పు నవలకుఁ బుట్టిల్లుగను జెలంగ
సితధాముఁ డగుసోమగతి గోము గలమోము వను నవ్వు వెన్నెల లెసఁగి కాయ
మరుతూపులను బాపు నెఱవైపు గలచూపులందు దయాదృష్టి చిందుచుండ

తే. నీపరాశక్తికన్న వేఱొకరు మిన్న, గన్నవేలు పని విపన్నగణము లెన్న
హరుని సామేనఁ గైకొన్న యయ్యపర్ణ, పూని యానందరంగేంద్రుఁ బ్రోచుఁగాత!

సీ. నాలుకపై నటనము సేయుగజయాన పుస్తకరూప మై పొసఁగుచాన
భజన చేసినవారి పాలికల్పకవల్లి యన్నిబాసలు తాన యైనతల్లి
మూఢునైనను జగత్పూజ్యుఁ జేయునధూటి యఖిలవర్ణాత్మిక యైనబోటి
నిస్తులశోణమాణిక్యవీణాపాణి మత్తవనప్రియమంజువాణి
తే. వాణి శ్రీనందగోపాలవంశజలధి, రాజతిరువేంగళేంద్రగర్భప్రశస్త
నవ్యమౌక్తిక మైనయానందరంగ, నృపమనోంబుజమున నెప్డు నిలుచుఁ గాత! 6

తే. ఆనయమును దాను గజముఖుఁ డయ్యుఁ దండ్రి యైనపంచాస్యుచేఁ బూజ లందినట్టి
గణపతి సమగ్రభోగభాగ్యంబు లొసఁగుఁ, గాత యానందరంగభూకాంతునకును.

వ. అని ప్రార్థించి. 8

సీ. ఆదిమసుకవి భీమనకు దండము వెట్టి యన్నయభట్టుకు నర్థి మ్రొక్కి
యమరఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ గేల్మోడ్చి కవిరాక్షసునకుఁ జోకఁ బ్రణమిల్లి
అలసాని పెద్దన కంజలి గావించి శ్రీనాథునకు రెండుచేతు లెత్తి
రంగనాథునకు సాష్టాంగంబు గావించి యలభాస్కరునికిఁ జోహారు చేసి
తే. బాణ భవభూతి భారవి భాస కాళి,దాస దండి మయూరా ద్యుదారసుకవి
రాజిరాజత్పదాబ్జపరాగ మెలమి, మస్తకస్థలి ధరియింతు మహితభక్తి. 9

ఆ. వాణి వేణిరీతి వన్నెగా మిన్నగాఁ, గలిగుఁ గూర్చు కవిత కవిత గాక
కసువ...నట్లు పస లేనికవితయుఁ, బలుకఁ గవిత యగునె పవిది గాక. 10

ఉ. ఒప్పను దప్పు లేనికృతి యుగ్మలి........తియొప్పుచుక్
దప్పను రెండు గల్గుకృతి దక్కఁగ హీనపు నాతిజాతి యే
తప్పును లేక యొప్పగను దార్కొనుసత్కృతి రూపరేఖలన్
జొప్పడు ప్రౌఢ యౌవనసుందరరీతిగ దా తలంపఁగన్. 11

వ. అని యిష్టదేవతానమస్కారంబును సుకవిపురస్కారంబును గుకవితిరస్కారం
బును గావించి యొద్దియేనియు నొక్కదివ్యప్రబంధంబు నిబంధింపఁ దలంచు
నవసరంబున. 12

సీ. తనయుక్తి తనభక్తి తామరసాసను నతనితనూభవు నపహసింపఁ
దనకీర్తి తనమూర్తి దైత్యకులాంతకు నతనితనూభవు నటమరి(టి)ంపఁ
దనకల్మి తనబల్మి దాక్షాయణీభర్త నతనితనూభవు ననువుఁ గాంచఁ
దనవైపుఁ దనయేపు ధారాధరతురంగు నతనితనూభవుఁ బ్రతిఘ మించ

తే. ధరణి ప్రాంసుమహారాజదత్తమత్త, కరటిఘటఘోటకభటాదిఘనవిభూతి
ప్రబల శ్రీమద్వ్రజారతిరాయవిజయ, లాంఛనానందరంగధరావరుండు.

సీ. అమితవిక్రములైనహూణరాజు లొకచోట నొకచోట మత్తరాహుత్తతతి
సరిలేక మిత్రమీఅంసరదారు లొకచోట నొకచోట రాయబారికసమాజ
మమరఁ గుంపినిపత్రికావళి యొకచోట నొకచోటఁ దక్కునుద్యోగిజనము
ఘనధరామండలాఖండలు లొకచోట నొకచోట రాయనియోగిచయము

తే. లొకట శాబ్దికతార్కికసుకవిరాజ, వందిమాగధగాయకవైణికభట
నటవిటులుఁ గొల్వఁగాసమున్నతవిభూతి, రమణఁగొల్వుండెనానందరంగవిభుఁడు. 14

వ. వెండియును సముద్దండభుజాదండమండలాగ్రఖండితారిభూమండలాఖండలకుండా
లకాండనరూధినీమండలుండును, మండలీకృతకోదండ ముక్తచండకాండదండి
తాభియాతిసమూహ ఢిల్లీశ్వరప్రముఖరాజన్యమూర్ధన్యమస్తక నిస్తుల కోటీరకోటీ
రచితశోణమణి శ్రేణీవిరాజిత పదరాజీవ ప్రాంసుమహారాజేంద్ర హృదయాను
గతచర తక్కుంపినీప్రభువర్య సర్వకార్యనిర్వాహణచణ మనీషావిశేషుండును,
శేషశయనచరణారవిందమకరంద తుందిలేందిందిరాయమాణ మా న స క ఢా భి
(కిడాంబి) శ్రీనివాసాచార్యవర్యపదభక్తివైభవుండును, భవనాంతరప్రవర్ధమాన
సామ్రాజ్యలక్ష్మీవిలాసభాసురుండును, సురధేను మందాకినీ మందార కుందార
విందారి బృందారకాహారహీరడిండీర తుషారక్షీరపారావారవారణాహిత సితఘ
నాఘన ఘనసారనారదపారదశారదాశరధరదరపురప్రహరగిరిపులినమరాళ హరి
దంతకరిదంతనితాంత కాంతియశస్సమాక్రాంత భూనభోంతరుండును, తరతమ
ప్రజ్ఞావిచక్షణుండును, క్షణక్షణప్రవర్ధితోత్సాహబాహుళ్యుండును నగుచు నిగ
నిగమను మగఱాలనిగరాలజిగి చాలఁజాలుకొను జాళువారుటంపు బోదియలప్రోది
యల మించుపగడాలజగడాలకంబంబులు డంబుమీఱి విడంబించునీరాజచందువుల
సందంబై చెలువొందిన నిండుసరిగెబనాతిపనివార్వ్యజాలరులకు జాలుకొని క్రొత్త
ముత్తియపుగుంపుల నింపఁజాలుతివాసులరత్నపు జతపంబుల మించు జలతారు
బారిమెఱుఁగుదిండ్లు బటువుబిల్లలు నల్లనిల్లుకొల్వుకూటంబున సుఖాసీనుండై
సకలరాజాధిరాజపరివృతుండగుపట్టాభిరామమూర్తి తెఱంగున నిఖిలయాదవసమ
న్వితుండైనకృష్ణదేవుని రీతిని సమస్తబృందారకసంసేవితుండైనదేవేంద్రుని చందం
బున నపారతారకాగణమధ్యభాసమానుండగుపూర్ణచంద్రుని యోజం దే
నొకయెడ జితామిత్రు లగుమిత్రులును, నొకచెంతఁ బురోహితులున్ శిష్టవిద్వాం
సులును, నొకచాయ గాయకులగు గాయకులును నొకదండఁ బండితులు నుండు మృగయా
నొకయోర నర్థులగు నర్థులును వెలయ నొకక్రేవ నిజకీర్తిప్రతాపంబున. 30

త్మకదివ్యప్రబంధంబుల వందిబృందంబు కైవారంబు సేయ నొక్కచో భరతశాస్త్ర ప్రవీణ లగు గణికామణికాగణంబులు స్వాభావరీతి సభారమ్యంబుగ నృత్యగీతవాద్యాభినయంబు లభినయంబు గా మెరయింప నొక్కచక్కి రాయసము లగు రాయసములును, నొక్కవంకఁ బ్రవర్తక లగు త్రివర్తకులును, నొక్కచోట, నిష్కపటవంతు లగు నిష్కపటవంతులును, నొక్కప్రాంత మహాదాశుచిత్ర విస్తారశ్లేషావిశేషాధిక సాహిత్యంబులు కవిరాజులు ప్రకటింప నొక్కయిక్కఁ బరమపావన రామాయణ భారత భాగవతాష్టాదశపురాణేతిహాస ప్రసంగ నిగూఢార్థ తత్పరతా వాద ప్రతివాదంబులు సేయు శాస్త్రజ్ఞు లెసంగ నొక్కదాపున బహువిధ సమర నిపుణతా సహోత్సాహ శూరవజీర సందోహంబును, నొక్కచెంగట నప్పాజి భట్టి యుగంధరాదిమంత్రి మూర్ధన్యప్రతిమాన మనీషా విభవాప్రతిమాన మానభాసమాను లగు నమాత్యశేఖరులును, నొక్క దిక్కున నటవిటభట పరిహాసిక వైణిక వైతాళిక ప్రముఖ పరివారంబును యథాస్థానంబులం బరివేష్టించి కొలువ భూలోకదేవేంద్రుని చందంబున వైభవోన్నతుండై పేరోలగంబునఁ గొలువుండి. 15

మ. ఘను శ్రీసాంబపదాబ్జసేవకు నపర్ణాపూర్ణ కారుణ్యభా
జనసంశీలుఁ జతుర్విధాంధ్రకవితాసల్లక్షణగ్రంథ శో
ధనధీసంయుతు భావగర్భపదపద్యాళిప్రబంధానుబం
ధను నిన్ గస్తురిరంగసత్కవిని జెంతం బిల్చి సెయ్యంబునన్. 16

మ. కవితాధోరణి నెన్న నీవలె సమగ్రఖ్యాతి గైకొన్న వా
రవనిం బ్రౌఢు లనేకు లొప్పెదరు వారల్లోన దున్నన్ భవ
త్కవితల్ భద్రకరంబు లయ్యె నదిగాకన్ మాకుఁ బట్టంపుస
త్కవి వీవైతివి గావునన్ బుధమణీ కస్తూరిరంగాగ్రణీ! 17

క. అబ్బురముగ నీచే నొక, కబ్బము గావించి దానిఁ గైకొని కీర్తుల్
జొబ్బిల నందఱితో నను, గబ్బిగఁ బొడన మొనర్తుఁ గడు ముద మొదవన్. 18

తే. సప్తసంతానములను శాశ్వతయశంబు, దనరఁ జేయును సత్ప్రబంధంబు గాన
గరిమతో నొకలక్షణగ్రంథమును మ్మదంకితమ్ముగ రచియింపు మనుచుఁ బలికె. 19

వ. సగౌరవంబుగా సన్మానించి పనిచిన నమందానందంబు డెందంబున సందడింప మందిరంబునఁ జేరి మదంతరంగంబున. 20

సీ. జనయశోపకారముగ నన్నునవమాగ నా పేర లక్షణగ్రంథమునన్ (మనన్)
దనకీర్తి తనివినుంచుఁ బలుకుట, సవరణ నేఁ జేయు సుకృతసారము గాదె! 21
దనకల్మి తనబల్మి సుకవిభీమన ప్రభృతులు గావించిన దశవిధచ్ఛందంబులు, లక్షణకావ్యం
దనవైపుఁ దనరొప్పంచి యందునఁ గలసారం బంతయు లక్షణంబుగాఁ గైకొని కాళి

దాసాదిగీర్వాణకవులు నన్నయభట్టప్రముఖాంధ్రకవులు గావించిన మహాకావ్యం
బులందు లక్ష్యంబులు వివరించి సకలకవిసమ్మతంబుగా నానందరంగచ్ఛందం బను
లక్షణగ్రంథంబు విస్తరించెద 22

తే. వనలతోఁ గూడి వాసించు నారరీతి, శంఖమునఁ గూడి తీర్థ మౌజలము భాతిఁ
బూర్వసుకవీంద్ర సాహిత్యములను గలసి, నేను రచియించుసాహితి నెగడకున్నె? 23

వ. అని యిం తిం తనరానిసంతసంబున వజారతరాయవిజయానందరంగరాయచక్రవర్తి
పేర నంకితంబుగ ఛందంబుఁ బొందింప నుద్యుక్తుండ నగుటంజేసి తత్కృతిపతి
వంశావతారం బభివర్ణించెద. 24

సీ. ఏదేవదేవునిపాదపరాగంబు శిరసావహించు నిర్జరసమూహ
మేమహామహుదివ్యనామకీర్తనములు భజనగావింతురు పరమహాను
లేస్వామిశుభమూర్తి వీక్షింప మదిఁ గోరి కమలజప్రముఖులు నెమకుచుందు
రేదయానిధియపాంగేక్షణం బాశించి వ్యాసాదిసద్భక్తు లాశ్రయింతు

తే. రట్టిపురుషోత్తమునిఁ బరమాత్ముఁ డైన, కృష్ణదేవుని సుతునిఁగాఁ బ్రేమఁ బడసి
బలిమిఁ గలిమిని మించి వేపల్లెనుండు, నందుఁ డొకనాఁడు సంతతానందుఁడగుచు.

సీ. శ్రీకృష్ణమూర్తి నీక్షించి మించినభక్తిఁ "బరమాత్మ జగదీశ భక్తవరద
నీ విట్లు వసుదేవదేవకీదేవులకడుపునఁ బుట్టి నాకొడుక వనఁగ
నమరి సమస్తలోకములను సత్కీర్తి యొనరఁ జేసితివి యింకొక్కమనవి
యున్నది నీవు సమున్నతప్రేమ మద్వంశంబున జనింపవలయు" ననుచు

తే. వెలమిఁ బ్రార్థింప నట్టులే కలియుగమున, నవతరించెద నని చాల నాదరించి
నందుఁ డుల్లంబు పల్లవిల్ల, నల్ల వేపల్లె శ్రీ లుల్లసిల్ల వెలసె. 26

బు భువన, ఖ్యాతభుజాబలవినిర్జితారాతిధరి
లు కొందఱు, నూతనరాజ్యపరిపాలనోత్సుకు లగుచున్. 37

మకు విభాగసంప్రాప్త మగుచు, నెగడుమంజీరవాణీమణీతటాక
జోత్తమాంగంబు లనుపురత్రయమును నేలుచు నుండిరి హర్షమునను. 28

గ్రవంశజుఁడు గో, విందనృపతి యయనపురము నేలుచు శ్రీ
లంది యశంబొంది విజయ, నందనుఁ డను పేర వెలయునందనుఁ బడసెన్. 29

వ. ఇట్లు వడసిన యాకుమారశిఖాముఖుఁడు దినదిన ప్రవర్ధమానుండై, చతుష్షష్టివిద్యా
విశారదుండై సకలశుభలక్షణలక్షితుఁడయి తేజరిల్లుచు నొక్కనాఁడు మృగయా
వినోదంబుగా వనాంతరంబునకుం జని యచ్చట విహరించుసమయంబున. 30

సీ. ఘనుఁడు విద్యారణ్యుఁ డనుపుణ్యపురుషుండు, బహుళతరైశ్వర్యపదవిఁ గోరి
పరదేవతోపాస్తి బహుకాల మొనరింప, నయ్యంబ ప్రత్యక్షమగుచు నీదు
కోర్కె లీడేర్తు నింకొకజన్మమున కంచుఁ, బలికిన వ్యాసులపాటుఁ జెంది
సన్న్యసించినను దక్షిణమున నాదేవి, సాన్నిధ్యమై మహైశ్వర్యసమితి
తే. బలిమి నొసఁగినఁ జింతించి తెలివిఁ గాంచి, విజయనగరాఖ్యపురము గావించి మించి
దీనిఁ బాలించుటకు యోగ్యుఁ డైనమేటి, యెవ్వఁడో యనియాత్మలో నెంచుచుండ.

తే. ఆమహారణ్యసీమ వేఁటాడువిజయ, నందనునిఁ జూచి యతని నానగరమునకు
శ్రీకరంబుగఁ బట్టాభిషిక్తుఁ జేసి, విజయనందనరాయ లన్పే రొసంగె. 32

చ. అతఁడు సమస్తభూమివలయం బనవద్యవిశేషనీతిప
ద్ధతిఁ దగ నేలుచుం గుటిలదర్పవిరోధివరూధినీహిమ
ప్రతతిసహస్రభానుఁ డనఁ బ్రస్తుతికెక్కె మనోజ్ఞభాషియై
శ్రితజనపోషియై ప్రజలఁ జేకొని ప్రోచెను ఎన్నివాసిగన్. 33

సీ. ఆమహామహునకు రామచంద్రాఖ్యరాయలు పుట్టె నతనికి నెంచ (యంబ) దేవ
రాయ లావిభునకు రాజశేఖరరాయ లానరేంద్రునకు గోళనరసింహ
రాయ లతనికి శ్రీరామచంద్రేశుఁ డాఘనునకు లాంగూళగజపతీంద్రుఁ
డతనికి గరుడమహాదేవరాయ లాధీరున కచ్యుతదేవరాయ
తే. లాయనకు వీరనరసింహరాయనృపతి, చంద్రు లుదయించి రందఱు ఛత్రపతులు
చక్రవర్తులునై ధరాచక్ర మేలి, పేరుఁ గాంచిరి ప్రజలు మేల్మే లనంగ. 34

సీ. ఆవీరనరసింహభూవరుపట్టంపురాణి లక్ష్మమయందు రామదేవ
రాయలు తిరుమలరాయలు శ్రీరంగరాయ వేంకటపతిరాయఘనులు
హేమంతరాయ లీరేవురు పుట్టిరి యడపకత్తెనదీపాలి యందుఁ
గృష్ణరాయలు పుట్టి కీర్తిగా నప్పాజి యనుమంత్రిఁ గూడి రాజ్యంబుఁ జేసె
తే. యశము రెట్టింప బంధువు లనుమతింపఁ, దొలుతఁ జెప్పినయేవురుదొరలు కొంత
సీమ కధిపతులై రందు రామదేవ, నృపతిమణి చంద్రగిరిదుర్గ మేలుచుండె. 35

క. ఆరామదేవరాయధ, రారమణునకున్ దివాకరసమద్యుతియై
మీఱి కళాధరుఁ డనెడుకుమారుఁడు జనియించె వంశమండనుఁ డగుచున్. 36

చ. లలితగుణాభిరాముఁ డకలంకయశోవిభవుండు సింహస
ద్బలుఁడు కళాధరుండు తమతాతలనాఁటిమిరాశియై సము
జ్జ్వలబలరాశియో యనఁగఁ బట్టణరాజ్యముఁ జేరి యచ్చటం
జెలువుగ రాజ్యపాలనము సేయుచునుండె ననేకవర్షముల్. 37

క. నెఱయొంధ తదీయకళా,ధరునకుఁ గొమ్మదికి గర్భదారకుఁ డనఁగా
వరపుత్రుఁ డొకఁడు పుట్టెను, గరికలభమతిని బలవిలాస ప్రౌఢిన్. 38

వ. అతఁడు దినదినప్రవర్ధమానుం డై నిఖిలవిద్యానిధానుం డై వదాన్యగుణవిభాసమానుం డై యయ్యనవనగరము పాలించుచుండెఁ దదీయకీర్తి నిఖిలదేశంబుల నిండి మెండుకొనినం జూచి కుతుకుంబు మొదలుగాఁ గలకవిదిగ్గజంబు లెనమండ్రు గోలకొండనుండి వెలువడి యాగర్భదారకనృపాలుని రాజధాని యైన యయ్యనపురంబుఁ జేరి నగరివాకిట వచ్చు నెవ నంచు వడ్లకణజంబు ముందఱఁ జిందియున్న ధాన్యం బీక్షించు నేర్పరియే గర్భదారకుం డని యచ్చటివారలచే నెఱింగి యిట్టివాఁడు మన కేమి త్యాగమీయఁబోయెడి నెందుకు వచ్చితిమని మంతనంబునం గొంతచింతించి యంతలో నిసుమంత దిటవు దెచ్చుకొని యతనిచెంతం జేరి యాశీర్వదించిన రాజన్యమూర్ధన్యుండు వారియంతరంగం బెఱింగి చిఱునవ్వు నవ్వుచు యవ్విద్వన్నికరంబును దనయంతఃపురంబునకుం దోడ్కొని పోయి రంగలరారు బంగారుపళ్లెంబులఁ జిరత్నంబు లగు నవరత్నంబు లుంచి వేయువేల వడ్డించి భుజియింపుఁ డని యుపచరించిన నయ్యర్థు లతనిసమర్థతకు హెచ్చుగా మెచ్చినం జూచి యనంతరంబ షడ్రసోపేతంబుగా భోజనంబుఁ జేయించి వలయు ధనకనకవస్తువాహనభూషణాంబరంబులు బహుమతు లొసంగి యొసంగినప్రేమను వీడ్కొలిపిన వార లుప్పొంగి. 39

సీ. శిబినృపాలుఁడు ఘనశ్రీయుతుఁ డై యుండి తూఁచియిచ్చినయట్టి కోఁచదనము
వైరోచనుఁడు చక్రవర్తియై యుండియుఁ గొలిచి యిచ్చినయట్టి పలుచదనము
పుడమిలో ధారాధరుఁడు ఘనుఁ డై యుండి మొలకలు నెట్టటుయిచ్చుములుచదనము
నెరదాత యనుపేరఁ బరఁగి రాధేయుండు బదులుకు బదులిచ్చుపరుసఁదనము
తే. సారె నిందించి నీకీర్తి సన్నుతించు, వారికిని వారి...యవ్వారిగాను
ధన మొసంగెడు దాతలదాత వీవె, ప్రకటగుణశీల గర్భదారకనృపాల! 40

చ. ఇఁక నినువంటిదాత గలఁడే త్రిజగంబులలోన నెన్నఁగా
సకలగుణాభిరామ యని సారెకు సన్నుతిఁ జేసి గోలకొం
డకుఁ జని గర్భదారకుగుణాతిశయంబుల నెల్ల మేలు త
ప్పక మకరాంకభూపతికిఁ బల్కిన నాతఁడు సంతసింపుచున్. 41

తే. గర్భదారకుఁ బిలిపించి గారవించి, ఛత్రపతి యనుపేరను వేత్రపురము
కోటిరాజ్యంబు రథరథ్యకుంజరములు, సన్నుతు లొసంగి పనుప నుత్సాహలీల. 42

ఉ. వేత్రపురంబుఁ జేరి కడువేడుక మీఱఁగ దానధర్మముల్
పాత్ర మెఱింగి సేయుచు నపారయశంబును గాంచి యొంతయుం

బుత్రులుసేవి డెందమునఁ బొక్కుచు నుండెడుగర్భదారక
చ్ఛత్రపతిక్ష్మాపతికి సారసనేత్రు దయాసమగ్రతన్. 43

క. శ్రీలక్ష్మాంబయం(దలి)దును, శోలయనరనాథశౌరి సూనృతభాషా
శీలుఁడు వడమలధరణీ, పాలుఁడుఁ దిరుమలవిభుండుఁ బ్రభవించి రొగిన్. 44

వ. అందు. 45

సీ. సకలజనామోదచర్య వాక్యప్రౌఢి నేదాత యాధాత నెగ్గులాడుఁ
గమనీయరూపరేఖావిలాసస్ఫూర్తి నేభర్త శ్రీభర్త నెదురుచూచు
ననమానతరసమగ్రైశ్వర్యవిఖ్యాతి నేరాజు రారాజునే పణంచుఁ
బ్రవిమలతేజోవిభాసమానోన్నతి నేయినుం డాయినుచాయఁ దెగడు
తే. నట్టి శ్రీనందగోపవంశాబ్ధిచంద్ర, గర్భదారకవరబాలగర్భశుక్తి
మౌక్తికం బైనశోలయమహీశచంద్రు, సుగుణముల నెవ్వరికినైన నొగడవశమె.
తే. అట్టివెరయోధ యగుశోలయాధిపతికి, శ్రీమదలమేలుమంగావధూమణికిని
బొమ్మయప్రభుఁడుదయించిభోగభాగ్య, గరిమసరిమన్నెదొరలెన్న ఖ్యాతిఁగాంచె.
చ. వెలవెలఁ బోక యప్పుగొని వృద్ధిని జెందక మూలవస్తువుల్
అలిభువిఁ బాఁగుశోకను ఫలావధి నొందక ని(ల్చి)చ్చి యిచ్చి యా
కులపడకుండె నేని యొకకొంత సమం బగుఁ గల్పకం బిలన్
వెలయఁగ బొమ్మయప్రభుని విస్ఫుటదానకలావిభూతికిన్. 48

వ. అని జనులు వొగడ ఖ్యాతినిం గాంచి. 49

క. నయనమ్మయందుఁ గనిరొ, న్నయనోత్సవమొంద సుతుల నయముగఁ జెదబొ
మ్మయనరనాథుని చినబొ, మ్మయధీరునిఁ గదనశూరు నమితోదారున్. 50

సీ. ఆచిన్నబొమ్మనృపాగ్రణిగర్భాబ్ధిచంద్రుఁ డై బొమ్మయక్ష్మాధవుండు
నయనప్రభుండు కృష్ణఘనుండు వర్ధమానావనిపతి గామధీవరుండు
లక్ష్మీనృపాలలలాముం బనఁగ నిట్టిపుత్త్రి లాఋగురును బుత్త్రి నైన
మంగళావతి ఘట్టి మహీజాల వర్ధిల్లనం దగ్రజుఁడు బొమ్మయాధిపతికి
తే. జాయ యైతగురామానుజమ్మయందు, వేంగడవిభుండు శ్రీతిరువేంగడేంద్రు
డనఁగ నిద్దఱుసుతులు మంగమ్మయనెడు, తనయజనియించి కాంచిరిఘనయశంబు.

క. శ్రీవిని నావెంగడధా, త్రీవిభునకు నందనులుగఁ దిరుమలఘనుఁడున్
గోవిందనృపతి వెంగడభూవరు లుదయించి రమితభుజబలు లగుచున్. 52

తే. చతురుఁ డౌతిర్మలధరాధిపతికి వేంకటాచలన్నపాలశేఖరుం డవతరించె
మతియు గోవిందవరనాథమణికి రంగస్వామి జనియించె సుగుణాభిరాముఁ డనఁగ. 53

వ. ఇంతకు మున్ను వివరించి యున్న బొమ్మన్నపాలక రామానుజాంబికాగర్భశుక్తి ము
క్తాయమానభవ్యగాత్రుండును, సకలజనమిత్రుండును, బుధ్యాచారిత్రుండును,
నైనతిరువేంగడధరణీరమణుండు శుక్లపక్షసుధాకరునిచందంబున దినదినప్రవర్ధమా
నుండై రాజాధిరాజపూజనీయుండై తేజరిల్లుచు. 54

సీ. నీలకంధరురీతి నీలకంధరుభాతిఁ దనదానవిభవంబు ఘనతఁ గాంచ
రాజరాజును మీఱి రాజరాజును గేరి తనయైశ్వర్యంబు ఘనతఁ గాంచఁ
జిత్రభానుని గెల్చి చిత్రభాను నదల్చి తనవిక్రమోన్నతి ఘనతఁ గాంచ
హరినందనునిమించి హరినందనుహసించి తనమోహనాకృతిఘనతఁగాంచ

తే. నందగోపాలవంశరత్నాకరైకపూర్ణచంద్రాయితాంగవిస్ఫూర్తి బొమ్మ
యావనీపాలరామానుజాంబికాత్మజుఁడగుతిరువేంగడేంద్రుండు వెలయు. 55

సీ. అసురగురుండైన నాతని దెస కేగి యనుసారిగా మాటలాడఁ గలఁడె
చతురాననుండైన నతనిచమత్కృతికింతైన నుత్తరం బీయఁగలఁడె
యలబృహస్పతియైన నతని యోజనరీతి దీర్ఘదర్శితఁ గని తెలుపఁగలఁడె
యాదిశేషుండైన నతనివాగ్ధాటికిఁ బ్రతిపోటిగా నిల్చి పల్కఁగలఁడె

తే. యెంతమతియెంత చతురతయెంతయుక్తి, యెంతవాక్ప్రౌఢియని జనులెల్లఁబొగడ
నెగడెఁదిరువేంగళేంద్రుండుజగతిలోన, భూపమాత్రుఁడె యవతారమూర్తిగాక.

సీ. తీరనివ్యాజ్యము త్తీరుగఁబూనుచు యుక్తి తీరనితగవులు దీర్చుశక్తి
యెటువంటివారలైన నెంతలేదనుపద్దు ఫారిసుభాషను కథలు పల్కుముద్దు
సమయోచితముగ నీసభలఁ బల్కెడు నేర్పు హితుల నేరములు సహించునోర్పు
తనకుఁ బ్రియోక్తు లందఱుఁబల్కెదగువీఁక పురుషసింహ మనంగఁబొసఁగుడాక

తే. గాంచి యిలఁజా(ల)తిదొరల మెప్పించి మించి కవులఁదనియించి చుట్టాల గారవించి
యహితుల నణంచి దిక్కుల యశముంచి, ప్రబలు శ్రీతిరువేంగళప్రభుకిరీటి. 57

వ. ఇవ్విధంబున మహాయోగశాలియై ఫ్రాంసుహింగ్లీజాదినమార్గయోలందాయుం పరు
దొయపురతకేశు మొదలయినజాతిభాషావిశేషంబులఁ బ్రవీణతఁ గాంచి యాయా
జాతిభావరయలకుం దెలియనిగూఢార్థంబులఁ దెలియఁజేసి వారిచే మేలు మేలని
పొగడికలు గాంచి యితరమతంబుల మర్మకర్మంబులన్నియుఁ బరిశీలించి జ్ఞాననిధు
లయినసకలకలావల్లభసన్నిభులగు తోటరమల్లుప్రముఖులకు విశదపడనిభావార్థం
బుల మాటమాత్రంబున నాటలవలెఁ దేటపఱిచి బుద్ధి మూర్తీభవించినట్లు ధైర్యంబు
సాక్షాత్కరించినట్లు, చాతుర్యంబు రూపంబు గైకొన్నట్లు నీతి యాకృతిం దాల్చి
నట్లు దేజరిల్లి పరేంగితజ్ఞానంబును, దారతమ్య విమర్శనంబును ఘటనాఘటన
సామర్థ్యంబును నుచితానుచిత కార్యవివేచనంబును గలిగి యవ్యాజపరోపకార

మూర్తియై దిగంతపరివ్యాపితవిశాలకీర్తియై ప్రవర్తిల్లునమ్మహాపురుషుని ప్రభఁజూచి సైరింపఁజాలక ప్రాంసుకుంపిణి కార్యధురంధరుం డైన [1]జంద్రాలు పట్టంబునుం బూని దొరతనంబు సేయు మశియాసె జన్రాలు కొన్నికుచోద్యంబులు సేసి నానాఁట హెచ్చుగా మచ్చరించిన నాజాడ దెలిసి యేవిధంబున నైన నితని మట్టు వెట్టెదనని యెంతయుం బంతగించి సీమకు సూత్రంబులుపన్ని లక్షాంతరంబులు కర్చుచేసి విస్తారంబుగా దస్తరంబులు వ్రాయించి ప్రాంసురాజన్యున కౌజంద్రాలు దుర్వ్యాపారంబు లెఱింగించి తత్క్షణంబునం బదులుదొరను రప్పించి యాతని చేత నామశేరయే చెరను వానిఁ బట్టి కట్టించి కొట్టించి గిడ్డంగిన వేయించి తనమనంబునం గలచలం బంతయుఁ దీర్చికొని పద్దుచెల్లించితి వని యెల్లవారలుం గొనియాడఁ గుంపిని(ణి)కి ముఖ్యమంత్రియై యవతారపురుషుం డనఁదగిన మాశేను సంతతిదొర చేత మెప్పులొందుమఁ బెంపొందినంజూచి నవాబులు, సంస్థానపతులు, సాఁటివారలు వర్తకులు నాశ్చర్యంబునం బొదలి యిట్లనిరి. 58

సీ. [2]జాతికొంసేలు మేజాపల్కపైఁ గొట్టి లీల నేఘనుఁడు చెల్లించుకొనియె
సీమమట్టు ఫిరాము చేసి దస్త్రాల్ వ్రాసి యేతంత్రి [3] కపితాను నెత్తఁ గొట్టెఁ
దగఁబ్రాంసుదొరలతోఁ దగవులకేర్పడియేదిటువరి నిర్వహించి మించెఁ
గరితోరుపట్నాలు గలుగుమంత్రులలోనఁ జెలఁగి యేమేటి ప్రసిద్ధిఁ గాంచె
తే. సకలభాషలు మాటాడఁజమునవ్రాయ,నిపుణతవహించియెవ్వాఁడుసెగడెజగతి
నట్టితిరువేంగళేంద్రుగుణాతిశయము,లెలమిఁ బన్నగపతి కైన నెన్న వశమె? 59

సీ. ఏతంత్రియుజ్జ్వలశ్వేతాతపత్రంబు పరితాపమును జేయుఁ బగతురకును
నేజనపాలుని తేజంబు చీఁకట్లు గ్రమ్మించు రిపుకోటికన్నుఁగవల
కేసెరయోధను దానఘనుం డధికము సేయు వైదిశోకానలంబు
నేమంత్రిసత్కీర్తి సోముఁ డించిం(కిం)చు నిర్జిన్రారిసేనాసముద్రములను
తే. జగతి నేమేటి నెరడాక సాటియైన,సుంతులకు గుండె గాలంబుమాడ్కిఁదనర
నట్టితిరువేంగడేంద్రుడీ టైనయోధ,కలుగ నేర్చునె మూఁడులోకములయందు.

క. అతనికులపాలికామణి,పతిభక్తివిశాల బంధుపరిపాల యరుం
ధతిసదృశశీల బుధసంస్తుతసద్గుణజాల లక్ష్మమాంబిక వెలయున్.

చ. సతిపతు లిద్ద ఱెంతయును సం(తతి)పద గాంచు తలంపునన్ మహా
వ్రతములుఁ దీర్థయాత్రలుఁ దపంబులు బ్రాహ్మణపూజయున్ శివా
యతనిలయంబులున్ వనచయంబులు సత్రము లగ్రహారముల్
వితతతటాకపాళి చలివెందర లచ్చుపుభక్తి సేయఁగన్.

1 General. 2 Council. 3 Captain.

వ. ఇవ్విధంబున నప్పుభూవరులు సుపుత్త్రులం బడయుటకై కొలుచుపూజల శ్రీకృష్ణమూర్తి సంతసిల్లి తొల్లి నందునికులంబున నవతరించెదనని యతనికి వరం బొసంగినవిధంబు దలంచి యీతిరువేంగడనాథునకు లక్ష్మమాంబికకుంగూర్మినందనుఁడై యుద్భవింతుంగాక యని నిశ్చయించి. 63

మ. క్షితిలోఁ గోసలరాజవర్యసుతకున్ శ్రీరాముఁడా పార్వతీ
సతికిన్ శక్తిధరుండు గల్గునగతి గృష్ణస్వామి విఖ్యాతిగా
నతులప్రౌఢిని లక్ష్మమాంబసుతుఁడై యానందరంగక్షమా
పతిచంద్రుండన నుద్భవించెను గళాభాగప్రపూర్ణాకృతిన్. 64

క. అతనికి సహోదరుండై, మతిధృతివితరణకళాచమత్కారమహో
న్నతుఁడు తిరువేంగడమహీ, పతి యుద్భవమై చెలంగె బాలార్కశ్రీ యన్. 65

సీ. ధైర్యంబు సంతతౌదార్యంబు శౌర్యంబు గాంభీర్యచాతుర్యకౌశలములు
మతిశక్తి ఘనయుక్తి మధురోక్తి పితృభక్తి యుచితజ్ఞతయునీవియోర్పునేర్పు
దాక్షిణ్యమును జల్లఁదనము చక్కఁదనంబు రసికత యాశ్రితరక్షకతయుఁ
దారతమ్యప్రౌఢి తంత్రంబు శీలంబు సత్యవాక్యోన్నతి చలము బలము
తే. నగ్గలతోఁ బాలతోఁ దల్లి యొనరఁగూర్చి, ప్రేమ నల్లారుముద్దుగాఁ బెంచినట్లు
లఖిలసుగుణాభిరాముఁడై యనుదినంబుఁ, బ్రబలె నానందరంగభూపతికిరీటి. 66

చ. తెలివికిఁ బుట్టినిల్లు జగదీశుల కెల్లను మేలుబంతి వి
ద్యల కొరగల్లు తాలిమికిఁ దావు వదాన్యతకున్ నిధాన మా
ప్తులకును మెట్టపంట కవిభూసురవాటికి గల్పవాటి యై
కలియుగకృష్ణమూర్తి యనఁ గాంచెను రంగవిభుండు కీర్తులన్. 67

సీ. శ్రీవిష్ణునంశచే నావిర్భవము చెందుకతమున శ్రీరంగపతి యనంగ
సర్వజనానందసంధాయి యగుటచే నెలమి నానందరంగేంద్రుఁ డనఁగ
నఖిలదిక్కుల విజయముఁ గాంచగా విజయానందరంగభూజాని యనఁగ
మెచ్చి పాచ్ఛా కితా బిచ్చుటచే వజారతవిజయానందరంగరాయ
తే. లనఁగ బౌరుషనామధేయముల వెలసి, శుక్లపక్షసుధాకరస్ఫూర్తిగాను
దినదినంబున కమితవరిష్ఠుఁ డగుచుఁ దేజరిల్లును దులలేనిరాజసమున. 68

సీ. బంగారుకొండ దా ముంగిట నమరెనో సురభూజరాజంబు పెరటిచెట్టో
శ్రీరామమాడసంచితముగానున్నదో కామధేనువు దొడ్డిఁ గట్టినాఁడో
రసవాదశక్తి కరస్థలామలకమో తలుచునిక్షేపంబు దొరకినదియొ
తగధనాంజనవిద్యఁ దా నేర్చుకొన్నాఁడో స్పర్శవేధియు బొక్కసమునఁ గలదో

తే. కొఱయుండిన నిటుల లక్షలకొలంది, నిచ్చి యర్థులఁ దనియింప నెనరిశైక్య
మని జనంబులు దనకీర్తి వినుతిసేయఁ, బ్రబలు జితవైరి యానందరంగశౌరి. 69

శా. అంతం జెంగలిపట్టునం దనయశేషాద్రీంద్రు సత్పుత్రి యా
కాంతారత్నము రూపవిభ్రమకళాకారుణ్యదాక్షిణ్యవి
శ్రాంతిన్ లక్ష్మిని మించుసద్గుణసమాజన్ మంగతాయీసతిన్
సంతోషంబునఁ బెండ్లియాడె విభవైశ్వర్యంబు లుప్పొంగఁగన్. 70

సీ. సదమలపతిభక్తి సాత్వదరుంధతి యసమానగుణముల నాదిలక్ష్మి
దీనులపాలిటిదేవతారత్నంబు నన్నదానప్రౌఢి నన్నపూర్ణ
యాశ్రయించినవారి కసురునిక్షేపంబు పొలుపొందునోర్పున భూమిదేవి
కొనియాడువారికిఁ గొంగుబంగారంబు బంధుజనములకుఁ బారిజాత

తే. మనుచు జనులెల్ల వేనోళ్ల నభినుతింప
సత్యమును ధర్మమును బద్ధఁ జల్లిదనము
దయయు దాక్షిణ్యమును బూని ధరను బ్రబలు
మానినికురుంబ యుల మేలుమంగమాంబ. 71

సీ. కన్నులా చిన్నారిపొన్నారికి బిడారు చూపులా కరుణకుఁ బ్రాపు దాపు
పలుకులా సత్యసంపదలకుఁ బుట్టిల్లు గుణములా యమృతొనకు నిలయంబు
వితరణమా సదావిశ్వవిఖ్యాతంబు శీలమా లోకప్రసిద్ధికరము
చిత్తమా బహుధర్మచింతనాయత్తంబు పుణ్యమా సౌజన్యమునకుఁ దావు

తే. నగుచు నేసతీమణికిఁ జెన్నలరు నట్టి, శ్రీ మదలమేలుమంగమ్మ చెయ్యివట్టి
నదిమొదలు ప్రాజ్యసామ్రాజ్యపదవిరఁగ, భూపతికినాఁడునాఁటికుప్పొంగకున్నె.

సీ. పెండ్లియాడినమొదల్ పెనిమిటి కైశ్వర్య మధికమై వెలసినయతిశయంబు
చేపట్టినదిమొదల్ చెలువునకును గీర్తి విస్తరిల్లుచువచ్చువిస్మయంబు
బొట్టుగట్టినమొదల్ పురుషునకునుమండలాధిపత్యము వచ్చునద్భుతంబు
చేకొన్నయదిమొదల్ చెలఁగి భర్తకు దొరా దొరలెల్ల స్వవశులై పరఁగువింత

తే. యింతయంతని కొనియాడ నెవరివశమ్ము, మహితలక్షణవతి యైనమంగతాయి
యాదిలక్ష్మియె నిజము కొదనిన నెట్లు, రంగశౌరికిఁబట్టంపురాణియగును. 73

క. అని జనములు దనుఁ బొగడఁగ, ఘనతరగోభూహిరణ్యకన్యాదానా
ద్యనుపమదానంబులు భ, క్తినిభూసురకోటి కొసఁగి కీర్తిఁ జెలంగున్ 74

వ. అంత. 75

గీ. సీమలోనుండి ఫ్రాన్సురాట్ఛిఖరుండు పనిఁడిబెత్తంబుభూషణాంబరము లనిచి
కంపిసిద [illegible] రహిఁ జెలఁగమిఁ జేయానందరంగశౌరి. 7

సీ. విసువక యేవేళ విషదవృత్తి భరించు కులపర్వతంబులకొలఁది యెఱిఁగి
చెదరి మూలకుమూలఁ జేరినహరిదంత దంతావళంబులఁదారిఁ జూచి
యెన్నాళ్లకును దల లెత్త నేరక యుండు పన్నగవల్లభు బలిమి గాంచి
సతతంబు తా నధోగతిఁ బడియున్నట్టికచ్ఛపప్రభునియోగ్యత గణించి
తే. లీల సర్వంసహారమణీలలామ, శ్రీవజారతరాయఁడై చెలఁగువిజయ
రాజితానందరంగవీరాగ్రగణ్యు, పటుభుజాస్తంభమున నిల్చి ప్రమద మొందె. 77

వ. తదనంతరంబ. 78

సీ. సదమలాచారంబు సత్యవాక్యప్రౌఢి యమర చెల్వొందు లక్ష్మాంబ యనఁగ
దయయు దాక్షిణ్యంబు ధారాళగుణముచే హావణిల్లుకతన స్వర్ణాంబయనఁగ
అమరిక బుద్ధి శీలము నోర్పు నేర్పుచేఁ జెలివొందు జానకీదేవి యనఁగ
హరిభక్తి గురుభక్తి యాశ్రితావనశక్తిఁ బరఁగి శ్రీత్రిపురసుందరి యనంగ
తే. నలుగురు సుపుత్రికలు తదానందరంగ, రాయశేఖరునకు మంగతాయిసతికి
నుదయమొందిరి సంతతాభ్యుదయ మొదవఁ, దల్లిదండ్రు లయ్యుల్లము ల్పల్లవింప.

క. ఆవిజయరాయరంగసుధీవరుసహజన్ముఁడై నతిరువేంగడగో
త్రావిభుఁడు నాఁడునాఁటికిఁ, బూవులచేరెత్తినటులఁ బొసఁగి చెలంగెన్. 80

గీ. ప్రాన్సుపుడతకీసుహార్వపార్సి తెనుఁగు, నరవమును మొదలయినభాషాంతరముల
మాటలాడఁజదువ వ్రాయ మేటియగుచు, సాంద్రతరకీర్తితిరువేంగడేంద్రుఁడమరె.

క. నెరయోధ యై తగినయూ, తిరువేంగడభూపమణికిఁ దిరువేంగడధీ
పరమతాళి రాజరాజేశ్వరి యనుసత్పుత్రికయును జనియించి రాగిన్. 82

సీ. చక్కఁదనంబునఁ జక్కరవిలుకాఁడు చల్లఁదనంబునఁ జందమామ
మిక్కుటమైనట్టిలెక్కకు శేషాహి విక్రమక్రమమున విక్రమార్కుఁ
డమరు నశ్వారోహణమున రేవంతుఁడు సురుచిరవాక్ప్రౌఢి సురగురుండు
ఘనదానవైఖరిఁ గలియుగకర్ణుండు సత్యవాక్యమున నజాతవైరి
తే. యనఁగఁ జెలువొంది తిరువేంగడావనీంద్రు
గర్భకలశాంబునిధికి రాకామృగాంకుఁ
డగుచు నానందరంగేంద్రుఁ డనుదినంబు
మనుపఁ దిరువేంగడేంద్రుండు మహినిఁ బ్రబలె. 83

వ. తదనంతరంబ. 84

సీ. ప్రభవవత్సరధనుర్మాసశుద్ధాష్టమిభానువాసరము రేవతియుఁ దనర
లగ్నంబు కటకమారాశిని గేతువు నాలుగింటను సూర్యనందనుండు

నాఱింట రవిబుధు లలసప్తమమున బృహస్పతికవిరాహు లష్టమమున
మహితసూనుఁడు నవమమునఁ జంద్రుఁ డుగతి ఘనసార్వభౌమయోగం బెసంగ
తే. రాయసింహాసనాసీన రంగపతికి
శ్రీమదలమేలుమంగాసతీమణికిని
రమణ ముద్దువిజయానందరంగరాయ
చంద్రుఁ డుదయించె సత్కళాసాంద్రుఁ డగుచు. 85

సీ. ఈధన్యుఁ డేకదా యెలమి సాక్షాద్విష్ణు నంశచే నుదయించినట్టిదేవుఁ
డీఘనుఁ డేకదా యిల ఢిల్లిపాచ్ఛాయిచేతఁ బూజలు గాంచు శ్రీనిధానుఁ
డీరాజరాజే గదా రాజసింహాసనోద్దామసామ్రాజ్యయోగశాలి
యీమహామహుఁ డేగదా మేటిమండలాధీశుల మ్రొక్కు లందెడికిరీటి
తే. యనుచు సకలమహీపాలు రభినుతింప, శుక్లపక్షస్ఫురత్సుధాంశువలె దినది
నప్రవృద్ధి ముద్దువిజయానందరంగ, రాయమణి పట్టభద్రుఁడై రహిఁ జెలంగు. 86

క. ఈలీల నిరుపమానమ్మహాలక్షణశాలి యగుచు నతఁ డొదవినయా
వేళం దనరునవగ్రహా, లీలావసరములు నేర్పరించెద వేడ్కన్. 87

వ. తద్విధంబు. 88

సీ. రతనంబులను జాల జతనమౌ నొలసూలు బలుకిరీటంబు సొమ్ములు చెలంగఁ
దెలిచల్వఁ గట్టి ముత్తియపుఁ బేరులు దాల్చి మురువైనచెంగోలు పూనిరత్న
సింహాసనస్థుఁడై చెనఁటివైరులఁ గొట్టి యఖిలధరామండలాధిపత్య
గర్వసంజనిత మాఘనసంభ్రమమునందుఁ జిత్తంబు లీనతఁ జేసి మించి
తే. తగ నజాతారి యగుచు నుత్తరముఖముగఁ
బొడవుగాంచుచుఁ గుడిక్రేవ యొడరఁ గాను?
అలుక తోఁచుట యవసరం బయ్యెఁ గటక
లగ్నయుతకేతునవసరోల్లాస మరయ. 89

గీ. మఱిచతుర్థాధిపతి శని సరిగె కంబి, నిలివలునకిరీటభూషాదిఁ దాల్చి
తూర్పు గని కుడికాలు ముందుంచి నిల్చి, యమరకేతుపట్టము గట్టు నవసరంబు. 90

సీ. మఱియు నయ్యాఱింట మెఱయుచున్న బుధుండు బలిమిమీఱఁ బసపుచల్లడముఁ బూని
బలుతోలుకుళ్లాయిపై నిన్నగొల్సును జుట్టిజందెంబు వేసుకొని విల్లు
నమ్ముచేఁ బూని యాయనిలునిదెస కేగి బలిమి సమస్తభూముల జయించి
యాగ్నేయదిక్కున కందుండి చనుదెంచి గగనమండలమున కెగసి నిలిచి
తే. దక్షిణాభిముఖంబుగాఁ దనరి యూర్ధ్వదృష్టి గైకొని శరము సంధించి మించి
పంతమున ముజ్జగముల దహింతు ననుచు నాగ్రహావేశమున నుండు నవసరంబు. 91

గీ. ఆఱిటను దగునినుఁడుపీతాంబరంబు,నరకిరీటము ముత్యాలసరులు దాల్చి
పరఁగఁగ జైలహాయ నెక్కి పశ్చిమమున, హాసుగా స్వారివెలువడునవసరంబు. 92

గీ. సప్తమాధిపతిగురుండు స్వర్ణకాంతి,వెలయఁగేతుసామ్రాజ్యాభివృద్ధి యొసఁగి
తగ శిరోవేష్టనముఁ బూని దక్షిణముగ, నమరి సైబుతిదిశఁజూచునవసరంబు. 93

సీ. ఆసప్తమస్థాన మగుచుకరంబున దీపించుశుక్రుఁడు తెల్లపాగ
తెల్లకోకలు గట్టి దివ్య మహాపచ్చనిగంధంబుఁ బూసుకొకాంతతోడఁ
దూర్పుఁ బడమటివాస్తువును దక్షిణముగ నెసఁగువాఁకిలి గలయింటిలోనఁ
బట్టిమంచముమూఁదిపఱుపుపై నమరి యష్టైశ్వర్యసంపన్నుఁ డగుచు నెడను
తే. జెయ్యి తలక్రింద నిడి దిండిచేరి మీఁదిరాజ్యమునఁ గల్గుపదవదరాతివితతి
నక్రమంబున ఖండింప నాత్మలోన్నమరి యోజన గావించునవసరంబు. 9

సీ. మఱియును నాస్థమస్థితరాహువు యమునిముఖముఁ బోలునట్టిముఖము
రక్తనేత్రముల ఘోరముగాను జూపట్టి యలశుభాయుర్యోగములను బూని
భక్షించునంతఁ గోపంబుతో వాయవ్యదిశఁ దల యాగ్నేయదిశను దోఁక
యుంచి కేతువును నత్యుగ్రతఁ జూచుచునవిశంబు సకలగ్రహములు తనకు
తే. వెఱచునట్లు మహాకారవిసరుఁ డగుచునుండు వేళ శరీరంబు రెండుగాను
విఱచి గాయాలచేఁ బ్రజ్ఞ మఱచిసోలియునిమీఁదనుబడియుండు నవసరంబు. 95

గీ. అష్టమాధిపతి కుజుండు నరుసుమూర్తి,యుముల దగుకిరీటమును దూఁణాంబరంబు
చెలఁగుసింహాసనమును దనచేత నెత్తి,యచటికేతువు కొసఁగెడునవసరంబు. 96

సీ. నవమాధిపతి శశి పవడాలకంబముల్ రతనాలకొణిగలు వితతములుగ
వెన్నెలకోకలు చందువలు గలమంటపం బొకటినిర్మించి యందున్నతాస
నమున హాసుగ నర్తనసుగీతవాద్యము లను గొంచు లేఖలువినుచు రాజ్య
శాసనుఁడై ధాన్యరాశి కట్టెదుటను రెండు ప్రక్కలఁ బైఁడివెండికుప్ప
తే. లొనర రత్నపరీక్ష చేయుచును గేత్ముజాతకులకును రెండవయాతఁ డగుచు
దిండుచేరుకొపడమటిదిక్కుఁ జూచి, యధికసంతోషమున నుండునవసరంబు. 97

క. ఈవిహి నవగ్రహములు నిఁజావసరస్థాయిఁ దనరి జాతకునకు సు
శ్రీయోగబలా(శ్రీవితతా)యుర్యోగము,హావిభవములొసఁగనతఁడుహావణిల్లునెడన్.

సీ. ప్రభవమొందిననాఁడె ప్రాంసురాజేంద్రుండు బహుమానములు చాలఁబనిచినదియుఁ
బలుకనేర్చిననాఁడె పాచ్చాయి మొదలైన ప్రభువులుభవ్యులై పరఁగినదియు
నడువనేర్చిననాఁడె కడిమిసీమను సుబా దొరతనంబునహించి మెఱసినదియు
నాడనేర్చిననాఁడె యఖిలభూపకులంబచేఁ గానుకకప్పము ల్గాంచినదియుఁ

తే. జనన నేర్చిన నాఁడె విస్తారమండలాధిపత్యంబుఁ బూని చెలంగినదియు
నందకులజముద్దువిజయానందరంగ, నృపతికే కాక కలుగునే యితరులకును. 99

సీ. చందమామను మించు నందమౌ నెమ్మోము కమలంబుల హసించు కనుల గోము
కదియఁబట్టినఁ బాలుగారు చెక్కులకోవి చిగురుటాకును మీఱు చిన్నిమోవి
వాసించు సంపెఁగవంటి చక్కని ముక్కు వజ్రాలఁ గేరు పల్వరుస చక్క
నన్నె దేరు విశాలవక్షఃస్థలము వీఁక యొనరు నాజానుబాహువుల జోఁక
తే. కలిగి మహిమ మహాపురుషలక్షణత నమరు, నితఁడు రాయసింహాసనాధీశుఁడగుట
కేమియాశ్చర్యమని జనులెల్లఁ బొగడఁ, బ్రబలు ముద్దువిజయానందరంగశౌరి.

వ. అంత. 101

సీ. మహిఁ బ్రమోదూతసంవత్సరాశ్వయుజశుక్లాష్టమిదినమున నమరునుత్త
రాషాఢయందుఁ దిన్యం బైనలగ్నంబు మేషమౌ రాశిని మెఱయు గురుఁడు
మిథునానఁ గేతువు మెలఁతయందుఁ గుజుండు తుల నర్క శుక్ర బుధులును వృశ్చి
కమున మందుఁడు కార్ముకమున రాహువు మకరమ్మునఁ జంద్రుండు రహిఁ జెలంగి
తే. కలితసామ్రాజ్యవిభవయోగం బెసంగ, రంగనృపతికి నలమేలుమంగమకును
దనర రెండవపుత్రుఁ డై తగి కుమార, విజయతిరువేంగడేంద్రుఁ డావిర్భవించె.

క. ఇల రామలక్ష్మణులనఁ బలకృష్ణులరీతి జంటఁబాయక వారు
జ్జ్వలయోగశాలులై తగి, తలిదండ్రులు సంతసింపఁ దనరుదు రెలమిన్. 103

వ. ఇట్లాపుత్రరత్నంబులు దినదినప్రవర్ధమానప్రతిభఁ బ్రబలిన నందగ్రజుండగు
ముద్దువిజయానందరంగరాయనృపాలుండు బాలగోపాలమూర్తివలె ముద్దుగుల్కు
చు సేతుశీతాచలాంతరధరావలయం బంతయు నేకచ్ఛత్రాధిపత్యంబుగా నేలుచు
రాయసింహాసనారూఢుం డగుటం జేసి యాతనిప్రబలజాతకఫలశుభసూచకంబు
నానాఁట విస్తరిల్లి వెలయుకతంబునఁ దదీయయోగాతిశయంబునకు దృష్టాంతం
బెట్టిదనిన. 104

క. ఇమ్మహిఁ బ్రబలిన ఢిల్లీ యమ్మహమ్మదుషా పాదుషా ధరాధీశ్వరుహు
క్కుమ్మున నాసరజంగమ్మునమ్మునఁ జేకొనక మెలఁగినఁ దా విని కినుకన్. 105

గీ. వడిగ నాసరజంగు సత్వం బడంచి, కోరి దక్షిణసుబ కట్టుకొమ్మటంచు
ఘనహిరాయతమొహదీనుఖానుఁ బూని, పాదుషా పంపనతఁడు పోర్బలము చెలఁగ.

వ. తద్విధంబునఁ బరిపంథికంధరసందోహగంధవహదుస్సహగంధాంధసింధుర బంధుర
సైంధవవరూథినీసంగతుం డై తరంగిణీభుజోత్తుంగతరంగమాలికలపోలికై దళంబు
వెంటనంటిరా వెడలి మందంపుఁగలమ్మట్టల మట్టువెట్టి యిట్టలం జేపట్టి మట్టు

మట్లారరయినదూప్లెక్సురాజేంద్రునిచేత నా౹నబాబునిజాములచేత ననేక స్తో
నల౯ బడసి యపారం బైన కీర్తింగాంచిన సకలదేశాధీశు లానందకందలిత
తే. వారవిందు లై. 107

శ్లో నున్న చందసాహేబును జెఱఁబాపి పిల్పించు నౌఱతనంబు
వ. రాయితమొహదీ౯ఖాను జతఁజేసి యనవర్ధిఖానుఁ గొట్టినచలంబు
ఛగా దండెత్తి వచ్చిననాసరజంగును దునిమినసాహసంబు
డు మొదలైనయట్టికర్ణాటక సుబకునబాబుగాఁ బ్రబలుశక్తి
ఁగాఁ గృష్ణ హద్దుకన్యాకుమారి,దాఁకఁ గలిగినదేశమంతయును గట్టి
సమర్థ్యము విజయానందరంగ,ఘనునకేగాక యొరులకుఁ గలదె ధరను? 108
కు నందగోపకులవీరవరేణ్యుఁడు రంగధారణీ
తునిచేతిహేతికినుక౯ వెస మార్కొని పోరఁ జూచుదు
తునిజాముసైన్యనికరంబులు కొద్దినిబోవనీయదా
కు నంతకుం బఱచునంతకు నంతకుఁ జేరునంతకున్. 109

నుండి వెడలి గోపురి గొని వాకిళ్లు చొరప నేర్చినరీతి చోద్య మయ్యె
మండలిని జొచ్చి రవిమండలముఁ జొచ్చి చనునది మిగుల నాశ్చర్య మయ్యె
నకేట మునింగి మిన్నేట తేచినచంద మెన్న విచిత్ర మయ్యెఁ
సంభములనుండి సురవధూకుచకుంభములకు లంఘించు టద్భుతము నయ్యె
రాయవినుతవజారతరాయవిజయ, విక్రమానందరంగభూవిభునిహేతి!
గడమున నింద్రజాలవిద్య గనుపింప,వలయుఁగాదేని రిపు లిట్లు మెలఁగఁగలరె ?
యిట్లు సకలజనములుఁ, గొనియాడ ననర్ఘరత్నఘోటకమదవా
భూషణాంబరంబులు, ఘనమోదము మీఱ నజరుఁ గైకొని వేగ౯. 111

అప్కారి యతాసైమలుప్కారిఖానుఁడు గరిమ యబ్బలిమీరుఖానుధీరుఁ
బ్బల్లబీఖానుఁ డబ్బల్లజీతుఖా౯ ఘనులు దిలావరుఖాను మేటి
బలుఁ డాహిమ్మదుఖాదరుఖానుఁడు సైదుషరీబుఖా౯ పానవాసు
నులు మహమదుఖాను నవాసులఖానుఁ డల్లనమూషిఖాను మేటి
దిగాఁ బేరుపెంపుచే నమరుపౌఁజు, దార్లు హుదురావులును కిలాదారులు సర
నులు వజీరులును సుబాదార్లు దొరలు, వచ్చి రానందరంగభూవరునిసభకు. 112
యును. 113

సరాజారామచంద్రరాయాగ్రణి జాకోటినింబాళుజనవరుండు
వంతుఁడు సులుతా౯జనింబాళును మాధవరావు

మీఱినచలంబునం బలం బగ్గలంబై కనుపట్టి బహుదూరంబు గడచిపోకను. 99
కుం బ్రాంసురాజు సహాయంబు సేయవలె నని మంతనంబునం జింతింపఁగోమ
చ్చేరికుంపినికిం గార్యస్వతంత్రియుఁ దండ్రియు మంత్రియు నైనక్లి
రంగనృపాలపుంగవునకుఁ గాగిదంబు వ్రాసి తనకు సహాయంబు సే
ప్రార్థించిన నత్తెఱంగంతయు దొరలైన [1]డూప్లెక్సు మహారాజున
పరమప్రయత్నంబున నతని సమ్మతిలంజేసి నిజతంత్రశక్తివలన నాత[illegible]డగుట
సూత్రంబులం బన్నియు, నచ్చటం జేరంబడియున్న ఛంధాసాహెబు [illegible]గశారి.
యాహిరాయిత మొహ(దీను) దిసిఖాను వెంటనంటిరా దిట్టపఱిచి పుదుచ్చే 101
రజాసాహెబునకు నవాబుతనం బిప్పించి, యతనివెనువెంట విక్రమవిక్ర
లగుఫ్రాన్సుసోల్దారులను నసహాయశూరు లగుబారుసిపాయీలను గూర్చి
దంపుసామానుల దిట్టపఱిచిన నమితోత్సాహంబున వెలువడి యారజాసాహెబు
ఛందాసాహెబు, హిరాయిత మొహ(దీను) దిసిఖానుండు మొదలయినశూరశి[illegible]
సుస్థిరై ఫ్రాంసుపౌఁజునుమున్నిడుకొని అనవర్దిఖానుని నతనిపౌఁజును నిముసమ[illegible]గి
బున ముంచి యార్కాడాక్రమించి మించినకీర్తిచేఁ బ్రకాశించినయానిజావ
బుల పుదుచ్చేరికిఁ బిలిపించి సకలవైభవంబులతోన దొరచెంతం దోడ్కొని[illegible]చె.
నవరత్నభూషణాంబరంబులు నపారంబుగా బహుమతినిగావించి మధుర,
పురి, మైసూరు, యిక్కేరి మొదలైనసంస్థానంబుల నిట్టట్టుగావించి తమపై 103
వచ్చి నాసరజంగు లక్షగుఱ్ఱంబుతోఁ బుదువాపురినావరించుకొనిన వాని నా[illegible]ండగు
నిలువనీయక తఱుమఁగొట్టి గులాంనహుషమహమ్మదుఖానుని బలాయమా[illegible]ల్కా
జేసి తురకతమాషుఖానుని నిర్నామంబుగావించి నబునిందుఖానుని దండంతర[illegible]చు
జాఱిలాడించి మహమ్మదుఅబరాల్ పాళెయం బంతయు నెత్తఁగొట్టించి మ[illegible]కంబు
దల్లిఖానునిపౌఁజంతయుఁ బటాపంచలై పాఱందఱిమి మఱియునుం గలుగు[illegible]ంతం
ధివీరుల నెచ్చ టఱకా లూఁదనీక చెల్లాచెదరుగావించి పరాక్రమించినం 104
మొదట నాహిరాయిత మొహదీనుఖానుఁడు నాసరజంగుదళంబునం జొచ్చి కీ
గుపెంటలు గావించి పేర్చి యార్చి పోరాడి యపగడంబుగా వారిచేఁ బట్టు 105
యాసుద్ది విని కట్టల్కారెట్టింప సామాద్యుపాయభేదంబులం దంత్రఁ
బన్ని యన్నాసరజంగుం ద్రుంగడంచి వారిదం డంతయుఁ జాఱిలాడించి
టియట్ల హిరాయత మొహదీనుఖానుని నిజాముపట్టనంబునఁ బ్రతిష్ఠించి యఁ చెలఁగ.
వజారతరాయఁ డనుబిరుదుపేరునుం జెంగలిపట్టుకిల్లా జాగీరునుం గుమార బంధుర
డైనముద్దువిజయానంద రంగరాయాగ్రణిపేర మూఁడువేలగుఱ్ఱంబునకు మదళ[illegible]బు
దొరతనంబును నవపత్తుమాయిమురాతంబు మొదలయిన మహారాజలాంఛనం మట్టు

పీఠిక.

మట్లవారును హనుమంతరావు బరికి వేంకటరావుకపీలజంగు
నలరామరాజేంద్రుఁ డేఁచభూపాలుండు మగరాలవారును మాళరాజ

తే. వారు తక్కినపాళయప్పట్లదొరలు, ప్రబలుమోరోజిపంతులు రామదాఁ
పండితార్యులు మొదలైన ప్రభువు లెల్ల, వేడ్కఁ వచ్చిరి శ్రీరంగవిభుని

వ. ఇట్లతివైభవంబున సకలరాజాధిరాజులు నదురుగొని భేటికి వచ్చునెడ
వాకిలి నీవు ముందు నేను ముం దని చొరవ సేయుంబోయి యచ్చటి
మహాలుదార్లచే నిలుపరింపఁబడి వెలవెలఁబోయి యొండొరుల మొగంబులఁ
జూనుచు.

సీ. ఈహజారముచెంత నెంతయు భేటికై చేరి నిల్వనిదు నేదారు లెవ్వ
రీబంకునందు నకీబులచేత... ద్రొబ్బులు వడనినవారు లెవ్వ
రీవాకిటను జాలువావెండిబెత్తాలచేఁ బెట్లువడనివజీరు లెవ్వ
రీదరుబారున నెపుడుదౌవారికులఁ గనివేఁడనిహుగురావు లెవ్వ

తే. రైన నేమాయె నివి యవమానము లన, రాదు మహి నెంతవారికి రంగవిభు
సన్నిధిని హెచ్చుతక్కువ లెన్నఁదగునె, యనుచుఁ జేరిరి వారంద అతనిసభతో!

తే. ఇటులు సభఁజేరి వైభవం బెసఁగ మత్తవారణతురంగకాంచనవస్త్రరత్న
భూషణంబులబహుమానములు నొసంగ, నదురుఁ గైకొని యతులితానందముల

తే. వారివారికిఁ దగునుపచారములును
బలికి మర్యాద లొనరించి బాగుగాను
కరితురగరత్నభూషణాంబరము లొసఁగి
పనుప వీడ్కొని రత్నావహాభరితు లగుచు.

సీ. తనరాక విన్నమాత్రమున బల్లిదుఁడైన ఢిల్లిపాచ్ఛాగుండె తల్లడిల్లఁ
దనధాటి విన్నయంతనె జయసింగును భయపడి కౌన్కకప్పము లొసంగఁ
దనపేరు విన్నంత దద్దరిల్లి మరాటిపోఁజు చీకాకుగాఁ బరువులెత్తఁ
దనయాజ్ఞ బలునుబాదారులు నితరదేశాధినాథులు శిరసావహింప

తే. జగతిఁ బెంపొంద నాసరుజంగువంటి, వాని నవలీలఁ దెగటార్చి వన్నెవాసి
చెందిన వజారతవిజయానందరంగ, ఘనునిదృష్టికి నెవరైనఁ గాని యెదురె!

చ. నిలుకడ లేక ముందటికి నిల్వక నూటికి మించ కేరికిం
దెలియక యుండుబ్రహ్మలిపి ధీరవజారతరంగశౌరి వ్రా
యులలితశాసనాక్షరము లుర్విఁ దిరంబుగ నాస్తి రైయసం
ఖ్యలు నయి తేట యోఘునతఁ గాంచవె పూజ్యులు సేయుకార్యముల్.

మీ ప్రియభేరికాఘనధ్వని విన్నఁ బరరాజహంసలు పఱువు లెత్తు 99
కుం(ద్రు విధాటి సీక్షించినంతనె భోగికులంబులు పుట్టలెక్కు
చ్చేటు తేజంబు నిసుమంత విన్నంత శత్రుచక్రంబులు సంచలించు
రంసకేసరి హెచ్చుధాళను విన్న వైరికుంజరపాళి పూరిగఱచు
ప్రాయానందరంగధరాధినాథు, బలపరాక్రమశైఖరిఁ బ్రస్తుతింప
పగు మహిలోన మనవంటివారి కనుచుఁ, బొగడుచును దమతమదేశములకుఁజనిరి.

స్థంబున నబాబులు మొదలగునఖండమండలాధీశ్వరులచేఁ బొగడికలు గాంచి సమానవైభవంబు, ననుపమానకీర్తి, ననూనప్రభావంబు, నహీనదాతృత్వంబు, ఖండసామ్రాజ్యంబు, నపారతరైశ్వర్యంబు, నమితోత్సాహంబు, ననవరతలక్ష్మీక నాక్షంబు గలిగి చెలంగుచు నొక్కనాఁడు నిజపుత్త్రికాపుత్త్రికలకు వివాహోత్సవంబులు గావింప నిశ్చయించి చతుస్సముద్రముద్రితం బైనభూమండ బునం గలుగుప్రముఖులకు నాకల్యాణమహోత్సవంబు గనుంగొన వచ్చుటకై భపత్త్రికలును వస్త్రతాంబూలంబులుం దగువారిచేఁ బనిచి సకలలక్షణవతి య జానకీదేవిని నక్షీణలక్ష్మీకటాక్షవీక్షణాలంకృతుం డైనస్కందనృపాలపురం రునకు నిత్యకళ్యాణసౌభాగ్యవతి యైనత్రిపురసుందరీదేవిని, నహార్యవర్యధైర్య సిర్య శౌర్యగాంభీర్యాదార్యచాతుర్యైశ్వర్యధుర్యుం డగుచిదంబరనాథనరనాథునకు నగణ్యతారుణ్యలావణ్యసాద్గుణ్యనైపుణ్యమహాపుణ్యవతి యగురాజరాజేశ్వరినిన శేషభాషామణిసాలిశేషాశేషీకృతశేషాహిభాషాయోషాస్వామి యగునారాయణభూపాలునకుం గన్యకాప్రదానంబులు సేయసమకట్టి యసమానసమానలసమాచరూపానునయ దానవిదానసుగుణనిదానసకలకళావిరాజమాన యానారోహణస ...శ్రయుఁడునై సహజనందనుం డగుతిరువేంగడమహీపాలపుంగవునకు శ్రితజన కల్పకవల్లియుం బల్లవాధరీమతల్లియు నైనకనకవల్లీదేవినిం బరిణయంబుగాఁ గైకొన నిర్ణయించి కుబేరుని పుష్పకంబును గేరి యింద్రుని యాస్థానమండపంబును మీఱి, మయునిసభతోడఁ సరిపోరి, లక్ష్మీరంగస్థలంబు దారి విలసిల్లు పెండ్లిచవికలోన రవేయించి కెండులక్షలు నిష్కంబులుం బెండ్లిసెలవులు సేమకంబులుం జేసికొని దొడ్డకొంచెంబుల నెంచక నలువదిదినంబులు నొకనాఁటిచందంబునం బెండ్లివేడుకల నొనరింప నిశ్చయించి భూదాన కన్యాదానోపనయనదానాన్నదాన భూరిదానంబులును బదియాఱువిధంబుల మహాదానంబు లొనరించి యథాశాస్త్రప్రకారంబున వివాహమహోత్సవం బొనరించునవసరంబున. 122

ంబరవైరినిం గెలుచుచక్కఁదనంబును వారివంటిభో
'బును గల్గుకందవిభు కందనృపుం గబరీనిరస్తరో

...ముదాతలదాతరై మేటి యగుచు, శ్రీపెరంబూరివంశకిరీటి యగుచు
...న వజారతరాయవిజయ, విక్రమానందరంగభూవిభుఁడు వెలయు. 129

షష్ఠ్యంతములు.

...ృదిసకలగుణసాంగత్యునకు నసాధ్యకార్యఘటనాధ్యునకున్
మహాసత్యమహాకృత్యమహారాజమణికిఁ గృతధోరణికిన్. 130

...శనబలశాసన, జలజాసనభక్తివిభవచాతుర్యునకున్
భిషణబలశోషణ, బలభూషణునకు నపారపటుధిషణునకున్. 131

...యకనటనాయక, విటగేయకసద్విశేషవితరణగుణికిన్
...హితపటవాతత, చటులోద్ధతశౌర్యనికరసజలాబ్దునకున్. 132

...హితకమలాహిత, కమలాహితసదృశశౌర్యకరుణాకృతికిన్
...నోగమసుమనోవిమ, లమనోజ్ఞమణీసముజ్జ్వలవిభూషునకున్. 133

...కులామందకలానందవిలాసప్రభావునకు సారసభూ
...నహరిచందనహరి, చందనహరినిభయశోవిశాలద్యుతికిన్. 134

...వనజనపావనఘన, పావనగుణశాలికి సముపార్జితభాస్వ
...ద్భావిజయశ్రీవిజయ, శ్రీవిజయానందరంగనృపచంద్రునకున్. 135

అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా నాయొనర్పంబూనిన లక్షణచూడామణి యైన
యానందరంగచ్ఛందం బనుపేరం జెలువొందులక్షణగ్రంథంబునకుం గవితాలక్షణ
ప్రకరణంబునకుం గలిగినమార్గంబు లన్నియు విశదంబుగా వివరించెద. 136

అంబకదంబ మంజులకలానికురుంబ గుణావలంబ నై 99
య్యంబున జానకమ్మ వరియించె హరిన్ వరియించు శ్రీవలెన్.

సీ. కలితాబ్ధికన్యకాకలితశుభాగారు నభినవమదనమోహావశరీరు
నిఖిలలోకైకపర్గితకీర్తివిస్తారు భానుసూనుసమానదానశూరు
విశ్వవిశ్రుతసర్వవిద్వజ్జనాధారు జాంబూనదాచలసదృశధీరు
ఘనసదాశివమహీకాంతప్రియకుమారు శ్రీచిదంబరనాథనృపవజీరు

తే. మానవిభవసమానసుశ్రీనిధాన, యైనత్రిపురసుందరి పెండ్లియాడెఁ గోరి
జనకసుకుమారి శ్రీరామచంద్రుఁ జేరి, పెండ్లియాడిన దారిన ప్రేమ మీఱ[1]

మ. రవితేజున్ ఘనపుణ్యమూర్తిని యశోలంకారునిన్ వీరరా
ఘవునారాయణభూమిపాలకమణిం గారుణ్యసంశీలన
ర్మవచోజాలగుణాలవాల యగుశ్రీమద్రాజరాజేశ్వరీ
యువతీముఖ్య వరించె గౌరి వృషవాహుం బెండ్లి యైనట్టులన్.

సీ. సంతతసత్యభాషాహరిశ్చంద్రుని వరనందగోపాలవంశచంద్రుఁ
డనఘుఁ డాతిరువేంగడాధీశుపౌత్రుఁడు తిరువేంగడకుమారాధిపతిపుత్త్రుఁ
డానందరంగభూజానిప్రియకుమారుఁ డలపెరంబూరిసత్కులవిహారుఁ
డలమేలుమంగాంబ యరిమి పెంచినబాలుఁ డలకుమారతిరువేంగళనృపాలుఁ 03

తే. డతులలక్షణవతి రూపవతి శుభవతి, పుణ్యవతిని యరుంధతిఁ బోలుకనక
వల్లిపతి నుల్లమలర వివాహమయ్యెఁ, గృష్ణమూర్తి రుక్మిణిని వరించినటులు.

క. ఈరీతి పేర్మి మీఱఁ గుమారీమణులకును సత్కుమారునకు మహో
దారతఁ గల్యాణములు, శ్రీ రంజిలఁ జేసి ముదము చేకొని వెలయన్.

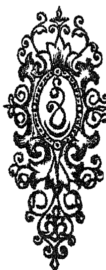
సీ. రాజాధిరాజులు రాయమన్నీలు సుబాదారులు వజీరు ఫౌజుదారు
సంస్థానపతులు నిజాముల్ నవాబులు వర్తకుల్పాళెయప్పట్లదొరలు 104
మొదలైనవారు సొంపుగఁ బెండ్లిపేడుక గనుఁగొని యాశ్చర్యకలితు లగుచు
నవరత్నభూషణాంబరగజాశ్వంబులు నదరులు ఘటియించి బదులుగాంచి 105

తే. పీడ్కొనిన యంతనత్యంతవిభవ మొదవ, నల్లురకు మువ్వురకుఁజాల నరణమిచ్చి
కూఁతురులు మదిఁ గోరినకోర్కె లొసఁగి, యొసఁగి సౌభరిసంతతి పొసఁగి వెలయు.

సీ. ఇటులు సమస్తధాత్రీంద్రులు వజీర్లు బలురాయమన్నీర్లు ఫౌజుదార్లు
మొదలైనదొరలచేఁ బాండికల్ గైకొని పుత్రులు పుత్త్రికాపౌత్త్రులాప్త
భృత్యులు మంత్రులు హితులు బంధువులతోఁ దామరతంపరదారి నలరి
యాసేతుశీతాచలాంతదాననియందు నాచంద్రతారార్కయశము నించి

ప్రథమాశ్వాసము.

గ్రంథప్రారంభము.

శ్రీరామారమణపదాం
భోరుహపూజావిశేష బుధసత్కృవిమం
దారా! విపత్క్షశైలక
ఠారా! యానందరంగధరణీశమణీ ! 1

గీ. అవధరింపుము నీపేర నంకితముగ, సకలలక్షణగ్రంథవిస్తారసార
పటిమ లన్నియు నొకటిగా ఘటనపఱిచి, లక్షణగ్రంథ మొనరింతు రంగనృపతి!

క. సుకవీంద్రులు తల లూఁచఁగ, గుకవు లొగిఁ దలలు వంచుకొనఁ జేసెద నే
నొకలక్షణకావ్యంబును, రకముగ నానందరంగరాట్ఛంద మనన్. 3

గీ. లక్షణమెకాని యెఱుఁగరు లక్ష్యపటిమ, లక్ష్యమే కాక యెఱుఁగరు లక్షణంబు
కొంద ఱానంద తానంద మొంద లక్ష్య, లక్షణము లేర్పరించెద రంగనృపతి! 4

వ. తద్విధం బెట్టిదనిన. 5

క. చను నుత్తమగండాధ, ర్వణహనుమదనంతసు(స)కవి రాక్షసజయదే
వనుత శ్రీధరగోక, ర్ణనీలకంఠాదిభీమనచ్ఛందంబుల్. 6

వ. ఉత్తమగండచ్ఛందము, హనుమచ్ఛందము, అధర్వణచ్ఛందము, అనంతచ్ఛందము, కవిరాక్షసచ్ఛందము, జయదేవచ్ఛందము, శ్రీధరచ్ఛందము, గోకర్ణచ్ఛందము, నీలకంఠచ్ఛందము, ఆదిసుకవిభీమనచ్ఛందము యీదశవిధచ్ఛందంబులు గాక లక్షణగ్రంథములగు [1]నన్నయభట్టులక్షణసారంబును, విన్నకోట పెద్దిరాజు నలంకారశాస్త్రంబును, రఘు [illegible] క్షీయలక్షణదీపికయును, భైరవునికవిగజాంకుశమును, నప్పనయాంధ్రప్రయో [illegible] ము, నెత్తూపై గడ కవిసర్పగారుడము

[illegible] చిన నశుభము. మూఁడాంగచూడామణియు

బూ ఓ గ జ డ ద బ ల వా" అనునిపది యు భూబీజాక్షరములు వీనిఁబద్యాది నుసుప శుభము. నాలవవరుసయందలి "ఈ ఞ జౌ ఘ ఝ ధ ధ భ వ ళ" లను పదియక్షరములు జలబీజాక్షరములు. వీనిఁ బద్యాదినుంచిన శుభము. ఐదవ వరుసయందలి

గ్రోడీకరించి సారవంతంబుగా సకలకవిజనసమ్మతంబుగా లక్షణలక్ష్యంబు లేర్పఱచి భవదీయ విపులకృపావిభవసంపాదిత మనీషాచాతుర్యంబున వివరించెద సాకర్ణింపుము. 7

గణాష్టకసంభవనిర్ణయము.

క. హరుని త్రినేత్రములం దిగ, గురువు లాదవి మగణ మయ్యె గురుతుగ వరుసన్ యరసతజభనగణంబులు, స్థిరముగ దానికి జనించె శ్రీరంగనృపా! 8

గీ. అదు లచ్చులు కాదులు వ్యంజనములు, హల్లు లనఁ జెల్లు నందులో యరలవశష సహలు నంతస్థ లూష్మ లన్సంజ్ఞఁ దనరు, సుందరీమోహనాంగ యానందరంగ!

స్త్రీపుంనపుంసకాక్షరనిర్ణయము.

గీ. సక్షలును రెండు నొత్తనియక్షరములుఁ, బదియు మగలచ్ఛషలు నొత్తఁబడినపదియుఁ రమణు లౌ జఞఙణనమయరవహలళలు, రహిని బేడులౌ నానందరంగశౌరి. 10

వ. సకారక్షకారములు రెండు నొత్తనియక్షరము లగుకగచజటడతదపబయనుపదియును గూడఁ బండ్రెండక్షరములు పురుషజాతివి. అకారాదిస్వరములు పదునైదు, నొత్తుగలయక్షరములు పదియును, శషలు రెండును మొత్త మిరువదేడక్షరములు స్త్రీజాతివి. జఞఙణనమయరలవహళయను నీపదునొకండక్షరములు నపుంసకజాతివి అని తెలియునది. మఱియు నీశ్వరునిమూఁడుకన్నులనుండి మూఁడుగురువులు పుట్టి మగణ మాయెను. దానివలన వరుసగా యగణరగణసగణతగణజగణభగణనగణంబులు పుట్టెను. 11

గణంబు లుద్భవించిన యామములు.

గీ. సరవిని జయవిజయశంఖమహాశంఖ,ము లను జాల మయరసలు జనించె రాత్రిజాము లైనరామవిరామను, ప్త ప్రసుప్తలఁ దజభనలు పుట్టె. 12

క. ఏజామునఁ గృతిఁ బూన్చిన, నాజాముగణంబె మొదట నమరింపక వే ఱేజెప్పఁదగదు సద్గుణ,రాజిత యానందరంగ! రమణీయాంగా! 13

వ. అయెనిమిదిగణములు నెనిమిదిజాములయందుఁ బుట్టినవి గనుక నందుఁ బగటిజాములయిన జయవిజయశంఖమహాశంఖములైనట్టి మయరసగణంబు లుద్భవించె. రాత్రిజాము లయినరామవిరామప్తప్రసుప్తులు బంధువులయందుఁ దగణజగణభగణనగణంబులు పుట్టెను. నాయాచలాంతరాననియందు నాచంద్రతారార్కయశము నింగి

ప్రథమాశ్వాసము.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవిసర్పగారుడమున:—

సీ. జయవిజయాంబులు శంఖమహాశంఖ, ములనంగఁ బగటిజాములు చెలంగు
రాత్రిజాల్ రామవిరామసు ప్తప్రసు, ప్తలు ననఁగా భువిఁ బరగుచుండు
నీయెనిమిదిజాలఁ బాయక మగణాది, గా జనించె గణాష్టకంబు వరుస
నేజామునను గావ్యఁ డెలమిఁ గబ్బంబును, విరచింపఁ బూనె నవ్వేళయందు

తే. నుద్భవం బైనగణముఁ బ్రయోగమునకు, శుద్ధి గాఁ గూర్పలేక విజ్ఞోడుపడఁగ
గణము లూహించి కూర్చిబికారికకవి, పద్య మొల్లఁడు ప్రదు కౌసపడెడువాఁడు.

బీజాక్షరనిర్ణయము - వానిశుభాశుభ ఫలములు.

క. ఆదిక్షాంతాక్షరముల, నైదువరుస లునుప వరుస కవి పది యగుచుఁ
బ్రోదిఁ బవనాగ్నిభూజల, ఖోదితబీజాక్షరమ్ము లొగి రంగనృపా! 16

గీ. అనిలబీజాళి శోకదం బగ్నిబీజ, సమితి మడియించు భూమిబీజములు శ్రీద
మంబుబీజము ల్మదమిచ్చు నభ్రబీజ, రాజి లేము లొసంగు శ్రీరంగభూప! 17

అ	ఊ	ఏ	క	చ	ట	త	ప	య	ష	౧౦
ఆ	ఋ	ఐ	ఖ	ఛ	ఠ	థ	ఫ	ర	స	౧౦
ఇ	ౠ	ఓ	గ	జ	డ	ద	బ	ల	హ	౧౦
ఈ	ఌ	ఔ	ఘ	ఝ	ఢ	ధ	భ	వ	ళ	౧౦
ఉ	ౡ	అం	ఙ	ఞ	ణ	న	మ	శ	క్ష	౧౦

వ. అకారము మొదలు క్షకారమువఱకుఁ గలయేఁబదియక్షరముల నైదువరుసలుగ వ్రాసిన నవి వరుసకుఁ బదియక్షరము లగును. అందు మొదటివరుసయందలి "అ ఊ ఏ క చ ట త ప య ష" లను నీపదియు వాయుబీజాక్షరములు. వీనిఁ బద్యాదినుంచిన నశుభము. రెండవవరుసయందలి "ఆ ఋ ఐ ఖ ఛ ఠ థ ఫ ర స" లను నీపదియు నగ్నిబీజాక్షరములు. వీనిఁ బద్యాదినుంచిన నశుభము. మూఁడవవరుసయందలి "ఇ ౠ ఓ గ జ డ ద బ ల హ" లనునీపదియు భూబీజాక్షరములు. వీనిఁబద్యాది నునుప శుభము. నాలవవరుసయందలి "ఈ ఌ ఔ ఘ ఝ ఢ ధ భ వ ళ" లను పదియక్షరములు జలబీజాక్షరములు. వీనిఁ బద్యాదినుంచిన శుభము. ఐదవ వరుసయందలి

"ఉ ఋ అం జ ఞ ణ న మ శ క్ష" లను నీపదియు నాకాశబీజములు. వీనిఁ బద్యా
ది నునుప నశుభము. కాన సుకవీశ్వరు లగువారిది విచారించి పద్యముల రచియిం
చునది. 18

ఇందుకు లక్ష్యము, కవిసర్పగారుడమునః—

¶సీ. అఇఉఋఌను మఱి యాదీర్ఘవర్ణంబు, లైను నెకారాను లైను నవని
వరుసఁ గవర్గాదివర్గపంచకమును, యాను లైయును షాను లైదుఁ గూడ
నొండొంటితోఁ గూర్చి యొనరఁదొంతిగఁ జేర్చి, మూఁడుగాఁ జూచిన వానిలోనఁ
బ్రథమాక్షరంబులు పవనబీజంబులు, నవలివి దహనబీజాక్షరములు

తే. నవనిబీజంబు లాతృతీయాక్షరములు, వారిబీజంబు లాతలువాతి లిపులు
గగనబీజంబు లేనవకడలవెల్ల, వానికీడును మేలును వలయుఁ దెలియ. 19

¶మ. క్షితిబీజంబులు సంపద ల్పొదలఁ బోషించుఁ బయోబీజముల్
సతతంబుఁ బ్రముదం బొనర్చు శిఖిబీజంబు ల్మ్రతిం జేయు మా
రుతబీజంబులు శోకవారిధిఁ బడం ద్రోయుఁ నభోబీజముల్
పతి నత్యంతదరిద్రుఁ జేయుఁ గృతులఁ బద్యాది నొందించినన్ 20

అనంతచ్ఛందముః—

గీ. పరగుఁ గవితగద్యపద్యంబులన పాద,కల్పనంబు వలను గద్యమునకుఁ
బాదనియతి నొప్పఁ బద్యంబు లవియు వృ, త్తములు జాతులనఁగ[1]ఁ దనరుఁగృష్ణ.
(1. 6.)

యతిప్రాసంబు లుంచు తెలుఁగు.

క. ఎన్నిట యతి రాఁదగునని, రన్నిట సంస్కృతమునందు నగు విచ్ఛేదం
బెన్నిట యతి రాఁదగు నని, రన్నిటఁ దెనుఁగునకు మొదటియక్షర మమరున్. 22

సాహిత్యరత్నాకరమునః—

"ఛందోజ్ఞాన మిదం పురా త్రిణయనా ల్లేభే శుభం నందిరాట్
తస్మా త్ప్రాప సనత్కుమారక తతో౽గ స్త్య స్తతో వాక్పతిః,
తస్మా ద్దేవపతి స్తతః ఫణిపతి స్తస్యానుజః పింగళ
స్తచ్ఛిష్యై ర్మునిభి ర్మహాత్మభి రిదం భూమౌ ప్రతిష్ఠాపితమ్."

¶ఈరెండుపద్యములు కవిసర్పగారుడములో నిపనిక్కడ స్పష్టముగా ఉన్నది;
గాని, వీటినే (కొద్దిగా పాఠభేదములతో) కవిజనాశ్రయములో సైతము చూచినాము
(చూ. సంజ్ఞ. 58, 59) నిజముగా ఇవి ఎవరిపద్యములో తెలియదు.

1 నమరు.

అథర్వణచ్ఛందమున:—

గీ. ఇందుమౌళివలన నందిగాంచినఛంద, మెలమిఁ జదివి రొకరివలన నొకరు
లలి సనత్కుమార కలశజ జీవ వృత్రారి శేష పింగళాఖ్యు లోలి. 23

గురులఘుసంజ్ఞలు.

క. సున్నలు గలవర్ణములు స్వమున్నతదీర్ఘాక్షరములు నూఁదినలిపులుఁ
జెన్నుగ గురువులు దక్కిన,వన్నియుఁ బరికింప లఘువు లగు రంగనృపా! 24

వ. సున్నలు గలయక్షరములు, దీర్ఘములగునక్షరములు, సంయుక్తాక్షరములకు ముం
దున్నయక్షరములు ఇవియన్నియు గురువులు. తక్కినవి లఘువులు. 25

గీ. చంద్రవంక విధము వ్రాయుసంజ్ఞ గురువు, మరుని బాణము వలె వ్రాయుగురుతు లఘువు
నట్టిగురులఘుత్రయముచే నగుగణములు, రసికమందార యానందరంగధీర! 26

వ. గురువు ◡, లఘువు ।, ఇట్లు తెలియునది. 27

క. మొదలక్షరంబు వడి యగుఁ, బదపడి రెండవది వెలయుఁ బ్రాసం బగుచుఁ
బదపద్యవృత్తజాతుల, నిదియే యానందరంగ! నృపసారంగా! 28

క. చరణాదిని లఘువుండిన, గురువుండిన నట్లు నాలుగుచరణములకుఁ
సరిపడ రచియింపవలెన్, వరవిజయానందరంగ వసుధాధిపతీ! 29

గణములు.

వృత్తరత్నాకరమున:—
"ఆదిమధ్యావసానేషు యరతా యాంతి లాఘవమ్,
భజసా గౌరవం యాంతి మనౌతు గురులాఘవే."

గీ. మొదల నడుమను దుద గురు లొందవేని
భజస లగు నట్లు లఘువులు పరగెనేని
యరత లగు నాది మూఁడేని గురువు లున్నఁ
దగ లఘువు లున్న మగణంబు నగణ మగును. 30

క. రంగేంద్రా యన మగణము, రంగన యన భగణమయ్యె రంగేంద్ర యనన్
సంగతిగఁ దగణ మయ్యె శ్రీరంగా యన యగణమయ్యె రంగనృపాలా! 31

క. సరస యనఁగ నగణం బగు, సరసా యన సగణ మంశజా యన రగణం
బిరవొందఁ జితారి యనన్, మరి జగణం బయ్యె రంగమహీపతిచంద్రా! 32

క. సగణంబు లఘువు నలమగు,నగణంబును లఘువు నలము వగణము గురువుల్
గగము గురుయుగము గగమగు,హగణము గురులఘువు వగణ మగు లఘుగురువుల్

వ. సగణముతో లఘువుకూడిన సలము. నగణముతో లఘువు కూడిన నలము. నగణముతో గురువుగూడిన నగము. రెండుగురువులుండిన గగము. ఒకగురువు నొకలఘువు గూడిన హగణము. ఒకలఘువు నొకగురువు గూడిన వగణ మని తెలియునది. 34

క. భగణము రగణము తగణము, నగము నలము సలము దేవనాయకగణముల్
తగు నహము లినగణంబులు, మిగిలిన విందుగణములు సుమీ రంగనృపా! 35

వ. భగణము, రగణము, తగణము, నగము, నలము, సలము ఇవి యాఱు నింద్రగణములు. నగణము హగణము ఈరెండును సూర్యగణములు. తక్కినవి చంద్రగణములు. 36

కందపద్యలక్షణము.

క. గగనలభజసలలోఁ ద్రిశ,రగణంబులు గూర్చి మూనివిరతి తుదగురువుగా
జగణము సరింట నలజలు, మొగినాఱిట నిలుపఁ గంద మొగి రంగనృపా! 37

వ. గగము, నలము, భగణము, జగణము, సగణము యీరైదుగణములలోనే మొదటి చరణమునకు మూఁడుగణములు రెండవచరణమున కైదుగణములు నుండఁజెప్పిన సగమూపద్య మగును. తక్కినసగము నిట్లే యుండునది. దీనికి యతి మొదటిచరణము మూఁడుగణములు, రెండవచరణమున మొదటిమూఁడుగణములు మొత్తమాఱుగణములు పోఁగా నేడవగణముయొక్క మొదటియక్షరమునకుఁ దగులవలెను. పద్యమంతయు నలములుగాఁ జెప్పినను రెండవచరణముకడపటను నాలవచరణముకడపటను గురువులుండవలెను. బేసిగణము జగణముగా నుండరాదు. ఆఱవగణము జగణముగనైనను, నలముగనైన నుండితీరవలెను. ఇన్నిరీతుల నమరి నాల్గుప్రాసములతోఁ గూడినది కందపద్యము. 38

సీసపద్యలక్షణము

క. సురరాజు లాఱుగురు భాస్కరు లిద్దఱుఁ గూడ నొక్కచరణ మటువలెఁ
చరణములు నాల్గు గీతియు, హరువొందిన సీసపద్య మగు రంగనృపా! 39

వ. ఆఱింద్రగణములు నావెనుక రెండుసూర్యగణములు గూడిన నొకచరణము. అట్టి చరణములు నాల్గును, నొకగీతియుఁ గూడిన నది సీసపద్యము. 40

గీతపద్యలక్షణము.

గీ. అబ్జహితులు ముగ్గురమరేంద్రు లిద్దఱు, నైదుగురుదినేశు లాటవెలఁది
ఇనుఁ డొకండు నింద్రు లిద్దఱు నిద్దఱు, రవులు తేటగీతి రంగనృపతి! 41

వ. ఆటవెలఁది యనపద్యమునకు మొదటిచరణమునఁ గ్రమముగ సూర్యగణములు మూఁడు, నింద్రగణములు రెండును, రెండవచరణమున నైదుసూర్యగణములును

నుండఁజెప్పిన నిది సగముపద్యమగును. తక్కినసగము నిట్లేయని యెఱుఁగునది. తేటగీతియనుపద్యమునకు మొదటిచరణమున సూర్యగణ మొకటియుం నింద్రగణములు రెండును మరల సూర్యగణములు రెండును నీయైదుగణము లుండవలెను. తక్కిన మూఁడుచరణములు నిట్లే యని యెఱుంగునది. ఈ రెండుజాతులగీతములకుఁ జరణ చరణమున మూఁడవగణమువెనుక యతియైనను ప్రాసయతియైన నుండవలెను. 42

— వృత్తలక్షణము. —

ఉత్పలమాలికాలక్షణము.

ఉ. పన్ని పదాయతిన్ భరనభారవసంజ్ఞగణాళిఁ గూడి య
త్యున్నతవృత్తితోఁ దనరు నుత్పలమాలిక రంగధీమణీ! 43

వ. భగణరగణనగణభగణభగణరగణనగణవగణములును, పదియవయక్షరము యతియుఁ గలదొకచరణము. ఇట్లె నాల్గుచరణములు చెప్పిన నుత్పలమాలిక యగును. 44

చంపకమాలికాలక్షణము.

చ. సలలితరీతితో నజభజాజరసంజ్ఞగణాళిఁ జంపకం
బలవడు రుద్రవిశ్రమసమంచితమై తగి రంగభూపతీ! 45

వ. నగణము, జగణము, భగణము, మూఁడుజగణములు, రగణములును, యతి పదునొకండవ యక్షరముగను జెప్పిన నొకచరణము. అట్టిచరణములు నాలు గొకచంపకమాలావృత్త మగును. 46

శార్దూలవిక్రీడితలక్షణము.

శా. సారంబౌ మసజల్ సతాగురువులున్ శార్దూలవిక్రీడితం
బారూఢిం బదమూఁటఁ గల్గుయతిచే నానందరంగాధిపా! 47

వ. పదుమూఁడవయక్షరము యతియు, వరుసగా మగణము, సగణము, జగణము, సగణము, తగణము, తగణము యీయాఱుగణములు, నొకగురువును గలయది యొక చరణము. ఇట్టివి నాల్గైన నొకశార్దూలవిక్రీడితవృత్తము. 48

మత్తేభవిక్రీడితలక్షణము.

మ. నలువొందన్ సభరల్నమల్యవలతోనంగూడి మత్తేభమిం
పలరారున్ బదునాలుగౌవిరతిచే నానందరంగాధిపా! 49

వ. పదునాల్గవయక్షరము యతియు వరుసగా సగణము, భగణము, రగణము, నగణము, మగణము, యగణము, వగణము నిరేడుగణములుగలిగిన నొకచరణము. ఇవి నాలుగైన మత్తేభవిక్రీడితం బగును. 50

ద్విపదలక్షణము.

క. సురపతిగణములు నాలుగు, తరణిగణద్వయముఁ గూర్పఁ దనరు ద్విపద యీ
తెఱఁగున నలుచరణమ్ములు, సరసుకొనన్ జౌపద యనఁజను రంగనృపా! 51

వ. నాలుగింద్రగణములు రెండు సూర్యగణములు నొకచరణమగును. ఇట్టిచరణములు రెండు ద్విపద యనఁబడును. ఇట్లె నాలుగైనఁ జౌపద యనఁబడును. వీనినే మహా నవమిపద్య మందురు. 52

ప్రస్తారక్రమము.

గీ. వరుస సర్వగురువు లుంచి గురువుక్రింద, లఘువు నవతలఁ బైబంతిలాగు వ్రాసి
దాపట గురువు లుంచఁ బ్రస్తారమయ్యె, ననఘ యానందరంగరాయాగ్రగణ్య!

వ. ఎన్నవఛందము ప్రస్తరింపవలసిన నన్ని గురువులు వ్రాసి తొలిగురువుక్రింద లఘువు వ్రాసి యావలఁ బైబంతిలాగున నే వ్రాసి దాపల నంతట గురువులే యుంచవలెను. ఇట్లన్నియు లఘువు లగుదనుకఁ బ్రస్తరించవలెను. ఇదియే ప్రస్తారక్రమము. 54

సులక్షణసారమున:—

క. చాలుగను సర్వగురులిడి, లాలితముగ గురువుక్రింద లఘువు వెలుపలన్
ఓలిసమంబును దాఁపలి, వ్రాలునఁ గురువులిడినఁ బ్రస్తార మజా! 55

ఇనేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము.

గీ. గురువు లొగి రెండు మూఁడు నా ల్గుంచి ప్రస్త
రింపఁ బ్రభవించు గణముల రెండు త్రోసి
లఘుగణాదుల నొక్కొక్క లఘువుఁ బెట్ట
రవిబలారీందుగణము లౌ రంగధీర! 56

వ. రెండుగురువు లుంచి ప్రస్తరించిన నాల్గుగణములు పుట్టును. అందు రెండుగణములు మొదటఁ ద్రోసి తక్కిన రెంటిలో లఘువు మొదలనుండుగణము మొదల మఱియొక లఘువుఁ గూర్చుకొనినచో హగణనగణము లగును. ఇవి సూర్యగణములు. మూఁడు గురువు లుంచి ప్రస్తరించిన నెనిమిదిగణములు పుట్టును. అందు మొదలిరెండుగణములు గాక తక్కిన యాఱుగణములలో మొదట లఘువుగలగణమునకు మరియొక లఘువుఁ జేర్చినయెడ నవి రగణము, నగణము, తగణము, సలము, భగణము, నలము అగును. ఈయాఱుగణములు నింద్రగణములు. నాలుగుగురువులుంచి ప్రస్తరింపఁ బదునాఱుగణములు పుట్టును. అందు మొదటి రెండుగణములుగాక తక్కిన పదునాల్గుగణములలో మొదట లఘువుగలగణము మొదల నొకలఘువుఁ జేర్చిన రగురువు, నగగము, తగురువు, సనము, భగురువు, ననము, మలఘువు, సహము, రలము,

సహము, తలము, సలలము, భలము, నలలము నను నిగణములు అగును. ఇవియే చంద్రగణములు. 57

అనంతచ్ఛందము:—

క. ద్వి త్రి చతుర్గురుభవములు, ధాత్రీధవ రెండు మడఁపఁ దక్కినగణముల్
మిత్రేంద్రచంద్రు లనఁదగు, మాత్రాదిగణంబుమొదల మాత్రలు నిలుపన్. 58
(1. 18.)

మఱియుఁ బదునాలుగుచంద్రగణములకు నుదాహరణములు:—

సీ. కదనశూరా నగగంబు కమలనేత్ర నహ మరిమర్దన నాఁగ సలల
మిందురుచి భలంబు నందకులా యన్న భగురు రంగాధీశ మగణలఘువు
సువజారతా యన్న సవ మనఘస్వాంత సహము రంగాధిపసంజ్ఞ తలము
రంగశౌరి రలంబు రసికమణీ యన్న నవ మమితగుణ నా నలల మయ్యె
తే. రగణగురువు రంగరాజా యనంగ విద్వన్నుతా యనంగఁ దగణగురువు
విజయుఁడా యనంగ విజయుఁడ విజయాంక, నాఁగ నొప్పు నగము నలము సలము.

వ. ఇవ్విధంబున గణాష్టకసంభవనిర్ణయంబును, స్త్రీపున్నపుంసకాక్షరనిర్ణయంబును, గణంబు లుద్భవించినయామంబులును, బీజాక్షరనిర్ణయంబును, వానికి భాశుభఫలంబులును, యతిప్రాసంబు లుంచు తెఱంగును, గురులఘుసంజ్ఞలును, గందసీసగీతవృత్తద్విపదలక్షణంబులును, నినేంద్రచంద్రగణప్రస్తారంబును వివరించినాఁడ. నింక మగణాద్యష్టగణంబులకు నధిదేవతాగ్రహాదినిర్ధారణంబును, నన్యోన్యగణ సాంగత్యంబును, వానికి భాశుభఫలంబులును, బంచాశద్వర్ణసముద్భవనిర్ణయంబును, దజ్జాతిగ్రహాధిదేవతాఫలబీజనాయకనిర్ణయంబును, దదుపహారవస్త్రభూషణవర్ణవిమర్శనంబును, దదూర్ధ్వముఖాధోముఖపార్శ్వముఖసముఖవివేచనంబును, నమృతాక్షరవిషాక్షరప్రకటనంబును, సంయుక్తవర్ణఫలాఫలంబులును, సురనరతిర్యగ్ఘోరవాక్షరభేదంబులును, నల్పప్రాణమహాప్రాణాక్షరసూచనంబును, జీవపక్షమృతపక్షసంగతులును, దగ్ధజ్వలితధూమితనక్షత్రవిమర్శనంబును, రాశివిరోధంబులును, సత్త్వరజస్తమోవేశాపరిశీలనంబును, రాశ్యధిపతిప్రకారంబును, నుచ్చనీచస్థానవిధంబును, గ్రహమిత్రామిత్రసమత్వభావంబులును, గ్రహవర్ణనిష్పత్తియు, భూసురాదివర్ణంబులకు గ్రహమైత్రిముఖ్యపాంతనములు పరికించు తెఱంగును, షోడశచక్రక్రమంబును, మాతృకాధ్యానపూజావిధానంబును నివిమొదలుగాఁ గలకవితాలక్షణప్రపంచంబు వివరించెద నవధరింపుము. 60

మ. పరరాజన్యచమూభిదుగ్రబలదీప్రస్థాన ప్రస్థాన¹భా
గురుభేరీరవసంచలీకృతదిశాకుంభీన కుంభీనసే

1 భాం, మరు.

శ్వరనికాశవచః ప్రమోదితసుధీసంతాన సంతానఖే
చరకాసీనసమానదానకలనాసన్మాన సన్మానదా 61

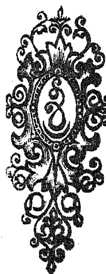
పంచచామరము:—

దరాతికంపితాజిభూసదాపరాజయాంతభా
గరాతిరాజసుందరీకరాబ్జధూయమానచా
మరప్రకాండసంభవోగ్రమాయతప్రవృద్ధమా
నరౌద్రదుస్సహప్రతాపనవ్యహవ్యవాహనా ! 62

క. సితధారావిస్ఫురదసి, లతికాసంచలితముష్కరవిపక్షధరా
పతిజీవమారుత వజ్రారతవిజయానందరంగరాయ శుభాంగా ! 63

గద్యము. ఇది శ్రీమనుజనామహేశ్వరకరుణాకటాక్ష లబ్ధసాహితీవిభవధర్మవెచ్చకుల జలధిసముదమిత్ర శ్రీవత్సగోత్రపవిత్ర వేంకటకృష్ణార్యపుత్ర విద్వజ్జనమిత్ర కుకవిజనతాలతాలవిత్ర యార్వేలకమ్మనియోగికులీన లక్షణకవికస్తూరిరంగయనామధేయప్రణీతంబైనయానందరంగచ్ఛందంబను లక్షణచూడామణియందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

వనితాతాండవలసి
తావాసవిలాస మందహాసవదనరా
జీవ తిరువేంగళేంద్రుని
శ్రీవిజయానందరంగ! నృపసారంగా! 1

గీ. అవధరింపుము నీపేర నంకితముగ, సకలలక్షణగ్రంథవిస్తారసార
పటిమ లన్నియు నొకటిగా ఘటనపఱిచి, లక్షణగ్రంథ మొనరింతు రంగనృపతి. 2

వ. తద్విధం బెట్టిదనిన. 3

అష్టగణాధిదేవతాగ్రహాదినిర్ణయము.

క. మగణాద్యష్టగణములకుఁ, దగ దేవత గ్రహము రాశి తార రసము యో
ని గణమ్ము జాతి ఫలితము, జిగి రూప మెఱుంగవలయు శ్రీరంగనృపా! 4

వ. మగణము మొదలయిన యష్టగణములకు నధిదేవతలు, గ్రహములు, రాసులు, నక్ష
త్రములు, రసములు, యోనులు, గణములు, జాతులు, ఫలములు, కాంతులు,
రూపములు, ఇవి పదునొకండువిధము లని తెలియునది. 5

మగణమునకు:—

క. ధర వేల్పు జ్యేష్ఠతారక, పురుషుఁ డసురగణము శూద్ర బుధుఁడు గ్రహము రౌ
ద్రరసము పసురుచి శుభఫల, మురువృశ్చికరాశి హారిణయోని మగణమా. 6

వ. మగణమున కధిదేవత భూమి, నక్షత్రము జ్యేష్ఠ, రూపము పురుషుఁడు, రాక్షస
గణము, శూద్రజాతి, గ్రహము బుధుఁడు, రౌద్రరసము, పచ్చనికాంతి, శుభ
ఫలము, వృశ్చికరాశి, హారిణయోని యని తెలియునది. 7

ఇందుకు లక్షణము, పాదాంగచూడామణియందు:—

చ. పరగ ధరాధిదైవతము పచ్చనికాంతియు శూద్రజాతియౌ
నరయ బుధుండు తద్గ్రహము హాటకవర్ణ మతండు తత్ఫలం

బురశుభ మెన్నఁగా హరిణయోనియు వృశ్చికరాశి నిర్జరే
శ్వరవరతార దైత్యగణసంగత(మున్)మా మగణంబు శంకరా! 8

కవిసర్పగారుడమున:—

మ. ధర దైవంబు గ్రహంబు సౌమ్యుఁడు హరిద్వర్ణంబు దత్కాంతి యా
సురమూహింపగణంబు జాతి దలఁపించున్ శౌద్రి(శూద్ర)యాయోనిదా
హారిణం బుజ్జ్వలతారజ్యేష్ఠ రస ముఖ్య ద్రౌద్ర మారాశి తే
లురుభద్రంబు ఫలంబు నా మగణ మింపొందున్ బుధస్తుత్యమై. 9

చమత్కారచంద్రికయందు:—

“క్షేమం సర్వగురుర్ధత్తే మగణో భూమిదైవతః” 10

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

“సౌమ్యోఽపి మగణః క్రూరః క్రూరం గణ ముపాశ్రితః,
క్రూరగ్రహసమాయుక్త శ్శత్రుదేశే బుధో యథా,
బుధః పాపయుతః పాపీ క్షీణచంద్రోఽన్యథామతః.” 11

శ్రీధరచ్ఛందంబున:—

క. మగణం బెప్పుడు శుభకర, మగు నైనన్ గ్రూరగణము నది డాసినచోఁ
దెగి చంపు బుధుఁడు క్రూరుం,డగు గ్రహమును గదిసి క్రూరుఁడై చనుమాడ్కిన్.

అలంకారచూడామణియందు:—

“కర్తుః కారయితుశ్చైవ మగణో బుధకర్తృకః,
సగణేన సమాయుక్త స్సర్వకామఫలప్రదః.” 13

కవిగజాంకుశమున:—

క. మగణంబు పద్యముఖమున, సగణముతోఁ గూర్చి చెప్పఁ జనుఁ గృతి యొండేన్
దగఁ బద్య మిడీన భర్తను, నగణితముగ నర్థసిద్ధు లగు సత్యముగన్. 14

మఱియును, గావ్యచింతామణియందు:—

క. జగతి గణంబుల కెల్లను, మగణము కారణముగాన మగణముఁ గదియన్
నిగిడించు గణము లెల్లను, దగ శుభ మొనరించుఁ గీడు తగులదు దానన్. 15

వ. ఇట్లు మగణసగణముల కన్యోన్యమైత్రి గనుకఁ బద్యాదిని బ్రయోగార్హమని పూర్వ
కవులు నిశ్చయించుటచేతను మగణ ముత్తమ మయ్యెను. 16

ఇందుకులక్ష్యము, రఘువంశము మొదటఁ గాళిదాసు:—

“వాగర్థావివసంపృక్తౌ” అనియెను. 17

ఆదిపర్వము మొదట శబ్దశాసనుఁడు:—

"శ్రీవాణీగిరిజాః" అనియెను. 18

వ. మఱియు నాంధ్రగీర్వాణములయం దనేకులు ప్రయోగించినారు. 19

యగణమునకు:—

గీ. జలము వేల్పు కాంతి తెలుపు పూర్వాషాఢచుక్క రసము కరుణ రొక్కమీవి
నరగణమ్ము బ్రాహ్మణది రాశి విల్లు గ్రహము కవి కపియోని యగణమునకు. 20

వ. అధిదేవతజలము, కాంతితెలుపు, పూర్వాషాఢానక్షత్రము, కరుణరసము, ధనప్ర
దము, మనుష్యగణము, బ్రాహ్మణజాతి, ఆఁడుది, ధనూరాశి, శుక్రుఁడు గ్రహము,
వానరయోని. 21

ఇందుకు లక్ష్యములు, పాదాంగచూడామణియందు:—

చ. జల మధిదైవముఁ రజితసన్నిభ కాంతి కులంబు విప్రుఁడుఁ
ఫలము ధనంబు తద్గ్రహము భార్గవుఁ డాతనివర్ణ మెన్నఁగాఁ
దెలుపు జలంబు [1]తారకము తెల్లమిగా ధనురాశి యోనియుఁ
బలిముఖ మాగణంబునృగణంబును నా యగణాన కీశ్వరా. 22

కవిసర్పగారుడమున:—

మ. అలరఁ దైవము వారి బ్రాహ్మ్యము కులం బావన్నె తె ల్పర్థమా
ఫల మాయోని ప్లవంగ మాగణము చెప్పఁ మానవం బాగ్రహం
బలశుక్రుండు రసంబు దాఁగరుణ పూర్వాషాఢనక్షత్ర మి
మ్ములఁ గోదండము రాశి నా యగణ మొప్పుఁ గోవిదస్తుత్య హై. 23

చమత్కారచంద్రికయందు:—

"శరో త్యర్థా నాదిలఘు ర్యగణో వారిదైవతః" 24

సాహిత్యరత్నాకరమున:—

"ప్రకృత్యా యగణో నిత్యం శ్రీకరః కథ్యతే బుధైః,
సఏవ వికృతిం యాతి సగణోనుగతో యది." 25

గోకర్ణచ్ఛందంబున:—

క. సయులం జెప్పిన శుభ మగు, జయులం జెప్పినను బతికి జయకీర్తు లగుఁ
రయులం జెప్పిన నెంతయుఁ బ్రియ మగు మఱి మయులఁ జెప్పఁ బెంపానంచుఁ.

1 తారయును దెల్లమిగా ధనురాశి రాశియుఁ, బలిముఖయోనియుఁ నరగ
ణం బగు నయ్యగణంబు శంకరా.

వ. అని యున్నదిగనుక యగణము శుభప్రదమేయైనను సద్గణసాంగత్యముచేత విశేషముగ శుభఫలము నిచ్చును. 27

రగణమునకు:—

గీ. గ్రహముభౌముఁ డగ్ని కర్త శృంగారంబు, రస మసురగణంబు రాచవెలఁది
భయముఫలము కృత్తికయు తార కెంపుడాల్, రాశి యోని యజము రగణమునకు.

వ. గ్రహమంగారకుఁడు, అగ్ని దేవత, శృంగారరసము, అసురగణము, క్షత్రియజాతి, యాఁడుది, ఫలము భయము, నక్షత్రము కృత్తిక, కాంతి యెఱుపు, రాశి యోనియు మేషము. 29

ఇందుకు లక్ష్యములు, పాదాంగచూడామణియందు:—

చ. జ్వలనుఁ డధీశుఁడుక్ గులము క్షత్రియముక్ బవడంపుఁ గాంతి పెం
పలరు గ్రహంబు భూతనయుఁ డాతఁడు రక్తపువన్నె పావకా
ఖ్య లలితతార దైత్యగణ మయ్యజయోనియు మేషరాశియుక్
ఫలము భయప్రదంబు రగణంబునకుక్ త్రిదశేంద్రవందితా. 30

కవిసర్పగారుడమున:—

మ. అనలుం డీశుఁడు రాశిమేషము గ్రహంబాభౌముఁ డత్తార సం
ప్రణతిక్ గృత్తిక దైత్యమాగణము పైరాజ్యంబు వంశంబు మే
శ సెత్క్ యోని ఫలంబు భీ రసము శృంగారంబు సత్కాంతి కో
కనదాచ్ఛచ్ఛవి మించు నారగణ మేకాలంబు ధాత్రీస్థలిక్. 31

చమత్కారచంద్రికయందు:—

"భీతిదాయీ మధ్యలఘూ రగణో వహ్నిదైవతః" 32

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

"రగణ శ్శ్రీకరః పుంసాం యగణానుగతో భవేత్.
గద్యపద్య ప్రబంధాదౌ తత్రోదాహరణం కృతిః." 33

అధర్వణచ్ఛందంబున:—

క. పొగడొందఁ బద్యముఖమున, రగణము యగణంబుఁ గూడి రాజిల్లిన నీ
జగమంతయు నేలెడి వాఁడగుఁ గృతిపతి విభవయుక్తుఁ డగుఁ గవివరుఁడుక్. 34

వ. రగణము కొనిదైనను సద్గణసాంగత్యముచేత శుభఫలము నిచ్చును. ఈరగణ మగ్నిగణముగనుక వాయుగణ మైనసగణముతోఁ గూడినఁ జిచ్చు గాలికూడినట్టులు కావున నటువలె నుంచరాదు. 35

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

"అనలానిలసంయోగం కరోతి విభుమందిరే,

మహానలభయం తత్ర భీమజ్వాలాసమాకులమ్." 36

కవికంఠపాశమున:—

"మారుతపూర్వే వహ్నౌ వహ్నిభయం శుభయుతోఽస్యేషామ్." 37

అధర్వణచ్ఛందంబున:—

క. అనలానిలసంయోగం, బనుపమకీలాకరాళ మగువహ్నిభయం

బొనరించుఁ గర్తృగృహమున, ననుమానము లేదు దీన నంద్రు కవీంద్రుల్. 38

వ. అనియున్నది గనుక రగణసగణములు కారావు. 39

సగణమునకు:—

గీ. అనిలుఁ డీశుఁడు షండ గ్రహంబు మందుఁ, డంత్యజాతి తులారాశి యసురగణము

స్వాతి తార మహిషయోని క్షయఫలదము,శ్యామరుచి భయరసమున సగణ మొప్పు.

వ. వాయువుదేవత, నపుంసకుఁడు, శనిగ్రహము, చండాలజాతి, తులారాశి, రాక్షస

గణము, స్వాతినక్షత్రము, మహిషయోని, క్షయఫలమి నిచ్చునది, నలుపువన్నె,

భయరసము. 41

ఇందుకు లక్ష్యములు, పాదాంగచూడామణియందు:—

చ. అనిలుఁ డధీశుఁడుగ్ గువలయంబులకొంతి కలంబు హీనముగ్

జనుగ్రహ మాశనైశ్చరుఁడు చాలఁగ నల్పగువన్నె తొలయాఁ

దనరఁగ రాశి స్వాతియగుఁ దార ఫలంబు క్షయంబు దానవం

బొనరగణంబు నా మహిషయోని యగుగ్ సగణాన కీశ్వరా. 42

కవిసర్పగారుడమున:—

మ. అనిలుం డీశుఁడు స్వాతితార రుచిశ్వేతాభావ మెన్నగ్ గ్రహం

బినజుండౌ దుల రాశి హైన్యముకులం బేపార క్షీణంబుదా

మునులబ్ధంబు భయంబు తద్రసము కార్వో తెమ్మెయిగ్ యోని యొం

దును దైత్యుండు గణంబు నాసగణ మొందగ్ గీర్తివిస్ఫూర్తిగ్. 43

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

"సగణ స్సర్వసౌభాగ్యదాయక స్సర్వదా భవేత్,

కర్తు ర్మగణసాన్నిధ్యా ద్రగణో నపురో యది." 44

అప్లే కవిరాక్షసమున:—

"ఆనంతపదవిన్యాస చాతుర్యసరసం కవేః,
బుధో యది సమీపస్థో న దుర్జనపురో యది." 45

కవిసర్పగారుడమున:—

గీ. సగణమగణములు పొసంగిన విభవంబు, రసగణంబు లెనయఁ బ్రబలుఁ గీడు
రగణయగణయుతము రాజ్యప్రదం బగు, భయము లిరువురకును భయము లిడును.

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

"సౌమ్యగ్రహాధిష్ఠితత్వా త్సగణ శ్శుభదాయకః,
మిత్రామిత్రగణై స్సార్ధం సౌరిశ్శుభఫలప్రదః,
శుభగ్రహానితేంద్రేజ్యౌ పాపామందారభాస్కరాః." 47

వ. సగణము కానిదైననేమి గురుశుక్రగ్రహాధిష్ఠితగణములసమీపమునన్నను, వెనుక
కుజగ్రహాధిష్ఠితగణము లేకున్నను మంచిది. 48

మఱియును, సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

"సగణ శ్శుభదో జ్ఞేయాః రగణస్య పురస్థితః." 49

అథర్వణచ్ఛందంబున:—

క. మునుకొని పద్యముఖంబున, ననిలగణం బిడిన నాయురారోగ్యంబుల్
కొనసాగు దానిముందఱ, ననలగణం బిడినఁ బలికి నలజడి సేయున్. 50

ఇందుకుఁ జెల్లుబడి, శాలినీసహాకారమున-సార్వభౌమకవి:—

"అవలంబస్య హేరంబం" అనియు. 51

వృత్తరత్నాకరమున-కేదారకవి:—

"సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థం" అనియు సగణరగణములు చేరియున్నవి. 52

తగణము.

గీ. దివి వేల్పు తార పుష్యమి, దిశ జగణము కర్కి గ్రహము ధిషణుఁడు నీల
చ్ఛవి విప్రుఁడు శాంతరసము, భువి శ్రీదము యోని మేషము తగణమునకున్. 53

వ. ఆకాశము దేవత, నక్షత్రము పుష్యమి, దేవగణము, కటకరాశి, గ్రహము
బృహస్పతి, నల్లనికాంతి, బ్రాహ్మణజాతి, పురుషుఁడు, శాంతరసము, ఐశ్వర్య
ప్రదము, మేషయోని. 54

ఇందుకులక్ష్యము-పాదాంగచూడామణియందు:—

చ. నెఱియ నభంబు దైవతము నీలపుఁగాంతియు విప్రజాతి గీ
ర్వరుఁడు గ్రహంబుఁ గాంచనపువర్ణ మతండు ఫలంబు చెప్ప నై
శ్వర్యము వార పుష్యమియు వాలినకర్కటరాశి మేషహా
నిరవగుయోని దేవగణ మీతగణంబున కిందుశేఖరా! 55

కవిసర్పగారుడమున.—

మ. అసురక్ష మిన్నధిదైవ మక్కలము బ్రాహ్మ్యం బాగణం బెన్నదై
వము జీవుండు గ్రహంబు నల్పు రుచి యైశ్వర్యంబు లబ్ధంబు మే
షము దాయోని రసంబు శాంత మలనక్షత్రంబు పుష్యంబు రా
శి మహిఁ గర్కటకంబు నాఁ దగణ మూత్సేకం బగుఁ జెల్వమై. 56

ప్రయోగసరణి-సాహిత్యరత్నాకరే:—

"నిత్యం భగణసాన్నిధ్యా త్సర్వాభీష్టఫలప్రదః,
కర్తుః కారయితా శ్చైవ తగణో వ్యోమదైవతః." 57

ఉత్తమగండచ్ఛందంబున:—

క. తగణంబు తొలుతఁ బెట్టి, భగణముఁ గదియించి నిలిపి పద్యము హృద్యం
బుగ రచియించినఁ గర్తకు, నగణితముగ నొదవు నాయురైశ్వర్యంబుల్. 58

చమత్కారచంద్రికయందు:—

"ఈశత్వ మంత్యలఘు చ తగణో వ్యోమదైవతః" 59

సాహిత్యచంద్రోదయే:—

"తగణ స్సర్వసౌభాగ్యదాయక స్సర్వదా భవేత్" 60

కావ్యచింతామణియందు:—

క. తగణంబున కధిదేవత, గగనం బని శూన్య మనుచుఁ గాదని పలుకన్
దగ దది మిక్కిలి మంచిది, గగనం బది నిత్యవిభవగావునఁ దలఁపన్. 61

అనర్ఘరాఘవమున:—

"జ్యాకృష్ట బద్ధ కటకాముఖపాణి" రితి. 62

కుమారసంభవమున:—

"అస్త్యుత్తరస్యాందిశి" 63

తర్కభాషయందు.—

"బాలోఽపి యో న్యాయనయే ప్రవేశం" 64

కృష్ణవిజయమునందు:—

"పాయా దపాయా త్పరమస్య పుంస" ఇతి. 65

కుసుమాయుధవ్యాకరణమున:—

"యే నాక్షరసమామ్నాయం" ఇతి. 66

మంత్రమహార్ణవమున:—

"ఓంకారపంజరశుకీమ్" ఇతి. 67

మంత్రదర్పణమున:—

"ఆధారపద్మవనఖేలనరాజహంసీ" అనియు నిందఱు మహాకవులు తగణము నాదిని ప్రయోగించిరి కాన మంచిదని తెలియునది. 68

జగణమునకు:—

క. అరుణుఁడు పతియు గ్రహము వీరరసము పురుషుండు సింహరాశి నృగణ ము త్తరతార రోగదము రాజ్యచ్యుతి ధేనుయోని జగణంబునకున్. 69

వ. అధిదేవత గ్రహము సూర్యుఁడు, వీరరసము, పురుషుఁడు, సింహరాశి, మనుష్య గణము, ఉత్తరానక్షత్రము, రోగకరము, క్షత్రియజాతి, రక్తవర్ణము, పశు యోని. 70

పాదాంగచూడామణియందు:—

చ. రవి యధిదైవముం బరఁగ రాట్కులముం గురువిందకాంతియున్
రవి గ్రహ మెన్నఁగా నతఁడు రక్తసువర్ణము సింహరాశియు
ద్భవ మగు రోగ మాఫలము తారక యుత్తర ధేనుయోని మా
నవగణముం దలంప జగణంబునకున్ త్రిదశేంద్రవందితా 71

కవిసర్పగారుడమున:—

మ. అరుణుం డేలిక చాయ రక్తిమ రసం బవ్వీర మాయన్వయం
బురువై రాజ్యము రాశిసింహము గ్రహం బుష్ణాంశుఁ డత్తార యు
త్తర రోగంబు ఫలంబు యోని యిరవొందం ధేను వమ్మానవం
బరుదారంగ గణంబు నా జగణ మింపారం జగత్సిద్ధమై. 72

ప్రయోగసరణి, చమత్కారచంద్రికయందు:—

"రజాకరో మధ్యగురు ర్జగణో భానుదైవతః" అనియు. 73

సాహిత్యరత్నాకరమున:—

"మధ్యేగురు ర్జో రుజ" మనియు. 74

కవికంఠపాశమున.—

"భానుర్దుఃఖ" మనియు. 75

కుమారసంభవమున.—

"చతుర్ముఖముఖా ఇత్యాదౌ వర్ణా జగణోఽపిచ,

బ్రహ్మనామాంకితత్వేన కావ్యాదావతిశోభనః" యనియు. 76

మరలఁ జనుత్కారచంద్రికయందు.—

"వర్ణోఽపి జగణశ్చైవ బ్రహ్మనామాక్షరో (రే)శివః" అనియు. 77

మరల, సాహిత్యరత్నాకరమున.—

"జగణ స్సూర్యదైవత్యో రుజం హంతి న దోషకృత్,

గణానా ముత్తమో జ్ఞేయో గ్రహాణాం భాస్కరో యథా." 78

కావ్యచింతామణియందు.—

క. అవివేకులు జగణంబును, భువి రోగము సేయు ననుచుఁ బోనాడుదు రో

కవివర్యులు శాస్త్రార్థము, వివరింపరు రోగహారము విదితముగాఁగన్. 79

వ. అనియు ననేకవిధములఁ జగణమును జేర్కొనియున్నారు. ఇందుకుఁ బూర్వకవి

ప్రయోగములు. 80

మాఘకావ్యమున.—

"శ్రియఃపతి శ్శ్రీమతి" యనియు. 81

భారవికావ్యమున.—

"శ్రియః కురుణా" మనియు. 82

ఉత్తరరామచరితమున.—

"అలం కవిభ్యః పూర్వేభ్య" యనియు. 83

కాలనిధానమున.—

"శ్రియః కరారోపిత రత్నముద్రికా" యనియు. 84

మణిదర్పణమున.—

"దివాకరం నమస్కృత్య" అనియు. 85

భప్పన్నమున.—

"ప్రణమ్య లోకకర్తార" మనియు. 86

గణితశాస్త్రమున.—

"త్రిలోకరాజేంద్ర కిరీటకోటి" యనియు. 87

లక్షణదీపికయందు, వీరాచార్యులు.—

"ప్రణమ్య విద్వజ్జనపారిజాత" మనియు. 88

వ. ఇట్లు మహాకవిప్రయోగము లనేకము లున్నవిగనుక జగణము శుభగణసంయుక్తముగాఁ బ్రయోగింపనగును. 89

భగణమునకు.—

క. శశి పతియు గ్రహము హాస్యము, రసము సుఖద మురగయోని రాశి వృషము పే
డి సురగణము మృగశిర యుడు, పస తెల్లన వైశ్యకులము భగణంబునకున్. 90

వ. అధిదేవత, గ్రహము, చంద్రుఁడు, హాస్యరసము, సుఖమునిచ్చునది, సర్పయోని, వృషభరాశి, నపుంసకము, దేవగణము, మృగశిరోనక్షత్రము, తెల్లనికాంతి వైశ్యజాతి. 91

పాదాంగచూడామణియందు.—

ఉ. చంద్రుఁ డధీశ్వరుం డమృతసారము కాంతియు విట్కులంబు త
చ్చంద్రముఁడే గ్రహం బతనిచాయయుఁ దెల్పు వృషంబు రాశి భో
గీంద్రసుయోని దేవగణ మీప్సితసౌఖ్యము తత్ఫలం బిలన్
జంద్రవితార యెన్నఁగను జంద్రధరా భగణాన కెన్నఁగన్. 92

కవిసర్పగారుడమున.—

మ. పతి చంద్రుం డహియోని రాశి వృష మావంశంబు వైశ్యంబు దై
వత మెన్నం గణ మాఫలంబు సుఖ మావర్ణంబు శ్వేతంబు సం
యుతనక్షత్రము చెప్పఁగా మృగశిరంబున్ దద్గ్రహం బానిశా
పతి హాస్యంబు రసంబు నాభగణ మేర్పా టయ్యె సర్వంసహా. 93

సాహిత్యరత్నాకరమున.—

"దినకరముఖగ్రహే ష్వపి యది హ శశీ వర్తతే భజతి సుగుణాన్." 94

కవిసర్పగారుడంబున.—

గీ. చంద్రుఁ డేగ్రహంబు సరస నిల్చిన దాని, వర్ణ మై శుభాశుభంబు లిచ్చు
భగణ మేగణంబుఁ దగిలించెఁ దత్ఫలం, బిచ్చుఁ దనకుఁ జంద్రుఁ డీశుఁ డగుట. 95

నగణమునకు.—

క. పరమాత్ముఁడు పతి తారక, భరణి మొదటిజాతి వన్నె పసుపు జయశ్రీ
కర మిష్టదంబు పురుషుఁడు, నరగణమును మేషరాశి నగణంబునకున్. 96

వ. పరమాత్ముఁడు అధిదేవత, నక్షత్రము భరణి, బ్రాహ్మణజాతి, కాంతి పసుపు, జయము
రారోగ్యైశ్వర్యముల నిచ్చునది పురుషుఁడు, మనుష్యగణము, మేషరాశి. 97

పాదాంగచూడామణియందు.—

చ. గుణములకెల్ల నాకరము కోరికృతీంద్రుని డాసియున్నదు
ర్గుణగణదోషముల్ చెఱచుఁ గోరినవస్తువినూత్నరత్నభూ
షణముల నిచ్చుఁ గావున లసత్కవిశేఖరు లెంచుసర్వల
క్షణములు గల్గి యొప్పు బుధసన్నుతమై నగణంబు శంకరా. 98

కవిసర్పగారుడమున.—

మ. పరమాత్ముం డధినాయకుండు జయసౌభాగ్యైకసామ్రాజ్యధూ
ర్యరమాసంతతులీగి లబ్ధము నిజోపాంతసదుష్టాక్షరో
త్కరదోషాఘ్యగణౌఘధూర్తగుణముల్ ఖండించుటల్ శీలమె
వ్వరికిన్ గాదనరాదు నా నగణ మవ్యాజస్థితిన్ బొల్పగున్. 99

వ. నగణము సర్వోత్తమము గనుక దానికి గ్రహతారారాయోనిగణరసజాతులు చూడ
నక్కరలేదు. 100

చమత్కారచంద్రికయందు.—

"ధనాకర స్సర్వలఘు ర్నగణో బ్రాహ్మదైవతః". 101

సాహిత్యచందోదయమున.—

"నగణస్య సమీపస్థో దుర్గణ శ్శుభదో భవేత్,
అయః కాంచనతా మేతి విపర్ణ స్పర్శవేదినః." 102

కవికంఠపాశమున.—

"పర్వతానాం యథా మేరు స్సురాణాం శంకరో యథా,
మృగాణాం చ యథా సింహో గణానాం నగణ స్తథా." 103

భీమనచ్ఛందంబున.—

క. ఏగణముఁ గదియు నగణం, బాగణము సమస్తమంగళావ్యాప్తం బై
రాగిల్లు సినుము పరుసపు, యోగం బునఁ బసిఁడివన్నె నూనినమాడ్కిన్ 104

ఉత్తమగండచ్ఛందంబున.—

క. చందనతరుసంగతిఁ బిచ్చుమందంబును బరిమళించు మాడ్కి నమందా
నందకర మైననగణము, పొందున దుష్టగణవర్ణములు శుభ మొసఁగున్. 105

అథర్వణచ్ఛందంబున.—

గీ. పర్వతములందు మేరువుభాతి యగుచు, సర్వసురలందు శంకరుచంద మగుచు
నరయ మృగములయందు సింహంబుకరణి, గణములం దెల్ల నగణంబుగరిమఁ గాంచు.

వ. అని నగణ మన్నిగణములకు శ్రేష్ఠముగాఁ జెప్పఁబడినది. 107

గణముల శుభాశుభ ఫలములు.

క. మయరసతజభనగణముల, సుయశా మొదలింట నిలుప శుభకనకభయ
క్షయభూతిరోగసుఖధన,చయ మొసఁగుం బతికి రంగజననాథమణీ! 108

వ. ఈయెనిమిదిగణములు వరుసగా నెనిమిదిఫలముల నిచ్చును. 109

ఆధిమకవి భీమన (కవిజనాశ్రయము. సంజ్ఞ. 24).—

క. శుభసుఖరుక్క్షయధనకన, కభయైశ్వర్యములఁ జేయుఁ గ్రమమునఁ గావ్య
ప్రభులకు సుకవులు మొదలిడ,మభజసనయరతగణాళి మల్లయరేచా! 110

మఱియును.

గణములజాతులు.

క. మగణంబు క్షాత్రకులజము, భగణము సద్వైశ్యజాతి బ్రాహ్మణజాతుల్
నగణయగణతగణంబులు, జగతీశులు జరలు నంత్యజాతి సగణమా. 111

ఉత్తమగండచ్ఛందమున.—

క. మగణము నాలవకులజము, భగణము మూఁడవకులంబు బాపలు నయతల్
రగణము జగణము రాజులు, సగణము దానంత్యజాతి సర్వజ్ఞనిధీ! 112

అథర్వణచ్ఛందంబున.—

క. నాయకుఁ డేకులమైనన్, బాయక తత్కులము గణము పద్యము మొదలన్
దీయుక్తి నిలుప మేలగు, నేయెడ సంకరము నైన నెగ్గగుఁ బతికిన్. 113

వ. అనియున్నది గనుకఁ దెలిసి ప్రయోగింపఁదగినది. 114

గణసాంగత్యము.

సీ. మగణాంతనమయసల్ మహితభాగ్యములిచ్చు,యగణాంతమగుమసల్ యశ మొసంగు
రగణాంతభనతయల్ జగతి నేలించును,సగణాంతనభమయల్ సౌఖ్య మొసఁగుఁ
దగణాంతనభరజల్ ధనధాన్యముల నిచ్చు,జగణాంతయరతభల్ జయముఁ గూర్చు
భగణాంతతనరసల్ భాగ్యవంతుని జేయు, యగణాంతరతజభల్ దిగులొసంగు

తే. రాంతసములును భాంతమయగణములును,దాంతమయలును మాంతమాతజభరములు
సాంతజరలు జసల్ కీడు చాల నొసఁగు, నగణ మెనయ శ్రీలొసఁగునానందరంగ.

వ. మగణముదాపున నగణమగణయగణసగణము లుండిన నుత్తమము. యగణము వెనుక మగణనగణము లుండవచ్చును. రగణము వెనుక భగణము నగణము తగణము యగణము నుండవచ్చును. సగణముదాపున నగణము భగణము మగణము యగణము నుండవచ్చును. తగణము వెనుక నగణ భగణ రగణజగణము లుండవచ్చును. జగణము వెనుక యగణ రగణ తగణ భగణము లుండవచ్చును. భగ

ణము వెనుక తగణనగణ రగణసగణము లుండనగును. ఇవన్నియు నుత్తమములు. యగణము వెనుక రగణతగణజగణభగణము లుండరాదు. రగణము వెనుక సగణన గణము లుండరాదు. భగణము వెనుక మగణయగణము లుండరాదు. తగణము వెనుక మగణయగణము లుండరాదు. మగణము వెనుకఁ దగణజగణభగణరగణము లుండరాదు. సగణము వెనుక జగణరగణము లుండరాదు. జగణము వెనుక సగణము కానేకారాదు. నగణముతో నేగణములు గూడినను నిర్దోషము లగును. 116

అక్షరసంఖ్యాప్రకరణము.

కవిసర్పగారుడమున:—

క. శివుసద్యోజాతాద్యప్రవిమలముఖపంచకమునఁ గ్రమమునను సము
ద్భవమై అ ఇ ఉ ఏ ఓ, లావిష్కృతి నవియఁ నేఁబదై వర్తిల్లున్. 117

వ. ఈయేఁబదక్షరములలో నాదులు ౧౬. కాదులు ౨౫. యాదులు ౯. మొత్తమేఁబదియక్షరములని యందురు. కొందఱు "అం. అః." లకు అధిదేవత రుద్రుఁడే గావున "అః" అనుఅక్షరమును నిలిపి, అదులు ౧౫. కాదులు ౨౫. యాదులు ళతోడ ౧౦. మొత్తము ౫౦ అక్షరము లందురు. కావునఁ దద్విధం బెఱిఁగించెద.

క. ఈ యేఁబది వర్ణములకు, నాయక కులములు గ్రహములు ఫలబీజములున్
నాయకులు తెలియఁగావలె, శ్రీయుత యానందరంగ నృపసారంగా! 119

అక్షరగ్రహనిర్ణయము.

సులక్షణసారమున.—

గీ. ఆదులకు రవి కాదుల కవనిజుండు, చాదులకు బుధుఁడును గవిటాదులకును
దాదులకు బృహస్పతి శని పాదులకును, యాదులకెల్ల శశియు గ్రహంబు కృష్ణ.

వ. అమొదలు అం వఱకుఁగల ౧౫ అక్షరములకు గ్రహము సూర్యుఁడు. కవర్గము ౫ కి గ్రహము అంగారకుఁడు; చవర్గము ౫ కి బుధుఁడు; టవర్గము ౫ కి శుక్రుఁడు; తవర్గము ౫ కి బృహస్పతి; పవర్గము ౫ కి శని; యాదులు ౧౦ కి చంద్రుఁడు; ఇది అక్షరగ్రహనిర్ణయము. 121

అక్షరములజాతులు, వానిశుభాశుభఫలములు.

సీ. అచ్చులలో ఇఙా అం బుబూల్ దక్కఁగఁ, దక్కినయక్షరదశకమును గ
వర్గునఁ గలయైదువర్ణముల్ ఝఙణతల్, క్షధదపబభయవశషహ లెన్న
ముప్పదియక్షరంబులు శుభంబు లొసంగు గొదునయిర్వది లిపుల్ కొదువపలుచు
నాద్యక్షరములు పద్దైదును గచటతపవర్గాక్షరసమితి పద్దైదు గూడ

తే. విప్రజాతులు తపవర్గవితతి రవలు, క్షత్త్రియకులంబు యలశషసహలు వైశ్య-
జాతి శక్షఱలాగి శూద్రజాతి యయ్యె, వరుస నానందరంగ భూవరపతంగ. 123

వ. అ ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఏ ఐ ఓ ఔ క ఖ గ ఘ జ ఝ డ ణ త క్ష ద ధ ప బ భ య వ శ ష హ యీముప్పదియు నుత్తమములు. కడమ కూడనివి అకారము మొదలు ణకారమువఱకునుగల ౨౦ యక్షరములు బ్రాహ్మణజాతివి. త థ ద ధ న ప ఫ బ భ మ ర వ యీ ౧౨ అక్షరములు క్షత్త్రియజాతివి. య ల శ ష స హ యీ ౬ ను వైశ్యజాతివి. ళ క్ష ఱ యీ ౩ ను శూద్రజాతివి గనుక తెలియునది. 123

ఏబదియక్షరముల కధిదేవతలు.

సీ. అగజచక్షడఫల కధిపతి విష్ణుండు, నంసపమహలకు హరుఁడు కౌకు
బ్రహ్మ, ఈశలకు శ్రీ, ఖజఓఉలకు గౌరి, ణసలకు వాణి సేనాని ఛాకు
ధషలకు సూర్యుండు, థాకుఁ బన్నగవైరి, తాకు శేషుఁడు నందిదాకు, భూమి
యాకు, గణేశుఁడు ఘా, కౌశ్వినేయులు ళ్ళ, ఇూలకు వసువులు ఇకును, నగ్ని
డరలకు, శమనుండు టాకు, నైర్ృతి ఠాకు, జలపతి వాకు, ఖయలకుఁ గాలి
ఐఈలకు మరుండు, ఔకుఁ జాముండియు, వారాహి ఋకుఁ, గౌమారి ఋకును.
తే. అదితి ఊకును, బంచభూతాళి శాకు, ఞాకుజినుఁ, డభ్రకరి లాగు, ఝాకు భైర
వుండు, ఏకు వసంతుండుఁ, బొసఁగ దొరలు, రమ్యగుణహారి యానందరంగశౌరి !

అధర్వణచ్ఛందంబున.—

క. వసుధామరులకుఁ గచటలు, వసుధాపతులకును దపరవలు వైశ్యులకున్
యసహలశషలును శూద్రులు, కసమువుళక్షఱలు చెప్పనగుఁ బద్యాళిన్. 126

మఱియు ననంతచ్ఛందంబున.—

క. అమలు వర్గత్రయమును, భూదేవత లుతపవర్గములు రవలున్ ధా
త్రీయుతులు యలశషసహాలాదట నూరుజులు ళక్షఱాఖ్యలు శూద్రుల్. 127

అక్షరాణాం వర్ణవివేకః.

అలంకారసంగ్రహే.—

"ద్విజాతయః పంచదశ పూజ్యాః కచటవర్గజాః,
నృపాన్వయా స్తపరవా వర్ణా ద్వాదశ సంస్మృతాః.
యలహా శ్శషసా వైశ్యకులజాః పూజితాశ్చషట్,
ళక్షరా శ్శూద్రకులజా స్త్రయోవర్ణాః ప్రకీర్తితాః" 128

కవికంఠపాశే —

"అక్షరే పరిశుద్ధే తు నాయకో భూప ఉచ్యతే" 129

చమత్కారచంద్రికాయామ్ —

"న్యస్తాః కావ్యముఖే వర్ణా స్తత్తద్దైవతమూర్తయః,
కర్తుః కారయితుశ్శ్రోతుః కల్పయంతి శుభాశుభమ్" 130

అని యున్నది గనుక దెలియునది.

భూసురాది చతుర్జాతులవర్ణములు.

క. ధవళారుణపీతశ్యా, మవసనభూషలు పయోవిమలఘృతమధ్వా
సనము లుపహారములుగా, నవనిసురాద్యక్షరముల కగు రంగనృపా. 131

తా. బ్రాహ్మణజాత్యక్షరములకుఁ దెల్లనివస్త్రభూషణములు, నుపహారము పాలు. క్షత్రియజాత్యక్షరములకు నెఱ్ఱనివస్త్రభూషణములు నుపహారము నేయి. వైశ్యజాత్యక్షరములకుఁ బచ్చనివస్త్రభూషణములును నుపహారము తేనె. శూద్రజాత్యక్షరములకు నల్లనివస్త్రభూషణములు నుపహారము మద్యము. కాన నేజాతియక్షరము లాదిని బ్రయోగించుచున్నారో, యాజాతియక్షరములకుఁ దగినవస్త్రభూషణనైవేద్యముల నర్పించి మాతృకాపూజచేసి ప్రబంధము మొదలిడి చేయుచుండవలయును గనుకఁ గవులైనవార లీరీతిని నడిపించునది.

ఇందుకుఁ గవిసర్పగారుడమున.—

సీ. కాదిత్రివర్గవర్ణాదికి మౌక్తిక, వజ్రభూషలు తెల్పు వస్త్రచయము
తపవర్గరవవర్ణతతి కబ్జరాగంబు, తొడవులు నలువలు తొగరుచాయ
యలశషసహాబీజముల కగుపుష్యరా, గాభరణములు పీతాంబరములు
శక్షరమ్ములకు నీలాలసొమ్ములు కావు, కొనునలివన్నెలకోక లమరు

తే. వరుస నీనాల్గు తెఱఁగులవర్ణములకు, ననుభవం బగుద్రవ్యంబు నానవా(బా)లు
నాజ్యమును గమ్మదేనియ యాసవంబు, దీనిఁ దెలియు కేగతిఁ గవి యాను జగతి. 132

క. ఇత్వము నేత్వ మధోముఖ, మైత్వం బిల నూర్ధ్వముఖము నాత్వము నుత్వం
బోత్వము పార్శ్వముఖంబులు, నత్వంబులు సమముఖంబు లగు రంగనృపా! 133

అనంతచ్ఛందంబున.—

గీ. ఇత్వమేత్వములును నిల నధోముఖములు, నైత్వ మూర్ధ్వముఖము నాత్వములును
నుత్వదీర్ఘ మోత్వ మొగిఁ బార్శ్వముఖములు, సహజవర్ణసమితి సమముఖములు. 134

మఱియును. —

గీ. మీఁదిముఖము లైన మిడియించుఁబటినేఁటు, పార్శ్వముఖము లైనఁ బాయులక్ష్మి
క్రిందిముఖము లైనఁ గీడు కల్గించును, సమముఖంబు లైన సౌఖ్య మొదవు. 135

వ. అని యున్నదిగనుకఁ బద్యాదిని శ్రీకారము చెప్పకున్నఁ బైన శుభాక్షరముగా విమర్శించి యాదిని ముఖాక్షరముగా నిలుపఁదగినది. 136

అమృతాక్షరవిషాక్షరనిర్ణయము.

కవికంఠపాశే:—

"అకచటతపయశవర్గా దమృతం ప్రోక్తం విషాణి దీర్ఘాణి" 137

గోకర్ణచ్ఛందంబున.—

క. అమృతాక్షరములు హ్రస్వము, లమరఁగ దీర్ఘములు విషము లనఁబడు దీనిన్
గ్రమమున నకచటతపయశ, సముదయమునఁ దెలిసి నిలుపఁజనుఁ బద్యాదిన్. 138

తా. దీర్ఘములు లేనియక్షరము లమృతాక్షరములు గనుక నవి పద్యాదినుంచఁ దగినవి. దీర్ఘాక్షరములు విషాక్షరములు గనుక నవి పద్యాది నుంచరా దనుట. అయినను నాయక్షరము సంయుక్తాక్షర మైనచోఁ దనగుణమును విడిచి వేఱుగుణమును బొందును.

ఇందుకు లక్ష్యము, మహాత్మ్యకానిధానే.—

"నిశాకరజః క్షారయోగా త్తీక్ష్ణతా ద్రక్తతా యథా" 139

భీమన:—

క. వినఁబడు దీర్ఘమువిషమును, ననియొడివర్ణము సంయుతాక్షరమైనన్
మునుపటిగుణములు విడిచిడి, తనరన్ వేఱొక్కగుణముఁ దాల్చును జేర్మిన్. 140

వ. పచ్చనిపసుపు తెల్లనిసున్నము గూడిన వానివర్ణములు విడిచి రక్తవర్ణ మైనట్టులనుట.
శ్రీకారము దీర్ఘాక్షరమును సంయుక్తాక్షరము నయియుండి యెట్లు లత్యుత్తమ
మయ్యె ననఁ దద్విధంబు వివరించెద. 141

చ. శరలకుఁ జంద్రుఁ డీకి రవి చాలఁ గ్రహంబు లటంచు వార లి
ద్దఱు హితు లంచు నీశలకు దేవత లక్ష్మి యటంచు రాక శ్రీ
కరుఁ డగువహ్ని యంచు మును గావ్యులు శ్రీశుభవర్ణనిర్ణయం
బరసి ఘటించి రౌ కృతుల నాదినభీష్టము లుల్లసిల్లఁగన్. 142

తా. శవర్ణమును ఈకారమును రేఫయును గూడిన శ్రీకారమయ్యెను. అందు శవర్ణరేఫలకుఁ జంద్రుఁడు గ్రహము. ఈకారమునకు సూర్యుఁడు గ్రహము. గనుక వారి కిద్దఱికి నన్యోన్యమైత్రి ఈకారశవర్ణముల కధిదేవత లక్ష్మీదేవి. రేఫ కధిపతి యగ్ని.

చమత్కారచంద్రికయందు.—

"లక్ష్మీప్రదో హుతాశనః" అనియు. 143

శాస్త్రకారకుఁడు.—

"శ్రియ మిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్" అనియుఁ జెప్పుటచేత నాయగ్నియు లక్ష్మీప్రదుఁడుగను, శ్రీకారము లక్ష్మీప్రదమని యెఱుఁగునది. 144

లక్ష్యము.

సులక్షణసారంబున:—

క. శ్రీకారము ప్రథమంబునఁ, బ్రాకటముగ నున్నఁ జాలు బహుదోషంబుల్
పోఁకార్చి శుభము లొసఁగును, బ్రాకటముగ నిదుము సోఁకుపరుసముమాడ్కిన్. 145

మఱియు, విశ్వేశ్వరచ్ఛందంబున:—

గీ. దిక్ప్రసిద్ధంబుగా మును దీర్ఘమయ్యు, నవఘుతరసంయుతాక్షర మగుటఁ జేసి
ధరను శ్రీకార మతిశుభదాయి యగుచుఁ, గాంచె నాద్యుక్తలిఖితవిఖ్యాతి రామ!

సురనరతిర్యగ్గౌరవలక్షణము.

గీ. పంచవర్గాంతవర్ణపంక్తి దక్కఁ, గొను సురగతు లగు నవి గురువు లైన
నృగతులగు నధోగతి యగు రేఫ రెప్ప, నజఝణమలు తిర్యక్కు లానందరంగ!

తా. కవర్గ, చవర్గ, టవర్గ, తవర్గ, పవర్గ యీ ౫ వర్గువులయందలి కడపటి యక్షరము లగు ఙఞణనమలుగాక తక్కినయిరువదియక్షరములు సురగతులు. ఆయక్షరములు గురువులైన నరగతులు. రేఫమాత్ర మధోగతి. ఆరేఫతక్కఁ దక్కినయకారాద్యక్షరములు ఙఞణనమలు ఇవి తిర్యగ్గతు లనఁబడును. పద్యాదిని సురగతులు నరగతులు నైనయక్షరములఁ బ్రయోగింపవచ్చును. తిర్యగ్గతులు కూడవు. అధోగతియగు రేఫ పనికిరాదు.

ఇందుకు లక్ష్యము, శ్రీధరచ్ఛందంబున:—

క. సురనరతిర్యగ్గౌరవ, నరగతు లగుభూసురాదివర్ణాక్షరముల్
గురులఘువులు నరసురగతు, లరిరాయవిఫాలసోమ యవనిపాలా. 148

కవిసర్పగారుడమున.—

సీ. ఙణమఙఝావిహీనం బగువర్గపంచకములఁ గల్గునక్షరము లెల్ల
నెరయంగఁ గుఱుచలై నిర్జరగతు లగు, నిడుపలై యుండిన నృగతు లగును
ఙ ఞ ఝ ఞా ఙఞణమలు రేఫవిహీన, యాద్యష్టకమును దిర్యక్క్రమంబు
లగుగాని రేఫ యధోగతి యగు నిందుఁ, బ్రత్యేకదశలము తేర్పడఁగ వరుస
తే. సురనృగత్యక్షరంబులు శుభము లొసఁగు, మధ్యఫలద తిర్యగ్గతమాతృకాళి
నిరయగతవర్ణ మొక్కటి నెరయఁ గాను, ప్రోథగవులు రచించుకబ్బములు లోపల.

క. సురనరగతు లిచ్చు శుభము, మఱి తిర్యగ్వర్ణపంక్తి మధ్యమఫలముల్
నెరపు వధమ్ముంబురేఫయు, సరసా! యానందరంగ సదయాపాంగా! 150

మఱియు, కవికంఠపాశమున:—
"దేవనృతిర్యగ్గౌరవభేదా గతయ శ్చతుర్విధావర్ణాః,
తత్ర్కిమలఘవో దేవాః కచటతపా అథనరాదీర్ఘాః." 151

వ. అనియున్నది గాన తెలియునది.

అల్పప్రాణ మహాప్రాణాక్షరములు.

"వర్గాణాం ప్రథమతృతీయా అంతస్థా శ్చాల్పప్రాణాః,
యథా తృతీయా స్తథా పంచమా ఇతరేసర్వేమహాప్రాణాః." 152

శ్రీధరచ్ఛందంబున.—
క. అల్పప్రాణము లతిమృదు,జల్పోచితవచనపంక్తి ఝుఛఘఢథములో
నల్పకఠోరాక్షరముల,నల్పాటగునవి మహాయుతప్రాణంబుల్. 153

క. సరళము లగువర్ణములే,ధర నల్పప్రాణములు పదంపడి కఠినా
క్షరతతులె మహాప్రాణము, లరయగ నానందరంగ యమితశుభాంగా! 154

తా. లలితములై యొత్తఁబడనియక్షరము లల్పప్రాణము లనఁబడును. అవి మంచివి. కఠినములై యొత్తఁబడినయక్షరములు మహాప్రాణములు అవి మంచివికావు.

విషమాక్షరవిచారము.

ఉత్తమగండచ్ఛందంబున:—
క. అకచటహ లనఁగ నైదును, బ్రకటంబుగ బుతుల గిరులఁ బమనొక్కింటన్
వికటముగఁ బెట్టి పద్యము, సుకవులు సప్రభులకీ రశుభదము లగుటన్ 155

మఱియు, భీమనచ్ఛందమున:—
క. అకచటతప లీయాఱును, బ్రకటితముగ బుతుల గిరులఁ బమనొక్కింటన్
వికటముగఁ బూని చెప్పిన, నకటా మఱి మడియుఁడ నజుఁడో హరుఁడో. 156

అనంతచ్ఛందంబున.— (1. 25)
క. పురశరరసగిరిరుద్రుల,నరయ నకచటతప లిడుట యనుచిత మయ్యా
క్షరములు నరచఛజంబులు, బరిహరణీయంబు లాదిఁ బంకజనాభా. 157

వ. అని యున్నది గనుకఁ దెలిసి ప్రయోగించునది. 158

క. కృతులన్ స్త్రీపుంలింగాన్వితశబ్దము లనుపకను నపుంసకము లిడన్
హితఁ బొరయును పతికి వజ్రారతవిజయానందరంగ రాయవిరాజా. 159

కవిసర్పగారుడమున:—

క. సంగతిగఁ గృతుల స్త్రీపుం, లింగసుశబ్దములు నిలుప లెస్సగు మొదలన్
వెంగలిబుద్ధి నపుంసక, లింగం బగుశబ్ద మిడిన లేవు సుఖంబుల్. 160

వ. అనియున్నది గనుకఁ దెలిసి ప్రయోగింపఁదగినది. 161

దేవతావాచకభద్రవాచకములు.

క. శుభవిజయదేవతా శ్రీ, విభవాయురభీష్టకుశలవిధుముఖ్యములో
శుభశబ్దంబులు మొదలన్, బ్రభువులపైఁ జెప్పవలయు రంగనృపాలా. 162

వ. భద్రాదిని మంగళకరముగా నుండుశబ్దములు నిలుపఁదగు ననుట. 163

ఇందుకు లక్ష్యము, కవికంఠపాశంబున:—

"దేవతావాచకా శ్శబ్దా యేచ భద్రాదివాచకాః,
తే సర్వే నైవ నింద్యా స్స్యు ర్గణతో లిపితోఽపి వా." 164

సాహిత్యచూడామణియందు:—

"అథసిద్ధి ప్రణవాది శ్రీ చంద్ర సూర్యదీర్ఘాయుః,
ఆరోగ్యకుశలవాణీసాగరమేఘాదిమంగళాశ్శబ్దాః" 165

కవిసర్పగారుడమున:—

క. తరణీందుభద్రసాగర, గిరికుశలారోగ్య మేఘగీస్తుత్యాయు
స్స్ఫురదమలకీర్తిసుమనో, త్కరాదివాచకము లిడఁగఁ దగుఁ బద్యాదిన్. 166

మఱియును.—

గీ. దేవతావాచకముల వర్తిల్లె నేని, భద్రవాచకములఁ గూడి పరగె నేని
నగణసంపర్కలబ్ధితోఁ దగిరె నేనిఁ, గ్రూరసంయుక్తలిపు లైనఁ గూడు మొదల.

మఱియును, కావ్యచింతామణియందు.—

క. నిరుపమకావ్యాదిని సుర, వరభద్రాదిప్రశస్తవాచకపదముల్
బెరసినఁ దద్దుష్టగణాక్షరదోషము లుజ్జగించి సంపద లిచ్చున్. 168

మఱియు, ననంతచ్ఛందంబున.—

క. [1]తనరఁగ శుభవాచకములు, ఘనతరముగ దేవవాచకంబులు నైపే
ర్చినగణములు వర్ణంబులు, ననింద్యములు గృతుల మొదల నహిపతిశయనా! (1-28)

పృథివ్యాదిపంచతత్త్వములు.

గీ. ఎనిమిదియు వాలు గా నైదు నేడుగ డెలు, పంచతత్త్వంబు లుండు రేపగలు వరుస
నందు గురుశుక్ర శనులవ్యోమాది యగుచు, నడచునన మోహనాంగ! యానందరంగ!

1 ఒనరఁగ.

తా. పృథ్వీతత్త్వమున కెనిమిది గడియలు, జలతత్త్వమునకు నాలుగుగడియలు, అగ్నితత్త్వమునకు నాఱుగడియలు, వాయుతత్త్వమున కైదుగడియలు, నాకాశతత్త్వమునకు నేడుగడియలు. మొత్తము 30 గడియలు. ఆదివారము మొదలు బుధవారమువఱకుఁ బృథివ్యాదిగాఁ జరించును. గురుశుక్రశనివాసరముల నాకాశము మొదలుగాఁ జరించును. ఈయైదును వరుసగా సంపద, శుభము, ఆర్తి, రోగము, దారిద్ర్యము నిచ్చునవి గనుక నివి తెలిసి కవిత్వము చెప్పునది.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవిసర్పగారుడమున:—

సీ. ఉర్వికి నెనిమిది యుదకంబునకు నాల్గు, గాడ్పునెచ్చెలి కాఱు గాలి కైదు
నాకాశమున కేడు నై తత్త్వముల కిట్లు, ముప్పదిగడియలు తప్పకుండు
రవిశశికుజబుధదివసంబులను భూజలాగ్ని వాయువులకు నాది యగుచు
వరుసఁ బ్రవర్తిల్లు గురుశుక్రశనులందు, నాకాశమున నాది యగుచు నడుచుఁ
తే. గాన నిట్లుండు వారసంగతులు దెలిసి, తత్త్వ వేళల నాయైదుతత్త్వములకుఁ
గ్రమ దశుభమృతిరుగ్దరిద్రత్వములగు, ఫలముల నెఱింగి కవిత చెప్పంగవలయు. 171

మఱియును,

క. కలిమి శుభ మార్తి రోగము, తిలకింపఁ దరిద్రతయుఁ బృథివ్యప్తేజో
నిలగగనవేళలఁ గవితలు చెప్పిన నొదవు రంగధరణీనాథా! 172

బాలాదిపంచస్వరములు.

సీ. మొనసి కకారంబు మొదలు క్షకారంబు, వఱకును గల్గినవర్ణసమితి
ముప్పదైదక్షరంబులకు బాలకుమార, రాజ్యవృద్ధమృతస్వరంబు లనఁగఁ
బరగుచు నొక్కొక్కస్వరమున కాఱేసి, గడియ లేడేసి యక్షరము లొప్ప
గ్రమముగా నది యింద్రయమవరుణకుబేర, భర్గదిక్కుల రేయుఁ బగలు వెలుఁగు
తే. నెట స్వరములొండె దానికి నెదురుకొనుచుఁ, గుశలధనధాన్యపీడార్తులొసఁగువాని
ఫలముల నెఱింగి కవి కవిత్వంబు పలుకు, నాయకుని జేరు లక్ష్మి యానందరంగ!

తా. కకారము మొదలు క్షకారమువఱకుఁ గలిగిన 3౫ అక్షరములకు, బాలస్వరము, కుమారస్వరము, రాజ్యస్వరము వృద్ధస్వరము, మృతస్వరము నన ౫ విధంబుల స్వరములు చెలఁగు నందొక్కొక్కస్వరమునకు వరుసఁగ నేడేసియక్షరములవంతునఁ జెల్లును. ఒక్కొకస్వరమున కాఱేసిగడియలచొప్పున గలుగుటఁజేసి, బాలస్వరము తూర్పునను, గుమారస్వరము దక్షిణమునను రాజ్యస్వరము పడమరను, వృద్ధస్వర ముత్తరమునను మృతస్వర మీశాన్యమునను రేయుంబవలు వెలుఁగుచు, సంతోషము ధనలాభము, రాజ్యలాభము, శరీరపీడ, యధికక్లేశము ననునైదు ఫలములు నిచ్చును గనుక

లక్షణకవి యగువాఁడు స్వరనిర్ణయ మెఱింగి యేదిక్కున స్వరమున్నదో యాదిక్కున కెదురుగాఁగూర్చుండి కవిత్వము రచియించినఁ గృతిపతి కాయురారోగ్యభాగ్యములు గలుగును.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవిసర్పగారుడమునః—

క. అసదృశ కాదిక్షాంతార్ణసమూహంబునకుఁ దగు స్వరంబులు వరుసన్
పొసఁగంగను నేడింటికి, వెస బాలకుమారరాజ్యవృద్ధామృతముల్. 174

మఱియును.

వ. ప్రమదవిధిజ్ఞులైనకవిరాజులు బాలకుమారరాజ్యవృ
ద్ధమృతము లింద్రుదిక్కునఁ గృతాంతుఁడు కొప్పర మున్నచోటఁ బ
శ్చిమమున నుత్తరంబునను శ్రీగళు దిక్కున నుండుఁగానఁ బ
ద్యము నిడ దత్ఫలం బెఱిఁగి యాముఖులై రచియింపఁగాఁదగున్. 175

శా. బాలాదిస్వరపంచకంబునకు నాభానూదయం బాదిగాఁ
గాలంబు ల్విభజించి యాఱుగడియల్ గాఁ జేసి యొండొంటికిన్
వాలాయంబుగఁ బంచివేసి ఘనకావ్యంబుల్ కవిశ్రేష్ఠులా
వేళన్ దత్ఫలనిర్ణయంబులొలఁదుల్ వీక్షించి చెప్పందగున్. 176

క. బాలస్వర మల్పలాభము, పోలఁగఁ గుమారరాజ్యములు ధనరాజ్య
శ్రీ లరజాడ్యము వృద్ధఁ, బాలుబసఁ గెడఫలము దాఁ గృతికర్తన్. 177

వ. అనియున్నది గనుక లెస్సగాఁ దెలిసి కవిత్వముం జెప్పునది. 178

రసమైత్రి.

క. వరకరుణాహాస్యము లూర్వరవీరభయానకములు రౌద్రాద్భుతముల్
మఱి బీభత్సము శృంగారరసముఁ గదియింపఁ దగను రంగనృపాలా. 179

తా. కరుణారసమునకు హాస్యరసమునకు వీరరసమునకు భయానకరసమునకు, రౌద్రరసమునకు, అద్భుతరసమునకు, భీభత్సరసమునకు, శృంగారరసమునకు నన్యోన్యవైరముగనుక రసమైత్రిఁ దెలిసి గణములలోఁ బ్రయోగించఁదగినది.

ఇందులకు, సులక్షణసారంబున.—

గీ. మున్ను శృంగారభీభత్సములకు నొంటు,దరులు తనులోన వీరభయానకములు
సమవిరోధంబు రౌద్రాద్భుతముల కెపుడు,హాస్యకరుణములకుఁబగయనుదినంబు.

జీవనిర్జీవవ్యాధిత నక్షత్రములు.

వాసిష్ఠసంహితయందు.—

"నిర్జీవం సప్తఋక్షాణి సజీవం ద్వాదశ స్మృతమ్,
వ్యాధితం నవఋక్షాణి పూర్వఋక్షం సమారభేత్." 181

సాహిత్యచూడామణియందు.—

"జీవయుక్తే ఘనం భాగ్యం వ్యాధి ర్వ్యాధియుతేషు చ,
జీవహీనే తు మరణమ్" ఇతి. 182

క. సతచుక్కలు తగు నిర్జీవత మఱి పంద్రెండు జీవవంతంబులు వ్యా
ధితములు దొమ్మిది రవివిల,సితనక్షత్రంబు మొదలు శ్రీరంగనృపా. 183

తా. సూర్యుండేనక్షత్రమున నున్నాఁడో యది మొదలు ఏడునక్షత్రములు నిర్జీవము లనఁబడును. వానియందు సాహిత్యం బారంభింపరాదు. అవ్వలిపంద్రెండునక్షత్రములు సజీవము లనఁబడును అవి మంచివి. తక్కువారినక్షత్రములు వ్యాధితములు గనుక నవి కొరావని తెలియునది.

ఇందుకు లక్ష్యము, అధర్వణచ్ఛందము:—

క. కమలహితుఁ డున్న నక్షత్రము మొదలుగ నేడుదోషతమములు నడుమజ్ఞ
ప్రమదప్రదములు పంద్రెండమరఁగ నశుభములు తొమ్మిదిడఁ బద్యాదిజ్ఞ. 184

జీవపక్షమృతపక్షనక్షత్రములు.

కవికంఠపాశమున:—

"రాహుభుక్తాని ఋక్షాణి జీవపక్షే త్రయోదశ,
చతుర్దశకభోజ్యాని మృతపక్షే ప్రకీర్తితాః" 185

గీ. రాహు వసియించినట్టితారకము మొదలు, వనలిపదునాల్గు మృతము లౌ నతనిభుక్తి
కమరపదుమూఁడు జీవయుక్తములు శ్రీక,రంబు లవి యగు నానందరంగభూప! 186

తా. రాహువు తలక్రిందుగా నక్షత్రములఁ జరించువాఁడుగనుక నాతఁ డున్న నక్షత్రము మొదలు పదునాలుగునక్షత్రములు మృతనక్షత్రములు. కాన వానియందుఁ బ్రబంధాదిపద్య ముపక్రమించిన నశుభము. అతని భుక్తికి మైననక్షత్రములు పదుమూఁడు జీవనక్షత్రములు గనుక నవి మిక్కిలి శుభకరములని తెలియునది.

ఇందుకు లక్ష్యము, శ్రీధరచ్ఛందంబున:—

క. విదితముగ రాహుభుక్తికి, నొదవినపదుమూఁడు జీవయుక్తము లవియు
న్నది మొదలు నెనుటితారలు పదునాలుగు మృతము లనఁగఁబడు నెల్లెడలజ్ఞ. 187

కవిగజాంకుశమున:—

క. పతి మృతుఁ డగుఁ బద్యాదిని, మృతనక్షత్రంబులిడిన ; మేదురసౌఖ్యా
న్వితుఁ డగునమృతము లన నమృతములు అగుతారకములఁ బద్యాది నిడజ్ఞ. 188

వ. అనియున్నదిగనుకఁ దెలియునది. 189

దగ్ధజ్వలితధూమితనక్షత్రములు.

సంహితాసారే:—

"క్రూరైర్ముక్తం దగ్ధం క్రూరయుతం జ్వలితధూమితం పురతః,
శన్యర్కరాహుమాహేయ ఏతే పాపాః ప్రకీర్తితాః." 190

క. ఇనశనికుజరాహువు లొయ్యన విడిచినయదియు నిలిచినది యెదిరివవిఁ
ఘనదగ్ధము లన జ్వలితము, లన ధూమితము లనుతార లగు రంగనృపా! 191

తా. సూర్యుఁడు, శని, అంగారకుఁడు, రాహువు యీనలుగురు క్రూరగ్రహములు గనుక వాగ్రహము లనుభవించివిడిచిన నక్షత్రములు దగ్ధము లనియు, వాసము చేయు నక్షత్రములుజ్వలితములనియు, ప్రవేశింపఁబోవు నక్షత్రములు ధూమితము లనియుఁ జెప్పఁబడును. కావునఁ బద్యాదిగణముయొక్క నక్షత్రము, ప్రబంధమారంభించిననాఁటి నక్షత్రము, ప్రభువునక్షత్రము నీమూఁడును పైనుదాహరింపఁబడిన మూఁడు తెగలలోఁ జొఱకయుండవలెను.

ఇందుకు లక్ష్యము - గోకర్ణచ్ఛందంబున:—

క. క్రూరగ్రహభుక్తము లగు, తారలు దగ్ధములు; ధూమితంబులు వానిఁ
జేరంగ నెదుర నున్నవి; క్రూరయుతంబు లవి యెఱిఁగికొనుజ్వలితంబుల్. 192

అధర్వణచ్ఛందంబున:—

గీ. ధనముఁ గోలుపుచ్చు దగ్ధనక్షత్రంబు, చాలఁగీడుఁ దెచ్చు జ్వలితతార
ధూమితంబు మారితునిఁ జేయు మన్నట్టు, గాన మొదట నిలుపఁగాదు వీని. 193

మఱియును, కవికంఠపాశంబునందు.—

"ఏవం గజానాం నక్షత్రం కర్తుర్జన్మర్క్షకం తథా,
కర్తుర్నామాదివర్ణర్క్షం శ్లోకస్యాద్యక్షరర్క్షకమ్. 194
ఆనుకూల్యం సముద్వీక్ష్య శ్లోకాదౌ రచయేద్బుధః,
అన్యథా దోషబాహుళ్య ముభయో స్స్యాన్న సంశయః" 195

కవిసర్పగారుడమున.—

గీ. గణముతారయుఁ బతితారకమును రెండు, క్షేమసిద్ధికి వ్యాధినిర్జీవగతుల
జ్వలితధూమితదగ్ధప్రసంగములను, గ్రూరయుక్తులు గాకుండఁ గూర్పవలయు. 198

మఱియును, గోకర్ణచ్ఛందంబున.—

క. పతితారకఁ బద్యముఖస్థితతారకమునకుఁ జెలిమి తెలియక జడుఁడై
కృతిమొదటఁ బద్యమొందెను విదితంబుగఁ జెప్పునతఁడు వీఱిఁడి కాఁడే. 197

అక్షరములకు నామనక్షత్రములఁ దెల్పువివరము.

చూచేచోలా అశ్విని ఇత్యాదులు.

వ. ఈనాలు గక్షరములు నక్షత్రములకు నాలుగుపాదములుగాఁ దెలియఁగలది. 198

షష్ఠాష్టకములు.

గీ. మెఱయుమీనతులలు మిథునవృశ్చికములు, వృషభధనులు మకరమృగవరులు
ఘటకుళీరములును గన్యకామేషములు, చేరఁదగవు రంగధామశీంద్ర! 199

తా. మీనతులలకు, మిథునవృశ్చికములకు, వృషభధనుస్సులకు, మకరసింహములకు, కుంభకటకములకు, కన్యామేషములకును, షష్ఠాష్టకములు. కావునఁ బద్యాద్యక్షరరాశికిని, ప్రభువు నక్షత్రరాశికిని ఇవి పరిహరించి చెప్పవలెను.

ఇందుకు లక్ష్యము, విశ్వేశ్వరచ్ఛందంబున.—

గీ. మీను తూని కోల మిథునంబుఁ దేలును, ఎద్దు విల్లు మొసలి పెద్దమెకము
కుండ యెండ్రకాయ గొఱ్ఱియ సుదతితోఁ గూడెనేని మిగులఁ గీడ చంద్ర.

సత్త్వరజస్తమోవేళానిర్ణయము.

గీ. చంద్రగురుదినముల సత్త్వంబు కుజశుక్రదివసములను రజము రవి బుధార్కి-
వాసరములఁ దమము పరలు నాలుగు గళ్లు, లగ్నమునకు శనికి రంగభూప! 201

తా. సోమగురువారముల నుదయాది సత్త్వవేళ. అంగారకశుక్రవారముల నుదయాది రాజసవేళ. రవి బుధశనివారముల నుదయాది తామసవేళ. శనివారము తప్పతక్కినవారములయందు లగ్న మొకటికి మూఁడున్ను స్పాతిక గడియ. శనివారమునాఁడు లగ్న మొకటికి నాలుగు గడియలు.

ఇందుకు లక్ష్యము, సంహితాసారమున.—

"సత్త్వవేళాచంద్రగురూ రాజసా కుజభార్గవౌ,
అర్కార్కిసోమపుత్రాశ్చ తమోవేళా చతుర్ఘటీ!" 202

విశ్వేశ్వరచ్ఛందంబున.—

గీ. శశిగురుదినోదయంబుల సత్త్వ మొనరుఁ, గుజకవిదినోదయంబుల రజము పరగుఁ
దరణిబుధశనిదినములఁ దమము వెలయు, నాల్గుగడియలు దనరు లగ్నంబు శనికి.

వ. ఇఁక నీమూఁడువేళలలో సాహిత్యము చెప్పుటకు నిర్ణయము. 204

గీ. ఝషధను స్త్రీకటకములు సత్త్వవేళ, అజతులావృశ్చికవృషములు రజమువేళ
మకరిహరిఘటయుగము తమంబువేళ, రచనకు నయోగ్య మంత్రము శ్రీరంగధీర!

తా. మీనము, ధనుస్సు, కన్య, కటకము యీనాల్గురాసులు కలవారిపేర సత్త్వవేళఁ బ్రబంధ మారంభింపరాదు. మేషము, తుల, వృశ్చికము, వృషభము, యీనాలుగురాసులు కలవారిపేర రాజసవేళయం దారంభింపరాదు. మకరము, సింహము, కుంభము, మిథునము యీనాల్గురాసులు గలవారిపేరఁ దామసవేళఁ బ్రబంధ మారంభింపరాదు.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవిసర్పగారుడమున.—

సీ. అంగనాచాపమత్స్యకుళీరరాసుల వెలయువారికి సత్త్వవేళలందు
వృషభతౌలీమేషవృశ్చికరాసుల వెలయువారికి రజోవేళలందు
మకరపంచాస్యయుగ్మకకుంభరాసుల వెలయువారికిఁ దమోవేళలందుఁ
గూర్చుండి కబ్బంబుఁ గూర్చియిచ్చిన భర్త మట్టు మేఁడాదికి మట్టుపడును
తే. గవియు నన్నిదినాలకే కర్తతోడ, గంటగొట్టినచందాన గంతువేయు
శిథిలమై కావ్యసరణి విచ్ఛిత్తిఁ జెందుఁ, గర్త్రకారసంస్కారసంగతులఁ గూడి.
వ. అనియున్నది కానఁ దెలిసి రచియించునది. 207

నక్షత్రములకు రాసు లేర్పడుక్రమము.—

అశ్విని భరణీ కృత్తికాపాదః మేషమ్—ఇత్యాదులు.

రాశ్యధిపతులు.

గీ. రవిహరికి రాజుకర్కికి ననినిజుఁ డజ, వృశ్చికములకు బుధుఁడు స్త్రీమిథునములకు
గురుఁడుఝషధనువులకు శుక్రుండువృషభ,తులలకార్కిమకరకుంభములకుఁబతులు.

తా. సూర్యుఁడు సింహమునకుఁ, జంద్రుఁడు కర్కాటకమునకు, నంగారకుఁడు మేషవృశ్చికములకు, బుధుఁడు కన్యామిథునములకు, బృహస్పతి ధనుర్మీనములకు, శుక్రుఁడు వృషభతులలకు, శని మకరకుంభములకు నధిపతు లని తెలియునది.

ఇందుకు లక్ష్యము కవిసర్పగారుడమున.—

చ. దినపతికర్త కేసరి, కధీశుఁడు కర్కికిఁ జంద్రుఁ, డుర్వినం
దనుఁ డజవృశ్చికంబులకు నాథుఁడు, సౌమ్యుఁడు రాజుయుగ్మకాం
గనలకుఁ, జాపమత్స్యములకర్త బృహస్పతి, భార్గవుండు భ
ర్త నలిఁ దులావృషంబులకు, గ్రాహఘటాప్రభుఁ డర్కజుం డగున్. 209

గ్రహమైత్రి.

సీ. తరణికి శశికుజగురులు మిత్రులు శుక్రశనులు విద్వేషులు సముఁడు బుధుఁడు
చంద్రునకును సూర్యసౌమ్యులు మిత్రులు శనిశుక్రగురుకుజుల్ సములునాకు

కుజునకుఁ జంద్రార్కగురులు హితులు శుక్రార్కజు ల్తుల్యు లరాతి బుధుఁడు
బుధునకు సూర్యకావ్యులు హితు ల్శనికుజగురులును సములు చంద్రుఁడు వైరి
గురునకు రవిహిమకరకుజుల్ హితులు శత్రులు కవిబుధులు మందుండు సముఁడు
కవికి మిత్రులు బుధార్కజులు తుల్యులు కుజగురువులు చంద్రభాస్కరులురిపులు
తే. మందునకు బుధశుక్రులు మైత్రివారు, సముఁడు ధిషణుఁడు కుజసూర్యచంద్రు లరులు
గాఁగ సమమైత్రి వైరముల్ గ్రహముల కగు, రసికమణి విజయానందరంగశౌరి.

తా. సూర్యునకుఁ జంద్రాంగారకులు మిత్రులు, శుక్రశనైశ్చరులు శత్రులు, బుధుఁడు సముఁడు; చంద్రునకు సూర్యబుధులు మిత్రులు, శుక్రశనిబృహస్పతి కుజులు సములు; శత్రువులు లేరు. అంగారకునకుఁ జంద్రసూర్యబృహస్పతులు మిత్రులు, శనిశుక్రులు సములు, బుధుఁడు శత్రువు; బుధునకు సూర్యశుక్రులు మిత్రులు, శన్యంగారకబృహస్పతులు సములు, చంద్రుఁడు శత్రువు; బృహస్పతికి సూర్యచంద్రాంగారకులు మిత్రులు, శని సముఁడు, బుధశుక్రులు శత్రువులు; శుక్రునికి శనిబుధులు మిత్రులు, అంగారకబృహస్పతులు సములు, సూర్యచంద్రులు శత్రువులు; శనికి బుధశుక్రులు మిత్రులు, బృహస్పతి సముఁడు, సూర్యచంద్రాంగారకులు శత్రువులు గనుకఁ దెలియునది.

ఇందుకు లక్ష్యము, సులక్షణసారంబున.—

సీ. ఇనశశుల్ రవికుజు లినగురు ల్గురుభూజు లుశనార్కజుల్ శుక్రశశితనూజు
లన్యోన్యమైత్రివా రమరంగ బుధరవుల్ గురుసుధాధాములు కుజశశులును
మందసౌమ్యులు సమమైత్రివారలు గురుశనులును గవికుజుల్ సమమువారు
మార్తాండశుక్రులు మందప్రభాకరు లన్యోన్యశాత్రవు లైనవారు
తే. రాజసౌమ్యులు శత్రుమిత్రములవారు, గురుకవులు కుజసౌమ్యులు గురుబుధులును
శనికుజులు భార్గవేందులు సౌరిశశులు, వరుస సమశాత్రవంబుల వారు రామ. 211

మఱియును, కవిసర్పగారుడమున.—

గీ. మైత్రి యత్యుత్తమము సమమైత్రి గలయు, మధ్యమం బగు సమ మధమంబుఁ దలఁప
శాత్రవము మారణము శత్రుమిత్రయుతము, జగడము విరోధ మగు సమశాత్రవమున.
వ. అని యున్నది గనుక నిది తెలిసి సాహిత్యము ఘటియించునది. 213

గ్రహవర్ణనిర్ణయములు.

క. కవిచంద్రులు తెల్లనివా, రవనిజభాస్కరులు నెరుపు నాంగిరసబుధుల్
భువిఁ బసుపు రాహుమందచ్ఛవి నల్లన యుండ్రు రంగజగతీనాథా. 214

క. సితచంద్రుఁ డిచ్చు గుళల మ్మసితసోముఁడు తునుము రణము సేయును రక్త
ద్యుతివిధుఁడు పీతశశి ధీరత హర్ష మొసంగుఁ జాలరంగనృపాలా! 215

క. నలినారి యేగ్రహముతోఁ, గలిసెడెఁ దద్వర్ణమై శుభాశుభఫలముల్
గలిగించు భగణ మట్లనె, చెలఁగుఁజా బతి చంద్రుఁ డగుట శ్రీరంగనృపా! 216

తా. చంద్రశుక్రులు తెలుపు, సూర్యాంగారకు లెరుపు, బుధబృహస్పతులు పసుపు, శనిరాహులు నలుపు, చంద్రుఁ డేగ్రహముతోఁగూడిన నావర్ణమై యాఫలమునే యిచ్చును. తాను ప్రత్యేకముగ నుండినఁ దనఫలము నిచ్చును. శుక్రబుధబృహస్పతులతోఁ జంద్రుఁడు కూడిననాఁడు, ప్రబంధ మారంభించిన శుభకరము, సూర్యాంగారక శని రాహువులతోఁ జంద్రుఁడు కూడియున్న నక్షత్రమునఁ గృతి యారంభించిన నశుభకరము. ఆట్లే భగణమును జంద్రాధిదైవత్య మైనగణముగనుక స్వకీయమైనఫలము నీఁజాలదు. ఏగణమునుఁ గూడియుండిన నారీతిగ శుభాశుభఫలముల నిచ్చును.

ఇందుకు లక్ష్యము, సాహిత్యరత్నాకరమందు.—

"శ్లో. రక్తే చంద్రే భవే ద్యుద్ధం కృష్ణే మృత్యు ర్నసంశయః,
తజ్జయంతు విజానీయా త్పీతే శుభకరం భవేత్." 217

కవిసర్పగారుడంబున.—

గీ. చంద్రుఁ డేగ్రహాంబు సరస నిల్చిన దాని,వర్ణమై శుభాశుభంబు లిచ్చు
భగణ మేగణంబుఁ దగిలినఁ దత్ఫలం, బిచ్చుఁ దనకుఁ జంద్రుఁ డీశుఁ డగుట. 218

మఱియును.—

గీ. శశియు శుక్రుండు తెల్లనిచాయవారు, సవితృఁడునుమంగళుఁడుఁ గెంపుచాయవారు
సౌమ్యుఁడునుజీవుఁడును బైఁడిచాయవారు, శనియు రాహువు నల్లనిచాయవారు.

గీ. ధవళ చంద్రువలనఁ దనరారుఁ గుశలంబు, సమరమగును శోణచంద్రువలన
నీలచంద్రువలన నిధనంబు సిద్ధించుఁ, బీతచంద్రుఁడైనఁ బ్రీతిఁజేయు. 220

వ. అనియున్నదిగనుక నిదితెలిసి పద్యాదిగణంబులకు వర్ణంబులకు గ్రహమైత్రి కలుగఁ జెప్పవలెను. 221

కాళిదాసు, రఘువంశమున.—

"వాగర్థావివ సంపృక్తౌ" 222

వ. అన్నాఁడుగాన నందు మొదటిమగణనగణములకు బుధశనులు గ్రహములుగనుక ను, వాగర్థ శబ్దములకుఁ జంద్రాంగారకులు గ్రహములుగనుకను సమమైత్రి. 223

కిరాతార్జునీయమున.—

"శ్రియః కురూణా మధిపః" 224

వ. అని యున్నది గనుక నందు మొదటి జగణతగణంబులకు సూర్యబృహస్పతులు గ్రహములు. వారి కన్యోన్యమైత్రి. శవర్ణయకారంబులకుఁ జంద్రుఁడే కర్త గనుక లెస్స. 225

ఆదిపర్వము మొదట, శబ్దశాసనుఁడు.—

"శ్రీవాణీగిరిజా" 226

వ. అనియెను గనుక నందలి తొలిగణము లగు మగణసగణములకు బుధశనులు గ్రహములు గనుక వారికి సమమైత్రి. శవర్ణవకారములకుఁ జంద్రుఁడు గ్రహము గనుక లెస్స యని యీజాడఁ దెలిసికొనునది. 227

ఉచ్చనీచస్థాననిర్ణయము.—

గీ. మేషవృషభమకరయోషాకటకమీన, తులలు నుచ్చగతులు తులయు వృశ్చి
కకటకర్ఝషమకరకన్యాజములు గ్రహ, రాజినీచగతులు రంగశౌరి! 228

తా. సూర్యునకు మేషము ఉచ్చ, నీచము తుల; చంద్రునికి వృషభము ఉచ్చ, నీచము వృశ్చికము; అంగారకునికి ఉచ్చ మకరము, కర్కాటకము నీచము; బుధునకు కన్య యుచ్చము, మీనము నీచము; బృహస్పతి కుచ్చము కర్కాటకము, నీచము మకరము; శుక్రున కుచ్చము మీనము, నీచము కన్య; శని కుచ్చము తుల, నీచము మేషము.

ఇందుకు లక్ష్యము, బృహజ్జాతకమున.—

"అజవృషభమృగాంగనాకులీరా ఝషవణిజౌ చ దివాకరాదితుంగాః." 329

అథర్వణఛందమున.—

క. స్థానచ్యుతి యగు నీచస్థానగ్రహయుక్త మగుచుఁ దార్కొన్నయుదా
సీనగణంబులు పతికి సుఖానందముఁ జేయు నుచ్చకలితగణంబుల్. 230

గీ. బ్రాహ్మణక్షత్రవిట్ఛూద్రవర్ణములకు, ఘనత గ్రహమైత్రి గణమైత్రి కన్యకాది
దూరమును యోనిపొత్తువుల్ చేరవలయు, నరుసనానందరంగ భూవరపతంగ. 231

తా. బ్రాహ్మణులకు గ్రహమైత్రియును, క్షత్రియులకు గణమైత్రియును, వైశ్యులకుఁ గన్యాదూరమును, శూద్రులకు యోనిపొంతనమును ముఖ్యముగానుండవలెను.

ఇందుకు లక్ష్యము, సంహితాసారమున.—

"గ్రహమైత్రి ర్ద్విజాతీనాం క్షత్రియాణాం గణోత్తమమ్,

కన్యాదూరంతు వైశ్యానాం శూద్రాణాం యోని రేవచ". 232

అథర్వణచ్ఛందంబున.—

క. సారగ్రహమైత్రియు నొ, ప్పారఁగ గణమైత్రి మతియు నమరఁగఁ గన్యా
దూరము పొత్తువు యోనివి, చారముఁ దగు భూసురాదిజాతుల కెలమిన్. 233

గీ. గణము మైత్రికంటె గ్రహము ముఖ్యముగాన, మొదటిపద్యమునకుఁ గదిసినట్టి
గణయుగగ్రహంబు కర్తృగ్రహంబు జేరంగవలయుఁ గోరి రంగశౌరి! 234

తా. గ్రహమైత్రి ముఖ్యముగనుకఁ బ్రబంధాదిపద్యపు మొదటిరెండుగణములయొక్క గ్రహములు, ప్రభువుగ్రహమును విరోధము లేకుండఁ జేరియుండవలెను.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవిసర్పగారుడమున.—

గీ. గణముసామికన్న గ్రహము సత్వముగాన, నాదిగణయుగగ్రహంబు లెనసి
కలియవలయుమతియుఁ గర్తృగ్రహంబును, మొదలిగణము గ్రహముబొసఁగవలయు.

క. కృతిమొదటిపద్యమునఁ గల, పతిపేరున కిరుదెసలను బరగులిపులకున్
జత గ్రహమైత్రియె సర్వోన్నత మగు నానందరంగనరనాథమణీ! 236

తా. ప్రబంధాదిపద్యమునందలి ప్రభువుపేరునకు రెండుపార్శ్వముల నుండు నక్షరములకు గ్రహమైత్రి యుండిన సకలదోషములను హరించుననుట.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవిసర్పగారుడమున.—

క. విరచించుకృతులపొందున, సరసపుఁబద్యంబుమొదల సత్కవివర్యుల్
పరికించి విభునిపేరిటి, కిరుదెసల శుభగ్రహంబు లిడఁగా వలయున్. 237

గీ. ప్రభువుపేరిటఁ గృతియైనఁ బద్యమైనఁ, బూన్చిరేనియు మాతృకాపూజ లేక
లక్షణకవీంద్రు లొసఁగరు దక్షు లగుట, రసికమణివిజయానందరంగధీర! 238

ఇందుకు లక్ష్యము, సాహిత్యరత్నాకరమున.—

"ప్రభు ముద్దిశ్య పద్యంవా ప్రబంధం వా కదాచన,
నవక్తవ్యం నవక్తవ్యం మాతృకాపూజనం వినా." 239

దేవదైత్యమానుషగణనిర్ణయము.

సీ. శ్రవణపునర్వసుల్ స్వాతిపుష్యాశ్వినుల్ రేవతిహస్తమైత్రమృగశీర్ష
లమరగణంబులై యమరు జ్యేష్ఠవిశాఖ కృత్తికశతతారచిత్తమూల
మఘధనిష్ఠాసర్పమఖలు దైత్యగణంబు లార్ద్రయుఁ బూర్వత్రయంబు భరణి
రహి రోహిణియు నుత్తరాత్రయంబు మనుష్యగణములై ధరలోన గణుతికెక్కు

తే. దేవదైత్యగణమ్ములు దెవులొసంగు, మనుజరాక్షసగణములు మడియఁజేయు
సమగణమ్ములు మనుజనిర్జరగణములు, ప్రమద మొనరించు నానందరంగశౌరి! 240

తా. శ్రవణము, పునర్వసు, స్వాతి, పుష్యమి, అశ్విని, రేవతి, హస్త, అనూరాధ, మృగశీర్ష యీ ౯ నక్షత్రములు దేవగణములు. జ్యేష్ఠ, విశాఖ, కృత్తిక, శతభిషం, చిత్త, మూల, ధనిష్ఠ, ఆశ్లేష, మఖ, యీ ౯ నక్షత్రములు రాక్షసగణములు. ఆర్ద్ర, పుబ్బ, పూర్వాషాఢ, పూర్వాభాద్ర, భరణి, రోహిణి, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర యీ ౯నక్షత్రములు మనుష్యగణము. కాన నిందు దేవరాక్షసగణములు రాక్షసమానవగణములు కూడినయెడలఁ గారాదు. దేవమనుష్యగణములు కూడినను, సమగణములు కూడినను మంచిదని తెలియనది.

యోనిపొంతనము.

విశ్వేశ్వరచ్ఛందమున.—

సీ. అశ్వినిశతతార లవిరెండు నశ్వముల్ స్వాతిహస్తంబు లచ్చపు టెనుములు
తనరుపూర్వాభాద్రయును ధనిష్ఠయు హరుల్ భరణిరేవతు లవి భద్రకరులు
అభిజిత్తు మఱియుత్తరాషాఢ ముంగిసలు రోహిణి మృగశిరల్ రూఢిఫణులు
గర్వితాశ్లేషపునర్వసు ల్పిల్లులు మఖపుబ్బ లవిరెండు మఱియెలుకలు
వినుతపూర్వాషాఢ విష్ణునామము కపుల్ పుష్యకృత్తిక లవి భువి నజములు
బడి నుత్తరోత్తరాభాద్రలు గోవులు వైశాఖచిత్తలు వఱలుపులులు
మూలయు నార్ద్రయు మేలైనశునకముల్ జ్యేష్ఠానురాధలు చెలఁగు లేళ్లు
మున్ను జెప్పినవెల్ల నెన్నఁగాఁ బోతులు పిదపఁ జెప్పినవెల్లఁ బెట్లు దలఁపఁ
పోతుఁబోతునైనఁ బోరంగఁజొచ్చును నాతినాతియైనఁ బ్రీతిసేయుఁ

తే. బోతు నాతికైన నాతి పోతునకైనఁ, గలహ మగుచునుండుఁ గాన నెఱిఁగి
స్వామిభృత్యపురుషసతులకు నాదిగా, నెంచి యోనిపొత్తు లెఱుఁగవలయు. 241

తా. ఈచెప్పిననక్షత్రములలో మొదటచెప్పినవన్నియుఁ బురుషులును, వెనుకఁజెప్పినవన్నియు స్త్రీలునుగా నెంచవలెను. అశ్వమహిషములకు, నేనుఁగుసింగములకు, ముంగిపాములకుఁ, బిల్లియెలుఁకలకు, వానరములకు గొఱ్ఱెలకు, గోవులకుఁ బులుఁలకు, శునకములకు లేళ్లకు, నన్యోన్యవైరము గనుకఁ దెలిసి యుంచఁగలది.

ఇందుకు లక్ష్యము, విశ్వేశ్వరచ్ఛందమున.—

గీ. హరియు గరియును బులి ధేను వహియు ముంగి
సారమేయంబు మృగము నశ్వంబు మహిష

మరయఁ బిల్లియు నెలుక వానరము నజముఁ
జెలిమి యొండొంటి కెనయక పొలిసిపోవు. 242

అథర్వణఛందమున.—

గీ. ప్రభువుతారనుండి పద్యాదినిలిచిన, తారదాఁక నెంచి దానిమీఁదఁ
బదియుమూఁడుగడచి పొరిన స్త్రీదార, పొత్తు వండ్రు వైశ్యపుంగవులకు. 243

ఇఁక భూసురాదిచతుర్జాతులకుఁ బొంతనము.

లక్ష్యము.—

"గ్రహమైత్రి ర్ద్విజాతీనాం" అనుటకు స్మృతి. 244

శృంగారనైషధమున.—

శా. శ్రీరామాకుచమండలీమృగమదశ్రీగంధసంవాసిత
స్ఫారోదారభుజాంతరుండు ధరణీసంశ్లేషసంభావనా
పారీణుండు కృతార్థుఁ జేయుఁ గరుణాసాంద్రార్ద్ర పద్మాక్షుఁ డిం
పారన్ మామిడిపెద్దమంత్రిసుతు సింగామాత్యచూడామణిన్. 245

వ. పద్యాదినున్న మగణసగణములకు గ్రహములు బుధశనులుగనుక సమమైత్రి. ఆద్యక్షరము లైనశవర్ణరేఫలకు గ్రహము చంద్రుఁడేగనుక లెస్స. ప్రభువుపేరున కిరుపార్శ్వముల నున్నతకార అకారములకు గ్రహములు గురుసూర్యులుగనుక నన్యోన్యమైత్రి. ఇది యుత్తమము. శ్రీకారమే యాదినున్నదిగనుక సర్వదోషహారము. ఇదిగాక మగణసగణములకు రాక్షసగణముకాన శ్రీనాథుఁడు గణగ్రహమైత్రి అక్షరగ్రహమైత్రి పార్శ్వాక్షరగ్రహమైత్రి, పద్యాదిని శుభగణ ప్రయోగమూ నాగణమైత్రి వీనిని బరికించి నిర్దోషముగాఁ జెప్పినాఁడు కనుక నిట్లే మహాకవులనేకులు సలక్షణముగాఁ బ్రబంధరచనచేసి ప్రభువులపేర నంకితముచేసినారు. కనుక నాజాడ తెలియవలయును. 246

"క్షత్రియాణాం గణోత్తమమ్". 247

అనుటకు లక్ష్యము తిక్కన, ఉత్తరరామాయణమున.—

శ్రీరాస్తాం మనుమక్షితీశ్వరభుజాస్తంభే జగన్మండల
ప్రాసాదస్థిరభారభాజి దధతీ సా సాలభంజీక్రియామ్
శుండాలోత్తమగండభిత్తిషు మదవ్యాసంగవశ్యాత్మనాం
యా ముక్తేజమతేతరాం మధులిహా మానందసాంద్రాస్థితిః. 248

వ. అని మొదుగనుక మనుమరాజునక్షత్రము పుబ్బగనుక నది రాక్షసగణము గొంటి. మగ
ణము రాక్షసగణము గనుక శుభకరము. అతనిరాశి సింహము. ఆవెగణమైనమగ
ణముయొక్క రాశి వృశ్చికముగనుక రాశివిరోధములేదు. ప్రభువుపేరున నుభయపా
ర్శ్వములనుండు నక్షరములు రెండును సంయుక్తాక్షరము లయిన స్తకారక్షకారము
లలో తొలి వర్ణమందలి సకారతకారములకు జంద్రగురువులు గ్రహములుగనుక
సమమైత్రి. మలివర్ణమందలి కకారషకారములకు నంగారకచంద్రులు గ్రహము
లు గనుక సమమైత్రి. సకారక్షకారములకు జంద్రుఁడే గ్రహముగనుక విచా
రించి నిర్దోషముగా నాదిని శ్రీకార ముంచిచెప్పినాఁడు. 249

"కన్యాదూరంతువైశ్యానాం." 250

భీమనఛందమున (కవిజనాశ్రయం సంజ్ఞ 1).—

క. శ్రీకాంతాతిప్రియ వా, క్ఛ్రీకాంతజగత్త్రయైకసేవితనుతవి
ద్యాకాంతదివ్యకావ్యస, దేకాంతనితాంతకాంతి యీవుతమాసక్. 251

వ. అని రేచనమీఁద నంకితముగాఁ జెప్పినాఁడు కాన నాతనినక్షత్రము స్వాతి.
ప్రబంధాద్యక్షర మగుశవర్ణమునకు ఉత్తరాభాద్ర. స్వాతిమొద లుత్తరాభాద్ర
వఱకు నెంచఁగా నభిజిత్తుతోఁగూడఁ బదునాఁడునక్షత్రము లయ్యెను కాన స్త్రీ
దూరముదొరకెను. కృతిపతిరాశి తుల. మగణరాశివృశ్చికము గనుక రెంటికిని వై
రములేదు. ఇట్టే కడవఱకుఁ దెలియునది. 252

"శూద్రాణాంయోనిరేవచ." 253

శ్రీనాథుఁడు, కాశీఖండమున.—

శా. శ్రీకాశీనగరాధిరాజ్యపదవీసింహాసనస్థుండు లో
కైకగ్రామణి విశ్వనాథుఁడు విశాలాక్షీమనోభర్త సు
శ్లోకక్ దొడ్డయమల్లభూవరతనూజక్ వీరభద్రేశ్వర
క్ష్మాకాంతుక్ జగనొబ్బగండని మహైశ్వర్యాన్వితుం జేయుతక్. 254

వ. అని చెప్పియున్నాఁడు. ఇందుఁ బ్రభువునక్షత్రము రోహిణి. అహియోని. మొదటి
మగణము మృగయోనిగనుక రెంటికి వైరములేదు. పద్యాదివర్ణము శవర్ణముగనుక
దాని నక్షత్ర ముత్తరాభాద్ర. అది ధేనుయోని. అందును విరోధములేదు. కృతి
పతిరాశి వృషభము, గణరాశి వృశ్చికము గనుక రాశివిరోధములేదు. కృతిపతి
పేరున నుభయపార్శ్వముల నుండు వకారణకారములకు గ్రహములు గురుసూర్యు
లు గనుక నన్యోన్యమైత్రి. కావున లక్షణకవు లైనవారు తమకుఁ గృతినాయకునికి

నారోగ్యభాగ్యములు గలుగునట్లుగా నిర్దోషముగాఁ బ్రబంధరచన చేయుదురు.
కాన నిజాడఁ దెలియునది. 255

కవిసర్పగారుడమున.—

గీ. వర్ణనక్షత్రయోనియు వరునితార
యోనియును గూడకుండిన నొప్ప దెందు
గణముయోనియుఁ గర్తనక్షత్రయోని
యును మిగులఁ బొత్తువునఁ గూడియుండవలయు. 256

సులక్షణసారమున.—

క. ధరపై గుటగుటకవితల, నరసిన శుభలక్షణంబు లబ్బవు సుమ్మీ
పరిపరిగతుల మహాకవి, వరులకవిత్వములనున్నవై ఖరి రామా! 257

కవిగజాంకుశమున.—

గీ. గ్రహము ములికి గణము గరి యక్షరము పింజ
పద్య మెసగుకోల చోద్యమైన
జిహ్వ విల్లు నలుక శింజిని లక్ష్యంబు
ధూర్తజనుఁడు సుకవివార్త జోడు. 258

మఱియును సులక్షణసారంబున.—

క. లక్షణ మెఱుఁగనికవి యవ్వలక్షణుఁడు తదీయకవిత లాఘవ మది ప్ర
త్యక్షమునఁ గీడు చూపుఁ బరోక్షంబున స్వర్గసౌఖ్య మనురదు రామా. 259

మఱియును.—

గీ. గ్రుడ్డిమొద్దు బొన్నఁ బట్టు సన్మార్గ, మెఱుఁగలేక కవిత లెట్లుచెప్ప
నగును జెప్పెనేని హాస్యాస్పదము గాన, లాక్షణికుఁడె కావలయును రామ! 260

కవిగజాంకుశమున —

సీ. అవనిగణాలిగణావలి కధిదేవతలును వన్నెలు గ్రహంబులును వాని
కులములు ఫలములు కూర్పులు పగలును చుక్కపొత్తువులు నచ్చుగ నెఱింగి
పిదప మహాభూతబీజచింతనమును వర్ణవర్గగ్రహనిర్ణయంబు
నక్షత్రవేధయు నరిమిత్రశోధనక్రమముఁ దత్ఫలవిచారమును దెలిసి
తే. తమకు నెదురులేక తప్పించి ధారుణీ
విభులసభల బుధులు వివిధగతులఁ

కెలఁగి పొగడఁ గవితచెప్పెడువారు స
త్కవులు గాక యితరకవులు కవులె? 261

వ. అని యున్నది. 262

మఱియును సులక్షణసారంబున.—

సీ. వినుత పద్యాది నిల్పినవర్ణమునకు సాధునివర్ణమున కరి తొడరకుండ
మొదటిరెండక్షరంబులు గణద్వంద్వంబు గ్రహదైవములతోడఁ గలయకుండ
కృతినాథుపేరిటికిని బార్శ్వవర్ణముల్ కూరగ్రహప్రాప్తిఁ గూడకుండ
దగ్ధజ్వలితధూమితవ్యాధినిర్జీవతారకలాదులఁ జేరకుండ

తే. [1]గణగణజయామములు తత్త్వగతులు రసము
లొప్పఁగాఁ బొత్తువులు తప్పకుండఁ బలుకు
కబ్బ మొక్కటియే చాలు గంపెఁడేల
లక్షణవిహీనముల్ జగద్రక్షరామ! 263

మిత్త్రారిషోడశచక్రము.

క. విధుపురహారనిధిదృగ్భువనిధిరవిదిక్ఛాస్త్రదంతినృపమనుశరభూ
మిధరదివసత్రయోదశ,పృథుగృహముల వ్రాయవలయు శ్రీరంగనృపా! 264

తా. చౌకముగాఁ బదునాఱిండ్లు వ్రాసికొని అందు నకారాది యేఁబదియక్షరములు—విధు=౧, పుర=౩, హార=౧౧, నిధి=౯, దృక్=౨, భువననిధి=౪, రవి=౧౨, దిక్=౧౦, శాస్త్ర=౬, దంతి=౮, నృప=౧౬, మను=౧౪, శర=౫, భూమిధర=౭, దివస=౧౫, త్రయోదశ=౧౩, యీలెక్కమేరకు వరుసగా నకారము మొదలేఁబదియక్షరములు వ్రాసినట్టయిన నదిసిద్ధము, సాధ్యము, సుసిద్ధము, అరి. అని నాలుగుచక్రములై చక్రమొక్కటికి నాలేసియిండ్లేర్పడును. అందు మొదటిచక్రము నాల్గిండ్లకు సిద్ధసిద్ధము, సిద్ధసాధ్యము, సిద్ధసుసిద్ధము, సిద్ధారి అనిపేరులు. రెండవచక్రము నాల్గిండ్లకు సాధ్యసిద్ధము, సాధ్యసాధ్యము, సాధ్యసుసిద్ధము, సాధ్యారి అనిపేరులు. మూఁడవచక్రము నాల్గిండ్లకు సుసిద్ధసిద్ధము, సుసిద్ధసాధ్యము, సుసిద్ధసుసిద్ధము, సుసిద్ధారి అనిపేరులు. నాల్గవచక్రము నాల్గిండ్లకు అరిసిద్ధము, అరిసాధ్యము, అరిసుసిద్ధము, అర్యరి అనుపేర్లు. కానఁ గృతినాయకునిపేరుయొక్క మొదటియక్షరము ప్రబంధపు మొదటి యక్షరము అరి యనుచక్రపుటిండ్లలో నుండక యుండవలెను. ఉండినఁ గారాదు.

1 గణజనన.

1. అకథహ	2. ఉజప	3. ఆఖపళ	4. ఊచఫ
5. ఓడవ	6. ఌరఝమ	7. ఔఢశ	8. ౡఞయ
9. ఈఘన	10. ౠఙభ	11. ఇగధ	12. ఋఛబ
13. అఃతస	14. ఐఠల	15. అంణష	16. ఏటర

ఇందుకు లక్ష్యము, సాహిత్యరత్నాకరమున,—

"అద్యగ్నిరుద్ర గ్రహనేత్ర వేదరవిర్దిశర్తు ర్వసుషోడశాశ్చ,
మన్వంతరా బాణతురంగవాసరాస్త్రయోదశస్యుః పదవర్ణమాహుః." 265

లక్షణదీపిక.—

మ. మొదటన్ మూఁడిట రుద్రులన్ నిధికరాంభోరాసులన్ బంకజా
ప్తదిశారిద్విపరాణ్మనుప్రభృతులన్ బాణాద్రిఘస్రంబులన్
బదుమూఁటన్ గవి యేఁబదక్షరము లొప్పన్ వ్రాసి తా వ్రాసిన
ట్లది భావింపఁగ సిద్ధసాధ్యకసుసిద్ధారుల్ తగన్ శ్రీహరీ! 266

సీ. చదురమై పదియాఱుచౌకపుటిండుల యదియొ షోడశచక్ర మందులోన
మొదలింట మూఁటను బదునొకంటను దొమ్మిదింట రెంటను నాలుగింటఁ బదియు
రెంటఁ బదింట నాఱింట నెనిమిదింట నలిఁ బదాఱిటఁ బదునాలుగింట
నేనవతావున నేడింటను బదిరేనింటను బదుమూఁట నెనసి వెలయు

తే. నక్షరంబులు గృహముల నైదుపదులు, నిలిపి పతికోష్ఠమున నుండి వలయముగను
సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారిచింతనంబు, వెలయఁ గావించి రిపులిపు ల్విడువవలయు. 267

వ. అని కవిగజాంకుశమున నున్నదిగనుక నీషోడశచక్ర మీక్రమంబున విమర్శించు
కొనునది. 268

మాతృకాపూజావిధానము.

విప్రమాతృకకు, సిద్ధ(నిధి)ప్రదీపికయందు.—

గద్యము. అథ కుముద కుందకందుకపురందర కరిశిశిర గిరికందర శరదంబుదకంబు శశిబింబశుభ్రాం విభ్రాజమాన ముఖరాజీవ పరిమళ విలోలబాల మధుకర గరుదంచల పవనచలిత కుటిలకుంతలామ్, లతాంతబాణ ప్రాణబాణసహోదరీ నిజకృపాపాంగ తరంగిత సుధాపూరపూరిత దిఙ్మండలామ్, నిజకపోలతలదర్పణ ప్రతిబింబితరత్నకుండలామ్, అభినవ వికచకల్హార కరవీరకేసరమాలతీమాలాలాలిత నీలవేణీమ్, వీణాపుస్తకపాణిపల్లవామ్, ఆచ్ఛాదనచందనరసేనధవళీకృతతనులతామ్, శుక సనకసనందనాది మునిబృందవందితామ్, అరవిందాసన కేశవాసవ ప్రముఖ సురనికర సన్నుతామ్, సుకవిశుకఫలితపారిజాతలతామ్, మధూకతైల నీరాజన దేవధూప కదళీఫలచషక పరిపూరిత క్షీరోపహారప్రియామ్ విప్రమాతృకాంధ్యాయేత్. అనేనవాగీశ్వరీధ్యానముక్తమ్-మంత్రరహస్యే. 269

అథర్వణచ్ఛందమున.—

చ. కలువల గొప్పఁ దీర్చి సిరిగంద మలంది మెఱుంగు ముత్తియం
బులతొడవుల్ బెడంగడరఁ బూని దుకూలముఁ గట్టి చేతులం
బొలు పగురత్నవీణియయుఁ బుస్తకముజ్జ విలసిల్లఁ గుందకు
ట్మలరుచి నొప్పు విప్రలకుమాతృక సత్కవితాప్రదాయి య్యై. 270

క్షత్రియమాతృకకు, సిద్ధప్రదీపికయందు.—

చూర్ణిక. విదళితకురువిందపురందరగోపసిందూరసంధ్యాభ్రబంధూకబంధురప్రభాబంధురశోణామ్ శోణార్కమాణిక్యతాటంకకంకణకేయూరహారనూపురభద్రముద్రికాది విభూషణభూషితాం కదంబకుసుమకందుక విడంబితకుచకుంభభారావనమ్రమధ్యాం విద్యాధరీనికరచికురకుసుమపరాగపరిమళపరంపరార్పితమృదులపల్లవామ్, ఉత్ఫుల్లమల్లికాశోకపున్నాగ చంపకకేతకీజాతిప్రసూన మాలాబద్ధసుస్నిగ్ధవేణీం లతాంతబాణ మధురకోదండమండితకర సరోజయుగళామ్, మృగమదాగురుఘనసారచందనానులేపినీమ్, నవవికచదాడిమీకుసుమరుచిరగైరికాంబరామ్, రాజమనోహారధూపకాలాగరు (స్నేహ) దీపకనకచషకపరిపూరిత ఘృతోపహారప్రియామ్, రాజమాతృకాం ధ్యాయేత్. 271

ఇతి ధ్యానముక్తమ్.

అనేన వశ్యముఖీధ్యానముక్తమ్-తత్కథమ్.

"సంధాయ సుమనోబాణాన్ కర్షంతీం చైక్షవంధనుః,
జగజ్జైత్రాం జపారక్తాం దేవీం వశ్యముఖీం భజే." 272

అధర్వణచ్ఛందంబున.—

చ. అలవడ సంపెఁగల్ తురిమి యచ్చపుఁగస్తురి మేనఁ బూసి కెం
పులతొడవు ల్వహించి మఱి పుష్పశరంబును దీయవిల్లుఁ జే
తుల విలసిల్లఁ గావిజిగి దూకొనుపట్టముఁ గట్టి దీపకు
ట్మలరుచిఁ బొల్చు రాజకులమాతృక భూజనవశ్యకారి యై. 273

వ. అనియున్నది గనుకఁ గవి పూర్వోక్తప్రకారమున నుపక్రమింపఁదగినది. 274

వైశ్యకులమాతృకకు, సిద్ధప్రదీపికయందు.—

చూర్ణిక. అథ దినకరతరుణకరనికర వికసితకనకకమలవారితావినీలజలధరాంతరసటత్తటిల్లతాప్రఫుల్లకర్ణికారకోరకనిభప్రభాభాసమానామ్, అసమాన ఘుసృణకుంకుమ సంకుమదపంకభూషితవిపులకుచకలశశోభినీమ్, కనత్కనకమయమంజుమంజీరహార కేయూరమనోహారామ్, నవవికచనవమాలికాకుందశతపత్త్రిమల్లికాస్తబక విలసిత కబరీమ్, అమందసౌందర్యసరసవదనారవిందకందళితమందస్మితచంద్రికాపానగర్వితపరివారగీర్వాణపురంధ్రీలోచనచకోరీమ్, ఉన్నిద్రపలాశకుసుమపరాగపరిమళిత హరిద్రారంజితాంబరామ్, శంబరారిహారకటుంటనీమ్, అంబురుహముకుళహస్తామ్ బహ్వాజ్యదీప, మాహేశ్వరధూప, కలధౌతచషక పరిపూరితమధురసోపహార ప్రియాం వైశ్యమాతృకాంధ్యాయేత్. ఇతి. 275

అనేన సిద్ధలక్ష్మీధ్యానముక్తమ్. తథా.

మంత్రమహార్ణవే.—

“పీతాంబరా మంబుజయుగ్మహస్తాం శాతోదరీం నూతనహేమగౌరీమ్,
శీతాంశుబింబోపమచారువక్త్రాం సేవే సదా చేతసి సిద్ధలక్ష్మీమ్.” 276

శ్రీధరచ్ఛందంబున.—

చ. వెలయఁగ బొండుమల్లియలు వేనలి నంగమునన్ విభూషణా
వళులుం ధరించి లేఁబసుపువన్నియపట్టముఁ గట్టి కుంకుమం
బలఁది పసిండితామరలు హస్తములన్ వెలుఁగొంద భర్మని
ర్మలరుచిఁ బొల్చు వైశ్యకులమాతృక భూరిధనప్రదాయి యై. 277

వ. ఇవ్విధంబున మాతృకాధ్యానపూజలు గావించి కవి పూర్వోక్తప్రకారంబున నుపక్రమింపవలెను. 278

శూద్రమాతృకకు, సిద్ధప్రదీపికయందు.—

చూర్ణిక. అథ తరుణతరహరితతృణగరుడమణిశకలమరకతమణిపురందరనీలశ్యామలామ్, కోమలకనకకదళీదళాంకురశ్యామల కర్బురకేశపాశామ్, అభినవతారుణ్యవిభవ

వితానలీలాలాలితవిలాసమండితామ్, ఇందిరానందనసుందరహారినీలకందుకప్రస్యందకఠినకుచతటవిలుఠన్మంజుగుంజాహారలతామ్, నితాంతసుభగయూధికానువిద్ధసుస్నిగ్ధకుండలాం, దంతావళీదంతకర్పూరగోరోచనానులేపితసర్వాంగీమ్, అనంగమోహనశరరూషితమేదురగ(ర)ళీసోదరసుకుమారకజ్జలరేఖామనోహర విచక్షణేక్షణాంచలచలితకర్ణావతంసితకీరశాబామ్, అకలంకశశాంకధవళదంతతాటంకవిలసితామ్, అసదృశహరిచందనతరుణకిసలయరచితాంశుకామ్, మల్లికావిచిత్రబర్హాగరదంచితకాంచనపుంఖనిశితశరశైణవబాణాసన లలితపాణిపల్లవామ్, సుకుమారకరధూపపూతైరండతలదీపకాంస్యచషకపరిపూరితహాలారసోపహారప్రియామ్, శూద్రమాతృకాం ధ్యాయేత్. 279

అనేన త్వరితాధ్యానముక్తమ్. తథా.

మంత్రదర్పణే.—

"పర్ణాంశుకాం పరుషసంచితకేశపాశాం కర్ణావతంసపరికల్పితకీరశాబామ్,
వేదండదానమృగనాభివిలిప్తగాత్రీం కోదండకాండవిదుషీం ప్రణమేన్నిషాదీమ్."

వ. అనియున్నది గనుకఁ గవి పూర్వోక్తప్రకారంబున నుపక్రమింపవలెను. 281

గీ. అర్థమునఁ గరి కొన్పించినట్టిపగిది, నంచితంబుగఁ గవితాప్రపంచలక్ష
ణంబు లన్నియు నిండె యున్నది గణించి, తెలియఘటనాఘటనశక్తి గలుగురాయ.

మఱియును,

గీ. ఇన్నిలక్షణములు పల్కునీశ్వరునకుఁ, దరము గాదని కవు లాత్మఁ దలఁచిరేని
ప్రకటశుభలక్షణములుండియొకటిరెండు, చాలమండినఁగడమరయేసదయహృదయ.

వ. కావున క్వచిద్దోషయుక్తమైనను, శుభబాహుళ్యమైనయెడల నది దోషరహితమని యెఱింగి రచనసేయునది. ఇది లక్షణప్రకరణము. దీని నామూలాగ్రంబుగఁ దేటపఱిచితి నింక యతిప్రాసప్రకరణంబు వివరించెద. 284

ఆశ్వాసాంతము.

చారుమతి.—

రంగదతి సత్వర కురంగసమరాజితతురంగమమదప్రయుతసా
రంగచయముఖ్యచతురంగబలరమ్య రణరంగరిపుగర్వహృతపా
రంగతమహాగుణతరంగ కమలానటనరంగ సదపాంగకలితా
రంగనగరీనిలయ రంగవిభుభక్తమణి రంగనరనాథసోమా! 285

పంచచామరము.—

గరిష్ఠబాహుగర్వమత్తకర్కశద్విషద్వ్రజం
ధరావరా సదృగ్యశః ప్రతాపచంద్రమోదివా

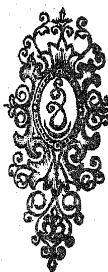
కరగ్రస్తక్రియోగ్రసింహికాతనూభవాయమా
నరౌద్రశాతమండలాగ్ర నందవంశభూషణా! 286

భుజంగప్రయాతము.—

నిశాధీశమందారసీహారతారా, కుశాగ్ర్యార్జునాభ్రాభ్రగోగోమణీగీ
ర్దిశాదంతిదంతద్యుతిస్వచ్ఛలీలా, యశోవైభవోత్తుంగ యానందరంగా! 287

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమారమణ కరుణాకటాక్ష లబ్ధసాహితీవిభవ ధర్మవెచ్చకులజలధికుముదమిత్ర శ్రీవత్సగోత్రపవిత్ర వేంకటకృష్ణార్యపుత్త్ర విద్వజ్జనమిత్ర సుకవిజనతాలవిత్రి యార్వేల కమ్మ నియోగికులీన లక్షణకవి కస్తురిరంగనామధేయ ప్రణీతంబైన యానందరంగచ్ఛందంబను లక్షణచూడామణియందు ద్వితీయాశ్వాసము.

తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీవిష్ణుచరణసారస
సేవాయితహృదయ రూపజితవాసవితా
రావల్లభనలకూబర
భావజ యానందరంగ పార్థివముఖ్యా! 1

గీ. అవధరింపుము నీపేర నంకితముగ, సకలలక్షణగ్రంథవిస్తారసార
పటిమ లన్నియు నొకటిగా ఘటనపఱిచి, లక్షణగ్రంథ మొనరింతు రంగనృపతి.

సీ. ఆదిమకవిభీమనార్యముఖ్యులు పల్కుఛందస్సులను గల్గునందములను
లక్షణగ్రంథముల్ను గల్గుభేదముల్ పూని విమర్శించి వానిలోన
యతిభేదములు ప్రాసగతిభేదములు చూచి యొనరఁ బూర్వకవిప్రయోగములను
వెదకి యన్నింటికి వేర్వేఱ లక్షణలక్ష్యముల్ సత్కవిరాజు లెన్న
తే. సకలజనులకు నుపకారసరణిగాఁగఁ, దెలిఁగి వివరించెదను వేడ్కఁ జిత్తగింపు
రసికమూర్తి వజారతరాయవిజయ, విక్రమానందరంగేంద్ర! వినయసాంద్ర! 3

క. క్షితిఁ గవిత యనుమఁ జెప్పిన, యతులును బ్రాసములు వలయు నన్నిటి కవి నే
జతగూర్చి వ్రాసెద వజ్రారతవిజయానందరంగరాయబిడౌజా! 4

వ. తద్విధం బెట్లనిన నాదిమకవిభీమనచ్ఛందంబును, గవిరాక్షసచ్ఛందంబును, నథర్వణభాస్కరచ్ఛందంబులును, నుత్తమగండచ్ఛందంబును, ననంతచ్ఛందంబును, హనుమచ్ఛందంబును, జయదేవచ్ఛందంబును, శ్రీధరచ్ఛందంబును, గోకర్ణచ్ఛందంబును, నీలకంఠచ్ఛందంబును, విశ్వేశ్వరచ్ఛందంబును, నన్నయభట్టు లక్షణసారంబును, విన్నకోట పెద్దిరాజు[1] నలంకారశాస్త్రంబును, రఘునాథయలక్షణదీపికయును, గవిసర్పగారుడంబును, గవిగజాంకుశంబును, మల్లన[2] పాదాంగదచూడామణియును మొదలుగాఁగలఛందశ్శాస్త్రంబులు లక్షణకావ్యంబులు విమర్శించి యందు మహాకవివరులు వివరించు తెలుఁగంతయు నెఱింగి యెల్లరకుఁ దెలియునట్లుగా తేటపఱిచెద నవధరింపుము. 5

1 కావ్యాలంకారచూడామణి. 2 పాదాంగచూడా; వాదాంగచూడా.

సీ. అయహలకును గియ్యలగును కచటతపవర్గల నాల్గేసివర్ణములుగ
నొకటొకటికి యతి యొప్పును చాదులుశషసలు తమలోన క్షకుఁ జెల్లు
ళశలును గిల్క-క్రారయు రేఫకుఁ జెలంగుఁ పఫబభల్ వానును బరగు నణలు
పొల్లక్షరములకుఁ బొసఁగు పవర్గ బిందూక్తి మైనను మాకు నొనరుచుండు
తే. పుఫుబుభులకు మకారంబుఁ బూన్పవచ్చు
మఱి ఋకారంబు రేఫకు విరతియగును
వాడుకగ నుండుయతు లివి వరుసతోడ
శ్రీమహానందరంగ పారిప్లవపతంగ. 6

తా. అకారయకారహకారములును, గియ్యముడికలయక్షరములు నొండొంటికి యతిచెల్లును. కఖగఘ, చఛజఝ, టఠడఢ, తథదధ, పఫబభ యీయైదువర్గములలో నాయావర్గములోని నాల్గక్షరము లొండొంటికి యతిఁజెల్లును. చఛజఝశషసక్ష యీ యెనిమిదియక్షరములు నొండొంటికి యతిచెల్లును. క్షకారము కవర్గముతోఁ జెల్లును. లకారమును, ళకారమును, వెలుపలగిలకగలయక్షరములును, క్రారవడిగలయక్షరములు నొండొంటికి యతిచెప్పవచ్చును. పఫబభవ యీయైదక్షరములు నొకటికొకటి యతి చెల్లును. నకారణకారములును, నకారపొల్లు గలిగినయక్షరములును నొకటికొకటి యతి చెల్లును. పఫబభ యీనాల్గక్షరములకు దాఁపలసున్నలుండినచో మకారమునకు యతి చెల్లును. పుఫుబుభు యీనాల్గక్షరములును మకారమును బరస్పరము యతిచెల్లును. స్వరములలోని ఋకారమునకును రేఫకును యతిచెల్లును. ఇదియంతయుఁ జాల వాడుకగా బహుజనులు చెప్పెదరు కావున నివియు, మహాకవిరాజులు ప్రబంధములయందుఁ బ్రయోగించుయతులును, ప్రాసభేదములును వివరించెద.

ప్రాసములకు నాదిసుకవి భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ-76):—
క. భాసురము లగుచు సుకర, ప్రాసాను ప్రాసదుష్కర ప్రాసాంత్య
ప్రాసద్విప్రాసత్రి,ప్రాసము లన షడ్విధములఁ బ్రాసము లమరుగ్. 7

మఱియు, ననంతచ్ఛందమున (1-35):—
క. సమనామప్రాసము ప్రాసమైత్రిఋత్రయును బ్రాదిసమలఘువు విక
ల్పము బిందు వర్ధబింద్వాఖ్య ముభయసంయుక్తసంధిగతసంజ్ఞకముల్. 8

తా. అని యివ్విధంబున సుకరప్రాసము, దుష్కరప్రాసము, అంత్యప్రాసము, అనుప్రాసము,ద్విప్రాసము,త్రిప్రాసము,చతుష్ప్రాసము, సమనామప్రాసము, ప్రాసమైత్రి,ఋప్రాసము, త్రివిధప్రాసము, ప్రాదిప్రాసము, వికల్పప్రాసము, బిందుప్రాసము, అర్ధబిందుప్రాసము, ఉభయప్రాసము, సంయుక్తప్రాసము,సంధిగతప్రాసము, సమలఘుప్రాసము అనగా ౧౯ విధముల ప్రాసములు వివరించినారు.

ఇఁకను యతులకు ఆదిమకవి భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ-62):—

క. స్వరవర్గాఖండ ప్రాద్యురుబిందుప్లుతములును బ్రయుక్తాక్షరముల్
పరువడి నెక్కటి పోలిక, [1]సరస లనఁగ బదివిధములఁ జను వళ్లు మహిన్. 9

అని పది యతులున్ను,

పెద్దిరాజు అలంకారంబున:—

గీ. యతులు స్వరవర్గసరసగుణితవిభాగ
బిందుకాకుస్వరాఖండ భిన్నవృద్ధి
దేశ్యములు ప్రాదియెక్కటాదేశములును
పోల్కిగూఢస్వర మన నొప్పును బదాఱు. 10

అని పదాఱుయతులున్ను జెప్పి ఉన్నది. మఱిన్ని,

అధర్వణచ్ఛందంబున:—

సీ. స్వరయతుల్ ప్లుతయతుల్ సంయుక్తయతులును వర్గయతులు బిందువడి యఖండ
విరతి పోల్కివడి యభేదయతి సరసయతి చక్కటెక్కటియతులు మఱియుఁ
బ్రభునామయతియును బ్రాదులు వృద్ధులు మయతియు నిత్యసమాసయతియు
నాదేశయతులు రియతి ఋయతి వికల్పయతులు విభాగప్రయతులు దేశ్య
తే. యతులు భిన్నయతులును గుణితయతులును
ప్రాదినిత్యసమాసవిరహితయతులు
ఘుఞ్ యతులు శకంధుయతులు నఞ్ యతు లవ
లనసమాసయతు లిరువదెనిమిదొకటి. 11

అని యతులు ౨౯ విధములుగాఁ జెప్పి ఉన్నది. మఱిన్ని,

కవిరాక్షసచ్ఛందంబున:—

శా. శ్రీదైత్యాయతు లిర్వదొక్కటియగున్ ఋప్రాదినిత్యజ్ఞకా
క్వాదేశంబులు వృద్ధిఘుఞ్ సరసనామాఖండవర్గప్లుత
ప్రాదుల్ బిందువిభాగముల్ స్వరజముల్ మాసుస్వరంబుల్ విక
ల్పాదుల్ చక్కటిపోల్కియెక్కటియుఁ గావ్యాళిఁ బ్రసిద్ధంబగున్. 12

అని ౨౧ విధములుగా చెప్పివున్నది. మఱియు,

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున:—

మ. స్వరవర్గప్లుతముల్ శకంధుగణఋత్వప్రాద్యభేదోర్వను
స్వరభిన్నప్రభుకాకునిత్యములు దేశ్యజ్ఞోభయాఖండముల్

1 సరసలు నాఁ బదియును వళ్లు చను నిద్ధాత్రిన్.

సరసాదేశవిభాగవృద్ధులునుసమాసంయుక్తవైకల్పముల్
గరిమంబోలికచక్కటియనంగా నిర్వదేడౌ యతుల్. 13

వ. అని౼౨౭విధములుగా జెప్పివున్నవి. ఇదిగాక జయదేవచ్ఛందంబునతొమ్మిదియతులున్ను, కవిలోకసంజీవనియందు పండ్రెండుయతులున్ను, అనంతచ్ఛందంబున ఇరువదినాలుగు యతులున్ను, నీలకంఠచ్ఛందంబున ఇరువదిఱైదు యతులున్ను, శ్రీధరచ్ఛందంబున ముప్పదియతులున్ను ఉత్తమగండచ్ఛందంబున పదునెనిమిదియతులును గా వారువారు వేఱువేఱువిధంబుల నేర్పరిచి యుండుదురు. వాని నన్నిటిని బరికించి యిందు స్వరయతియు, గూఢస్వరయతియు, కాకుస్వరయతియు, నాహ్వానప్లుత యతియు, రోదనప్లుతయతియు, సంశయప్లుతయతియు, గానప్లుతయతియు, వృద్ధి యతియు, నఖండసమాసయతియు, భిన్నయతియు, నిత్యసమాసయతియు, దేశ్యయతియు, మకారయతియు, వికల్పయతియు, బిందుయతియు, ప్రాదియతియు, నర్ధబిందుయతియు, నాదేశయతియుఁ, బ్రభునామాఖండయతియు, ఋజ్యతియు, శకంధుయతియు, సంయుక్తయతియు, విభాగయతియు, చక్కటియతియు, సరసయతియు, నభేదయతియు, నెక్కటియతియు, ఋయతియుఁ, బ్రాకృతాదేశయతియు, బోలికయతియు, నఖండయతియు, సమలఘుప్రాసయతియు, రియతియు, గుణితపుయతియుఁ, బ్రాసయతియు నివిమొదలుగాఁగలయతిభేదంబులును బ్రాసవిన్యాసంబులును విమర్శించి యన్నియు నొకటిగా సంఘటించి దానిదానికిఁ బూర్వకవిప్రయోగమ్ములు లక్షణలక్ష్యంబులు నిలిపి యేయేజాతిలక్షణంబులు వివరించిన నందుకు భవదీయనామాంకితంబులుగా బద్యంబులు రచియించి యనంతరంబ లక్ష్యంబులు లిఖియించి భవదీయదయావిశేషసంపాదితమదీయమనీషాచమత్కారంబుఁ దేటపఱచెద. పామరులు పండితులగురీతిఁ బండితులు సంతసిల్లుభాతిగా నాయేర్పరిచిన యీయానందరంగచ్ఛందంబున ముందుగాఁ బ్రాసంబులు వివరించెద నందు. 14

సుకరప్రాసలక్షణము.

పెద్దిరాజు నలంకారంబున (7-74):—

క. సుకుమారము శ్రుతిసుఖదము, నకలంకము నైనవర్ణ మాద్యక్షరస్ప
ష్టికి రెండవప్రాయిసు మీ, సుకరప్రాసం బనంగ సులభము కృతులన్. 15

తా. లలితమై చెవికింపుగానుండే అక్షరము ప్రాసస్థానమందుంచితే అది సుకరప్రాసము.

క. వరకవులపాలిపెన్నిధి, సరసుం డానందరంగజనపతి గాకన్
మఱి యెవ్వ రసమఁ బలికిన, ధర సుకరప్రాస మనఁగఁ దగుఁ గృతులందున్. 16

మఱిన్ని, భీమనచ్ఛందంబున (సంజ్ఞ-78):—

క. పరమోపకార ధరణీసురవరసురభూజ సుగుణసుందర తరుణీ
స్మరనిభ సుకరప్రాసం, బరుదుగఁ గృతులందు నొప్పు నభినుతచరితా. 17

దుష్కరప్రాసము.

పెద్దిరాజు నలంకారచూడామణియందు (7-78):—

క. పరువడిఁ బాదాదుల నుచ్చరణాసహ్యాక్షరముల సమకూర్చిన దు
ష్కర మనియెడు ప్రాసం బగు, సరసాలంకారమగుచుఁ జనుసత్కృతులన్. 18

తా. చెవికింపుగాక, నోటమెదుగక, దుస్తరముగా నుండే అక్షరములు ప్రాస చెప్పితే నది దుష్కరప్రాస మనఁబడును.

లక్ష్యము.—

క. నిష్కపటజనులకెల్లను, నిష్కపటంబులను రంగనృపమణి యెంతో
నిష్కర్ష నొసఁగు ననఁగా, దుష్కర మనుప్రాస మై కృతులఁ బెరొందుఁ. 19

అనంతచ్ఛందంబున (1-70):—

క. దోఃకీలితమణికటక యుuరఃకలితరమావినోద రంజితసుజనాం
తఃకరణ ఖండితారిశిరఃకందుక యనిన దుష్కరప్రాస మగున్. 20

అంత్యప్రాసము.

పెద్దిరాజు నలంకారచూడామణియందు (7-80):—

క. మొదలిచరణంబుకడ శుభ్రపద మయ్యెడిప్రాయి యన్నిపాదంబులకున్
దుదలందు నుండఁ జెప్పిన, నది యంత్యప్రాస మనఁగ నమరుం గృతులన్. 21

తా. మొదటిచరణముకడపట నున్నయక్షర మేదో ఆఅక్షరమేచొప్పుగానే నాల్గుచరణాలయందు నంతమున నుండేఁ జెప్పిన నది యంత్యప్రాస మగును అని యమమునఁ బద్యమునకుఁ బ్రాసాక్షర మెద్దియో యదియు యంత్యమందుండునట్లు చెప్పిన మఱియు లెస్సఁగా నుండు ననియందురు.

లక్ష్యము:—

క. శ్రీజయకీర్తిసమాజా, రాజిలునానందరంగరాయబిడౌజా
ధీజనకల్పకభూజా, నాఁ జనుఁ బ్రాసాంత్యమై యినస్ఫుటతేజా! 22

మఱియు, భీమనచ్ఛందంబున (సంజ్ఞ-88):—

క. జననుతభీమతనూజా!, సునయార్జిత విభవతేజ సుభగమనోజా
వినుతవిశిష్టసమాజా!, యన నంత్యప్రాస మిది యహర్పతితేజా! 23

ద్వంద్వత్రిప్రాసములు.

పెద్దిరాజు నలంకారముక్తావళియందు (7-82):—

క. క్రమమునఁ బాదాదుల యం, దమలము లై రెండుమూఁడు నక్కరములు చె
న్నమరిన ద్వంద్వత్రిప్రా,సములు ననఁగాఁ బరగు వానిఁ జనుఁ దెలియంగన్. 24

తా. చరణాదిని మొదటి అక్షరము గాక అవతలి రెండక్షరములు చెప్పిన అక్షరములే నాలుగు చరణాలకు ప్రాసములైవస్తే అది ద్వంద్వప్రాస మగును ఆరీతిగా మూఁడేసి అక్షరములు వస్తే అది త్రిప్రాస మగును.

ద్వంద్వప్రాసమునకు లక్ష్యము:—

క. శ్రీరంగరమణ సేవా,పారంగతుఁ డైనరంగపార్థివమణి యా
సారంగ మెక్కఁ దగుఁ జను,దేరం గని పొగడి రనఁగ ద్విప్రాస మగున్. 25

భీమనచ్ఛందంబున (సంజ్ఞ-82):—

క. దోసంబు లేక వస్తుని,వాసంబై పరగఁ జెప్పవలయును ద్వంద్వ
ప్రాసం బుచితాక్షరవి,న్యాసంబుగఁ గృతుల రేచ [1]యభినవచరితా. 26

త్రిప్రాసమునకు లక్ష్యము:—

క. కొమ్మెనెరా బాళిని నిను, రమ్మనెరా తనదుమేను రంగాధిప. ని
సొమ్మనెరా విడిదికిఁ దో,తెమ్మనెరా యనుచుఁ బల్కఁ ద్రిప్రాస మగున్. 27

భీమనచ్ఛందంబున (సంజ్ఞ-84):—

క. దానమున సత్యమున నభి,మానమునం బోల్ప నిసమానము ధరణిన్
గాన మనం ద్రిప్రాసము, దాన మనోహర మగును బుధస్తుతచరితా. 28

చతుష్ప్రాసము.

ఉత్తమగండచ్ఛందంబున:—

గీ. మొదటిప్రాయి గాక కొదువ నాల్గక్షరములను నాల్గుచరణములను గలుగఁ
జెప్ప నదియె కృతుల నొప్పు జతుష్ప్రాస, మనఁగ సుకవు లెన్న నాదిదేవ! 29

తా. చరణమున మొదటియక్షరము గాక తక్కిననాల్గక్షరములు చరణచరణానకు జెప్పితే అది చతుష్ప్రాసము.

లక్ష్యము,—

క. నిరతనముచిహ్న(ఘ్న)విభవత, నెరతనమును గాంచి రంగనృపమణి యొవరీ
ధరతనముం గలయని బల్కు,దొరతనమును బూనె ననఁ జతుష్ప్రాస మగున్. 30

1 నయతత్వనిధి ; నయవినయనిధి.

అనంతచ్ఛందంబున (1-73):—

క. వారణవరద నిశాటవి,దారణ వీరావతార ధరణీపలయో
ద్ధారణ వరమునినుత యని, ధోరణిగాఁ జెప్ప నది చతుష్ప్రాస మగున్. 31

తా. ఈయాలువిధము లగుప్రాసములు నిండావాడుక అయినందుచేత అష్ట్యాలు ప్రబంధాదులనుండేవి యొత్తివ్రాయ లేదు. లక్ష్యాన ప్రాసములకు వ్రాయవలెను గనుక వ్రాస్తున్నాను.

ఋకారప్రాసము.

క. అరయ రేఫలు మూఁడు ఋకార మొకటి ప్రాసముగను గదియించినచో
మీఱు ఋకారప్రాసము, పేరున నానందరంగ పృథ్వీరమణా! 32

తా. స్వరములలో ఉండే ఋకారము ౧, రేఫలు ౩ గాని, ఋకారములు ౩, రేఫ ౧ గాని కూర్చి నాలుగుచరణములకు ప్రాసములుగా వుంచుకొని పద్యము చెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము, అధర్వణచ్ఛందంబున:—

క. అరయ స్వరగణ మయ్యె ఋకారము ఋప్రాస మగుచుఁ గదియును రేఫన్
జేరి తనయురముఁ దన్నినయా ఋషిపాదములు పిసికె నచ్యుతుఁడనఁగన్. 33

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. ఆఋషికి మరుఁడు గట్టిన,చీరలు మృదులములు నవ్యచిత్రములు మనో
[1]హారులు నాతనిపృథుకటి,భారమ్మున నొక్కకనకపట్టము మెరసెన్. 34

ప్రాదిప్రాసము.

గీ. ప్రాది యైననకారశబ్దములు మూఁటి, కొకనకారంబు రేఫసంయుక్త మగు న
కార మొక్కటి మూఁడుణకారములకుఁ, బ్రాసములు చెల్లు నానందరంగధీర! 35

తా. ప్ర అనే ఉపసర్గయొగా గలనకారశబ్దము "ప్రాణ" అనుశబ్దమయ్యెను గనుక ఆశబ్దములు మూఁటికి ఒకనకారప్రాసము చెల్లును. నకారములు మూఁటికి రేఫతో చేరిన ణకార మొకటి చెల్లును.

అనంతచ్ఛందంబున (1-48).—

గీ. ప్రాది యైననకారంబు ప్రాణవగుటఁ,బరగ నణలకు [2]నొండొంటఁ బ్రాసమైత్రి
క్షోణిధరుఁ డెత్తె నేనుఁగుఁబ్రాణవనకుఁ,దానవారాతి [3]జేతలప్రాణ మనఁగ. 36

1 హారము లాతని; హారలము లతని. 2 యనశబ్దంబు. 3 నొక్కొఁ బ్రాసమయ్యె.

బృందావనసంభవము, [1] పద్యాంతం అప్పన్న:—

క. పో నుద్యోగము చేసిన, పాళింబా యిదిగొ నీకుఁ బాథేయం బా
మానిని మందస్మితముఖ, రాననచంద్రికలఁ గ్రోలి యరుగుము పిదపన్. 37

వరాహపురాణమున:—

క. శ్రీనారాయణ నిన్నున్, బ్రాణముగాఁ జూచుకొని... 38
అని వున్నది గనుక తెలియవ్రాసినాను.

బిందుప్రాసము.

గీ. రహిని ప్రాసాక్షరాదివర్ణంబు గిలుక, నమరియుండిన నది బిందు వగుచు బిందు
వర్ణములఁ జేరి ప్రాసమై వన్నె కెక్కు, సుందరీమోహనాంగ యానందరంగ! 39

తా. మూఁడుచరణముల ప్రాసాక్షరములకు మొదటియక్షరములకు సున్న లుంటే ఒకయక్షరానకు వలపలిగిలక వుంటే అదిన్ని సున్నగలయక్షరమై ప్రాసము చెల్లును.

లక్ష్యము, అనంతచ్ఛందమున (1-51).—

గీ. పేర్చి పొల్లునకారంబు [2]బిందు వగుచు
[3]మీఁది సున్న ధకారంబు నూఁదఁ బ్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణుఁ డుదయించినన్ ధరిత్రి
యంతయును నిరుపద్రవం బయ్యె ననఁగ. 40

మఱిన్ని, సారంగధరచరిత్రమున:—

క. కన్దోయి చల్లగా నిటు, కందోయి న్నపాలు లెస్సగా నింకొకమా
ఱందఱిముందఱ నిపని, చిందఱవందఱయి గుట్టు చిట్టాడంగన్. 41

హరికథాసారము, చతుర్థాశ్వాసము, అల్లసాని పెద్దన.—

క. అంబరము వగుల నార్చి ప్రలంబాసురుఁ డాగ్రహమున వెలయఁ గదిరిన వే
ళం బలరాముఁడు చేముష్టిం బున వానితలఁ ద్రుంచె లావు మెఱయఁగన్. 42

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

మ త్త. అమ్మహేంద్రనివాసశక్తిఁ దదంగరాజ్యములందు మే
ఘమ్ము లెల్లకాలంబులం గడుఁ గ్రమ్మి సర్వజనప్రమో

1 బృందావనసారంబున (ఈపద్యము అప్పకవీయములో మధుసేవనమునందు అని ఇచ్చి ఉన్నది). 2 బిందువగుట. 3 మీఁద సున్నధకారంబు నూఁదఁ బ్రాస.

దమ్ముగాఁ బ్రచలద్భ్రమజ్జలధార లొప్పఁగ వృష్టిఁ జే
సె మ్మహాఘనములుఙ్గ మహాసరసీచయమ్ములు నిండఁగాఙ్గ. 43

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

లయగ్రాహి. కమ్మనిలతాంతములకు మ్మొనసి వచ్చు మధుపమ్ము... 44

అని వున్నది గనుక జాడ తెలుసుకోగలది.

అర్ధబిందుప్రాసము.

అనంతచ్ఛందంబున (1. 52).—

గీ. సార్ధ బిందువులై తేలినట్టిటపల, కరయఁ బ్రాసంబు నిర్బిందుకములైనఁ జెల్లు
వీఁపు మూఁపును మఱి తలమోపు నయ్యె, మాట లేటికి మేటి తాఁబేటి కనిన. 45

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున:—

గీ. ఒకటి కరసున్న గలిగి మూఁటి కవి లేక
ప్రాసములు లఘుపదములై పెనిజెల్లుఁ
గృతుల నొక్కొ_క్క_చో నది యెట్లులనిన
నీఁకను నెఱిఁగింతుఁ జెప్పెడి సుకవు లనఁగ. 46

తా. కచటతప వర్గాక్షరములలో అరసున్నగలయక్షరములు మూఁడును సున్న లేనియక్షర మొకటిగాని, సున్న లేనియక్షరములుమూఁడు, అరసున్న గలయక్షర మొకటిగాని వున్నట్టయితే ప్రాసము చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. వీక నానందరంగమహీకళత్రుఁ, డాటల విధంబు రిపులను వేటలాడి
దాపురంబైన వైరంబు వాపుకొనియెఁ, జూచిన వజీరు లొగిఁ దలలూఁచగాను. 47

మఱియు, భారతము, విరాటపర్వమున (2-271):—

క. నాకొఱకెఁ దీర్చి వచ్చితి నీకొఱకెఱయొ యింక సూతునిం దెగఁజూపన్
లోకము గంచింపం దగునె, జీకటి రేయొదవ నేమిచేయుదొ చెపుమా. 48

మఱిన్ని, భారతము, ఆదిపర్వమున ([illegible]-42):—

క. ఆపన్నగముఖ్యులఁ దన్నుఁ బనుపఁ బెట్టికొని పఱచి విపినములు మహా
ద్వీపంబులు గిరు లలసుద్వీపాంతరములు చూపెఁ జని వారలకున్ 49

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున ([illegible]-107):—

క. మేటు లగురథికులను నొక్కనాఁటికి వేవుర పథింతు నరుశరములనో
నాటి పఱవైచునంతన్ వేఁటాడెదఁ బ్రతిబలంబువీరుల నెల్లన్. 50

వరాహపురాణమున.—

క. అచింతామణి మూని తన్మపీచమణఁచుదాఁక నీక పృథులోభముచే
దాఁచుకొనుఁగాక నాచే, నీచే నీఁక మోసపోవునే నరనాథా! 51

వ. అనివున్నది గనుక సూచనగా వ్రాసినాను.

అభేదప్రాసము.

కవిరాక్షసచ్ఛందమున.—

క. ళశలకు డడలకు నొకటొక, టలవుగఁ బ్రాసంబు యతియు నా వపలకు న
వ్వలఁ దడలకు రళలకు యతి, వెలయుఁ బ్రాసంబు తగ దభేద మిది యగుఁ.

ఉత్తమగండచ్ఛందంబున.—

క. లడలు లళలు నొండొంటికి, వడి పాస్రము చెల్లు రలలు వపలును దడలున్
వడిఁ జెల్లుఁ బ్రాస మమరదు, కడు నరయ నభేదసంజ్ఞఁ గను నివియెల్లన్. 53

తా. లకారడకారములకు, లకారళకారములకుఁ బ్రాసములు యతులు చెప్ప వచ్చును. వకారమునకు పవర్గమునకున్ను, దకారడకారములకున్ను, రకారలకారముల కున్ను యతిమాత్రము చెప్పవచ్చును. పాస్రము లుండవు.

ఇందుకు లక్ష్యము.—

క. వీస్రిడావతు లలసగతిన్, వేడుక నానందరంగవిభుసముఖమునన్
జోడుగ నటియింతురు పటు,తాళవిభేదముల నద్భుతాభినయములన్. 54

నందిసింగన వరాహపురాణమున.—

క. దాడింబబీజముల మగ,రాలన్ గురువిందములను రహిం వరుసగ నా
బాలామణి దంతద్యుతి, రాలించును మూల నుంచుఁ ద్రాసున నుంచున్. 55

నృసింహపురాణమున.—

సీ. ఈశాపు నీలంపు గోడను దను వింత, దనుపట్టు తీవంచు కంబములను... 56

అథర్వణాచార్యులు భారతమున.—

క. తాలాంకుతుములసమర,క్రీడకుఁ దాళగలవాఁడు క్షితిలోపల నె
వ్వాఁడును లేఁడని యుండకు, నీడగ్గర నున్నవాఁడ నే సెల విమ్మా. 57

శతముఖరామాయణమున.—

సీ. చూడు మంచును సప్తతాళముల్ దెగవ్రేయ, వీక్షించి రవిపట్టి విస్తుపోయె...58

1 ప్రబంధరాజమున.—

క. వ్రీడావతు లయ్యెడ నీ, లీలన్ బుష్పాపచయకలితఘనకేళిన్
లాలితజనితశ్రమ లై, యాలో జలకేళి కాంక్ష నటచన నెదుటన్. 59

వ. అని యిట్లు బహుప్రబంధములయం దున్నదిగనుక దెలియఁగలది. 60

వర్గప్రాసము.

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున.—

గీ. కనఁదవర్గద్వితీయథకారమునకుఁ, బ్రాస మొకచోఁ జతుర్థవర్ణ మైన
గాకను దకారమునకు ధకార మైన, నమరినదియు వర్గప్రాస మండ్రు కృతుల. 61

కవిరాక్షసచ్ఛందంబున.—

క. తిలకింపఁ దవర్గములో, పలినబువర్ణము ద్వితీయవర్ణ మదియుఁ గా
కలఁతిగ వర్ణము నాలవ, దలరినవర్గంపుఁ బ్రాసమండ్రు కవీంద్రుల్. 62

తా. తవర్గథకారమునకును ధకారమునకును దకారమునకును ధకారమునకును బ్రాసము చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. ప్రోది నానందరంగభూనాథుకీర్తి, యీధరిత్రి స్థిరంబుగాఁ బాదుకొనియె
సాధురక్షణుఁ డతనిదే మేధగాని, మేధయే యన్యులది వట్టిగాథ గాని. 63

మఱిన్ని, పుత్తేటి రామభద్రయ రామాభ్యుదయమున.—

క. గాధేయోక్తపురాతన, గాథానిరవద్యపద్యగద్యగ్రహణా
సాధారణానివారణ, మేధానిధు లైనయట్టిమిత్రకులేంద్రుల్. 64

ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ, సంక్షేపరామాయణమున:—

క. ఆదశరథసూనుండు ప,యోధిజలం బింకఁజేసి యొకశరమునఁ గ్ర
వ్యాదవిభుఁ దునిమి సీతను, మోదంబునఁ జేకొనె సురపుంగవు లెన్నన్. 65

అల్లసాని పెద్దన, హరికథాసారమున.—

క. ఆదేవోత్తముఁడు సుధాం,భోధి వటైకాగ్రిమదళమున బాలుం డై
చేదోయిచేత దక్షిణ,పాదముఁ గొని నోటఁ జెపెఁ బకపకనగుచున్. 66

భారతము, ఆదిపర్వము (2-200):—

ఉ. కాదన కిట్టిపాటియుపకారము తక్షుఁ డేకవిప్రసం
బోధనఁ జేసి చేసె బుధపుంగవ నీవు ననేకభూసురా

1 ప్రబంధరాజవిజయ వేంకటేశ్వరవిలాసము.

పాదితసర్పయాగమున భస్మముసేయుఁడు తక్షకాదికా
కోదరసంహతిఁ హుతవహోగ్రసమగ్రశిఖాచయమ్ములన్. 67

అనియున్నదిగాన జాడ తెలియునది.

త్రివర్ణప్రాసము.

శ్రీధరచ్ఛందంబున.—

గీ. కృతులఁ ద్రత్వత్రయమ్మును దత్వ మొకటి, యటులఁగాక తవర్ణత్రయముఁ ద్రకార
మొకటి ప్రాసంబులుగ నిల్పు సుకవిచంద్రు, లవనిలోఁ ద్రివర్ణప్రాస మంద్రు శౌరి.

ఇంకను అనంతచ్ఛందంబున (I. 45):—

గీ. [1]సంధిఁబల్కు త్రికారంబు చనుఁ దకార, సదృశమై త్రికారప్రాససంజ్ఞఁగలిగి
అత్రివిక్రముఁ డభయప్రదాత యనఁగ, వాక్త్రిపథగోజ్జ్వలులు విష్ణుభక్తు లనఁగ.

తా. త్రకారములుగావుండే అక్షరములు మూఁటికిన్ని ఒక్క తకారమైనా, తకారములు మూఁటికిన్ని ఒక్క త్రకారమైనా ప్రాసములుగా వుంచి చెప్పవచ్చును.

క. దాతలదాత యనంగా, రీతిగ నానందరంగనృపమణి గనె వి
ఖ్యాతి నెరయోధ యతఁడే, యీ త్రిభువనమునను గలుగునృపతులలోనన్. 70

మఱిన్ని, నంది సింగన బలరామవిజయమున.—

క. క్షత్రియధర్మంబున మాంధాతృఁడు రాజ్యంబు నీతిఁ దగఁ బాలించెన్
శాత్రవరహితంబుగ నిజ, గోత్రము వెలయంగఁ బ్రజలు గొనియాడంగన్. 71

నాచనసోముని హరివంశమున.—

[2]శా. నాతో మార్కొనలేరు నిర్జరమరున్నాగేంద్రబృందారకా
రాతుల్మున్నగ దేవసంఘములె పోరన్ లేవు సాంగ్రామికం
డీత్రైలోక్యమునందుఁ గానము రణం బెచ్చోట లేకుండఁగాఁ
జేతుల్వేయు వృథాభరమ్మగుచుఁ దోఁచెం దేవ యిమ్మేనికిన్. 72

అల్లసాని పెద్దన హరికథాసారమున:—

సీ. అత్రినేత్రుఁడు వనజాతదళాక్షుని, గూరిచి తపముఁ గైకొనినచోటు... 73

వ. అని యీరీతి ఆయా ప్రబంధములం దున్నది గనుక తెలియఁగలదు. 74

సంధిగతప్రాసము.

అనంతచ్ఛందంబున (I. 59):—

క. ధ్రువముగ సంధిజనితరూపవిశేషప్రాస మగుచుఁ బరగుఁ బకారం

1 సంఖ్యఁ. 2 ఈపద్యము హరివంశమునఁ గానరాదు గాని అప్పకవీయము లో కూడా ఉదాహృతము. (చూ. 3-320).

బవిరళవకారమగు వ్యయ్యా ¹వదాఱవపేరెఱుంగు ననఁగ ముకుందా. 75

అథర్వణఛ్ఛందంబున:—

గీ. అరయఁ గన్గవ చన్గవ యనెడిరెండు, నడుమలపొల్లులు బిందుతను గని వ్రాసి
సంగతిని సంధిగత మగుఁ గంగవ యన, చంగవ యన బిందుయతి యొసంగెందు.

కవిలోకసంజీవనియందు.—

క. ²ప్రథమాంతవిభక్తులపై, కథితము లగుకచటతపలు గసడదవ లగుఁ
బృథివినవి గజడదబ లగు, బ్రథమపుసున్న లగు నాంతపదములమీఁదన్. 77

తా. ప్రథమాంతవిభక్తిగావుండే తెనుఁగుశబ్దముమీద కచటతప ఈ ౫ అక్షరములు ఆదినుండే శబ్దములు నిలిచినట్టయితే కకారము గకారమగును. చకారము సకారమగును. టకారము డకారమగును. తకారము దకారమగును. పకారము వకారమగును. మఱియొకప్పుడాచకారము జకారమగును. పకారము బకారమగును. ఈ గజడదబలు వలపలిగిలక కలిగినయక్షరములతోఁ జేరివుంటే అవలపలిగిలకలు సున్న లగును.

ఇందుకు లక్ష్యము.—

గీ. అవని భవదీయకీర్తిలక్ష్మి పరమేశ్వు, సిం గడిసి మించి యతనితురంగ మతని
మంజునిలయంబుఁ గేరి వెసం జెలంగె, నార యానంద రంగరాయాగ్రగణ్య! 78

మఱిన్ని, భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

క. కావలియై సురరాజ్య, శ్రీ వాలింపం దగుఁ......... 79

వసుచరిత్రమున:—

మ. వివిధోర్వీపతులన్ జగన్నుతుల మున్ వీక్షింపమో వారి పెం
పు వరీక్షింపమొ నింపమో చెలిమి యేభూపాలునం దైన నీ
భువనత్రాణపరాయణు... 80

భారతము, విరాటపర్వమున.—

శా. సింగం బాఁకటితో గుహాంతరమునన్ జేట్పాటుమై నుండి మా
తంగస్ఫూర్జితయూథదర్శనసముద్యత్క్రోధమై వచ్చునో
జం గాంతారనివాసఖిన్నమతి నస్మత్సేనపై వీఁడె వ
చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్. 81

1 వదాఱవపాలె. 2 ఈపద్యము అనంతఛ్ఛందములో గ్రంథకర్తపద్యమువలె ఉన్నది. (చూ. 1-61.)

భారతము, భీష్మపర్వమున.—

శా. గంగానందనుఁ గూల్చి ద్రోణుపని చక్కం జేసి [1]ఘోరారి శౌ
ర్యాంగారంబుల నొక్కఁ బెట్టఁ గొని బాహాటోప మేపారని
త్తుం గౌంతేయుల కిమ్మహీవలయముక్... 82

భారతము, కర్ణపర్వమున.—

క. సంజయ మురభంజనుని ధనంజయునిం జీరికింగొనఁడు కర్ణుం డిం
ద్రుం జెనకి యైన గెలుతు న, నుం జచ్చెనె యట్టివాఁడునుం గయ్యమునన్. 83

వ. అని మహాకవులప్రయోగము లున్నవి గనుక జూడ తెలుసుకొనేది. 84

ప్రాసమైత్రి.

[2]అనంతచ్ఛందమున:—

గీ. లళలు రెండునునొండొంటఁగలసివచ్చు, నమరునన్యోన్యముగబుయుతాయుతములు
బిందుపూర్వమైతమలోనఁ బొందుబమలు, ప్రాసమైత్రికినిది స్వరూపంబుగృతుల.

మఱిన్ని, గోకర్ణచ్ఛందమున.—

గీ. తగబుకారాన్వితంబు ద్విత్వంబుగాఁగఁ
బరఁగు నచ్చపుజడ్డతోఁ [3]బ్రాసమైత్రి
యకృపానిధి హరిఁ గని మ్రొక్కనఁగ
సంభృతాశ్రితుఁ డతియశోజ్జృంభి యనఁగ. 86

తా. లకారరకారములు ప్రాసములున్నా వట్రువసుడి లేనియక్షరము ప్రాసమున్నా సున్నలుగలిగినబకారము మకారము ప్రాసములున్నా అది ప్రాసమైత్రి.

అనంతునిచ్ఛందమున (1-41):—

గీ. లాలితానందరంగరాణ్మౌళి చాల, నెమ్మితో రాయసింహాసనంబు నెక్కి
సకలరాజన్యపూజితసుకృతి యగుచు, శాశ్వతఖ్యాతిఁ జెందు నీవిశ్వమునను. 87

గీ. నీలవర్ణగర్భగోళంబునందు లోకంబులెల్ల నుండు నెమ్మితోడ
శ్రీకి నొడయఁడుజ్జ్వలాకృతి యితఁడన్న, [3]బ్రాసమైత్రి యొసఁగు వాసుదేవ! 88

భారతము, ఆనుశాసనీకపర్వమున.—

క. భ్రాతృస్నేహము గలిగి య, రాతులు భయమందఁగా ధరారాజ్యము సం
ప్రీతి ననుభవించిరి జను, లాతతహర్షమునఁ బొంది రందఱు నెమ్మిన్. 89

1 కౌరవ్యవి, రాంగమ్ముల్ నుఱుమాడి తత్ప్రబల సైన్యంబెల్ల హరియించి యిత్తుం. 2 వ్రాతప్రతులలో ఇది ఉత్తమగండచ్ఛందములోని దని ఉన్నది. 3 బ్రాసమైత్రి యిట్లు పరఁగుఁ గృష్ణ.

రాఘవపాండవీయమున.—

శా. లోకత్రాణరతిన్ దదాదిమమహీలోకప్రవేశోత్కభా
షాక్షత్త్రప్రథమద్వితీయపదగుంజన్మంజుమంజీరగ
ర్జాకల్పామల రామభారతకథాసర్గంబుల న్మించువా
ల్మీకివ్యాసులఁ గొల్చెదన్ దదుభయశ్లేషార్థసంసిద్ధికిన్. 90

భాస్కరరామాయణము, యుద్ధకాండమున.—

క. నా కింకను దిక్కెవ్వరు, శోకాంబుధిఁ గడచు టెట్లు శూరతమై భూ
లోకాధిపసుతు ననిలో, నే క్రియ నిర్జించువాఁడ నెట్టిది వెరవో. 91

క. అకృతాస్త్రుఁడ బాలుఁడఁ గార్ముకవిద్యాప్రౌఢిమై నిరూఢు లయినయా
శకుని జయద్రథ దుర్ముఖ, వికర్ణ కర్ణాదియోధవీరుల కెదురే. 92

అనివున్నది. దీనినే కొందఱు సమలఘుప్రాసమందురు.

ఇందుకు అనంతచ్ఛందంబున (1-4[illegible]).—

. ఓలి రేఫతోఁ గూడియు నూఁదఁబడక, తేలి తెనుఁగునఁ దమయట్టివ్రాలతోన
సమలఘుప్రాస మగు రెక్కలమరఁబట్టి,విఱిచెఁ గృష్ణుఁ డసురదిక్కులద్రువ నవఁగ.

వ. అనియున్నది గనుక జాడ తెలిసికొనునది. 94

లాటానుప్రాసము.

పెద్దిరాజు నలంకారమున (6-17).—

క. పాటిగఁ జెప్పినశబ్దమె, చాటఁగతిన్ సారెఁ బల్కుచక్కటి నర్థా
ఘాటోత్కర్షము చేసిన, లాటానుప్రాస మనఁగ లలితం బయ్యెన్. 95

తా. అనుకరణముగా చెప్పినశబ్దమే యర్థము వేఱువేఱుగావుంటే అది లాటానుప్రాసము.

ఇందుకు లక్ష్యము.—

క. రంగలరంగల దానికు, రంగటఁ జేరంగఁ దగునె రంగ నృపతి సా
రంగ యొనరంగ సుగుణత,రంగ జితారిచతురంగ రంగపతి సమా! 96

ప్రబంధరాజమున.—

క. నినుఁ గనుకన్నులు కన్నులు, నినుఁ బేర్కొనుపలుకు పలుకు నీపుణ్యకథల్
వినియెడువీనులు వీనులు, నినుఁ దలఁచుతలంపు తలఁపు నీరజనాభా! 97

మఱియును పెద్దిరాజు నలంకారమున (6-14).—

క. కందర్పదర్పదము లగు,సుందరదరహాసరుచుల సుందరిచందం
[1]బందం బెందును లేదని, వందారుదారు విశ్వవరు నర్చించెన్. 98

1 బందముఁ గూరిఁగ శంకర.

భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ. 89).—

క. చిత్రస్తోత్రపవిత్ర చ్చారిత్ర జితత్రిదశవర ధరిత్రీసుతస
స్మిత్రాంబుజమిత్రగుణా, మత్ర యనుప్రాస మిదియె మల్లియరేచా! 99

వ. అనియున్నది గనుక కొందఱు ఇదే ఛేకానుప్రాసమనిన్ని లాటానుప్రాసమనిన్ని
గొంద ఱనుప్రాస మనిన్ని వాడుకొందురు గనుక జాడ తెలుసుకొనేది. 100

శకారప్రాసలక్షణము.

అథర్వణచ్ఛందంబున:—

క. తొలుత శకారమ్ములు తిగ, గలిగి సకార మొకటైన గాక సకార
మ్ములు తిగ శకార మొక్కటి, గలిగిన శప్రాస మండ్రు కంజదళాక్షా! 101

తా. శకారములుమూఁడు ఒకసకారమయినా సకారములు మూఁడు ఒకశవర్ణ
మయినా ప్రాసము లుంచి పద్యములు చెప్పవచ్చు ననుట.

లక్ష్యము.—

క. వసునగసమధీరుం డై, పొసఁగినయానందరంగ భూపతి సభ నిం
పెసఁగినతారలనడుమను, శశి భాసిలురీతి వెలయు జనులు నుతింపన్. 102

మఱిన్ని, నన్నయభట్టు ఇంద్రవిజయమున.—

క. ఆసరసిజాక్షి కొనుచు, గా సరి యొక్కింతపోలంకతమునఁ గద యా
కాశ మనంతాహ్వయమునఁ, గేసరి హరినామమునఁ దగెన్ విను మింద్రా! 103

అప్పన్న ఆంధ్రపదప్రయోగమున.—

క. పసలేని పనికిఁ బోయిన, రసభంగము గాక మేలు రానేర్చునె యెం
తసహాయశూరుఁ డైనను, దశ దప్పిన నేమిసేయు దశరథరామా 104

పరమభాగవతచరిత్రమున.—

క. ఆశీర్వదించి శుకుఁ డుచ్చి,తాసీనుం డగుచు రాజు నంద నునిచి యా
వేశకృపామతి బాప,క్లేశవిషాదాత్ముఁ డగుటఁ గృతనిశ్చయుఁ డై. 105

భాస్కరరామాయణము, యుద్ధకాండమున.—

ఉ. వ్రేసియుఁ జీరియున్ బొడిచి వ్రీచియుఁ గ్రచ్చియుఁ జించి త్రుంచి చి
ట్రేసియుఁ గూల్చియున్ బగుల నెమ్ములు రాల్చియుఁ గ్రచ్చి నుగ్గుగాఁ
జేసియుఁ గంఠముల్ దునిమి చిందఱవందఱగాఁ గాఁగ మోదినన్
గీశులు భీతిఁ జెంది దమకించుచు రాఘవుమర్గ్గ చొచ్చినన్. 106

జానకీనాయకశతకమున:—

మ.కసుమాలం బగుదేహిపుట్టువు(ను)ల నీకష్టంబులం బాపి ది
వ్యశరీరం బొనరింతు వెప్పుడు నిను న్వాక్రుచ్చినన్ యోగిమా
నసగేహంబుల నుండి లోహము సువర్ణచ్ఛాయలం జేయఁగా
రసవాదంబుల నేర్చితో౦పె రఘువీరాజానకీనాయకా. 107

వ. ఈరీతిని అనేకకవులు చెప్పినారుగనుక తెలియగలదు. 108

వికల్పప్రాసము.—

శ్రీధరచ్ఛందమున.—

గీ. [1]సానునాసికతనువర్గహల్లులవి తృతీయలుగ వికల్పప్రాసమై యెలర్చు
ప్రాఙ్నగంబునరవిదోఁచెనన్ని ఁబోలి ప్రాఙ్ముఖుండయినుతియించెవాగ్మి యనఁగ.

తా. అనునాసికసంయోగమైనయక్షరములు సమాససంధిచేత వికల్పమవును. ప్రాక్ + ముఖము=ప్రాఙ్ముఖము. ఈప్రాఙ్ముఖశబ్దము 'గ్మ' ప్రాసమునకు చెప్ప వచ్చును. దిక్ + ముఖము=దిఙ్ముఖము. ఈదిఙ్ముఖశబ్దము, 'గ్మ' ప్రాసమునకు చెప్ప వచ్చును. ఉద్యత్ + మోదము=ఉద్యన్మోదము ఈ ఉద్యన్మోదశబ్దము 'ద్మ' ప్రాస మునకు చెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము, అనంతచ్ఛందమున:—

[2]క. పద్మాసమాన యగుమనృపద్మావతిఁ జూచి ధరణిపాలకసుతుఁ డు
ద్యన్మోదంబున దనముఖపద్మము నలరించె ననుచుఁ బరిజను లలరన్. 110

కావ్యచింతామణియందు.—

గీ. తిగ్మదీధితి వెలిఁగించు దిఙ్ముఖముల, దిఙ్మహీతలనాథుండు వాగ్మి యనఁగ... 111

వ. అని యివ్విధంబున మహాకవిప్రయోగము లుదాహరణము లున్నవి గనుక సూచన
గా వ్రాయడమయినది. 112

ఇఁక యతిప్రకరణము.

స్వరయతి: భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ. 64).—

క. స్వరగణము కకారాద్యక్షరములతో సంధిచేసి కదియించినఁ ద
త్స్వరము కొని చెప్పనవి వ, ల్లీరవిందజసదృశ కవిజనాశ్రయకృతులన్. 113

మఱియును.—

క. అఆ లై ఔలకు మఱి, ఇఈలు ఋకారసహిత మెఏలకు నా
ఉఊ ల్తమలో నొడఁబడి, ఒఓలకు వళ్లగు న్నయోన్నతచరితా! 114

1 ఈపద్యము అనంతచ్ఛందమున గ్రంథకర్తపద్యముగా ఇచ్చివున్నది. (1-50).
2 ఇది అనంతచ్ఛందమున కనబడదు.

వ. ఈరెండు నొకటొకటికి యతిచెల్లును. ఇది స్వరము లైనఅచ్చులకున్ను వ్యంజనము లైనహల్లులకున్ను కూడా నిర్ణయముగనుక తెలియగలది. 115

గీ. అమితధీరత్వమునఁ గనకాద్రిఁ గేరి, యుజ్జ్వలాకృతి మాధవు నోహటించి
యెన్నఁ దగువిక్రమమున మృగేంద్రుఁ దెగడి, ప్రబలి తౌరార యానందరంగధీర!

మఱియు, పెద్దిరాజు నలంకారంబున (7-33).—

గీ. అవనిధర్మజుఁబోలి నిత్యార్యచర్య, నాదిరాజులఁ దొరయు నిత్యైంద్రభూతి
నరుల నిర్జించు [1]భుజశక్తి నతిశయిల్లి, విభుసలాగ్రణి చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. 117

వ. అనివున్నది గనుక ఈజాడను అన్నిటికీ తెలుసుకోనేది. 118

గూఢస్వరయతి.

అథర్వణచ్ఛందంబున:—

గీ. అరయ నన్యోన్యశబ్ద పరోక్షములకు, న్యోరువర్ణంబు లగు నుర్వి నుతచరిత్ర
వినుము గూఢస్వరములగు పీఠియందు, నచ్చులకు హల్లులకు యతు లమరు నండ్రు.

తా. అన్యోన్య పరోక్ష దాసోఽహ శబ్దములయందు గూఢస్వరములుండుట చేత నవి యచ్చులకు హల్లులకు యతులుచెల్లును.

లక్ష్యము:—

గీ. ఒనరవైభవవిజితబిడౌజ నీకు, నహితనికరంబు మ్రొక్కు దాసోఽహ మనుచు
నమరఁ గవిరాజవినుత యశోఽబ్ధిపగుట, నవ్యకవితాప్రసంగ యానందరంగ. 120

మఱియును, నన్నయ లక్షణసారంబున:—

గీ. స్వరముతుద నుండు లుప్తవిసర్గకోత్వ, మైనగూఢస్వరయతి దాసోఽహ మనఁగ
నచ్యుతాశ్రితు లుర్వి నన్యోన్యమిత్రు, లనఁగ నమ్మాధవుండు యశోఽబ్ధియనఁగ.

వ. అని వున్నదిగనుక తక్కిన అన్నింటికిని తెలియగలది. 122

కాకుస్వరయతి.

[2]అథర్వణచ్ఛందంబున:—

క. కాకుస్వరయతిదగు నితఁడే కదలక జలధిఁ బవ్వళించె ననఁగ [3]బు
ద్ధ్యాకలిత దీర్ఘముగ నితఁడే కవ్వడి రథము గడపె నిమ్ముల ననఁగన్. 123

1 బాహుదండాగ్ర్యమునను.

2 ఈపద్యము అనంతచ్ఛందములో అనంతుఁడే చెప్పినట్లున్నది (చూ.1-95) అప్పకవీయములో అనంతచ్ఛందమునందు అని ఉన్నది. (చూ. 3-94.)

3 ప్రశ్నాకలిత (అనంతచ్ఛందములోను, అప్పకవీయములోను ఉన్నది).

తా. చరణము మొదటియక్షరమయినా విశ్రమస్థానాక్షరమైనా స్వరముండఁ జెప్పి యందుకు విశ్రమాక్షరము హల్లువుంచితే అది కాకుస్వరయతిగాఁ జెప్పుట.

లక్ష్యము:—

క. వసుమతి రసికాగ్రణి యై, యొసఁగిన నానందరంగఁడే ప్రోచు సుధీ
విసరముల నామహాత్ముని, యసమతరఖ్యాతి వింటిరా కవులారా! 124

భారతము, విరాటపర్వమున.—

ఉ. చూచుచుఁ జేరి వ్రేల్మిడుచుచుం దలయూఁచుచు నిర్విదగ్ధయై
యా చపలాక్షి ముక్కుపయి నంగుళముం గదియించి దీనికై
కీచక యింతచేసితి సుఖిత్వముఁ బొందుదుగాక యింక న
ల్లేచిన నిట్లు కాకుడుగునే యనుచున్ వెఱఁ గొందు చుండఁగన్. 125

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

క. నీచెప్పెడిపెద్దలు ద్రోణాచార్యులు మొదలుగాఁగ ననికొల్లనివా
రై [1]చన్న వారలంగొని, యేచక్కం బెట్టువాఁడ నేఁ బాండవులన్. 126

మనుచరిత్రమున:—

ఉ. అక్కట! గంధవాహ! తగవా హరిణాంకునిఁగూడి పాంథులన్, బొక్కఁగఁజేయ...

భాస్కరరామాయణము, అరణ్యకాండమున.—

క. ఓనారీమణి! యీ మెక, మే నిప్పుడు తెచ్చియుంతునే నీప్రోలన్
గానుకగా నని రాముఁడు, చే నమ్ములు విల్లుఁ దాలిచి యొకండె తమిన్. 128

వ. అనియున్నది గనుక ఈజాడను అన్నీ తెలుసుకోనేది.

ప్లుతయతి.

క. దూరాహ్వానమునందు మ్మహారోదనగానసంశయార్థములతుదన్
[2]వారక జనియించిన ప్లుత, [3]మఁరయ వడిఁ గల్పఁజెల్లు నచ్చులతోడన్. 129

వ. అని భీమనచ్ఛందంబున నున్నది (చూ. సంజ్ఞ. 70) గనుక ప్లుతయతులు నాలుగు విధాలు. అందు ప్రత్యక్షముగా మాట్లాడినట్లు చెప్పుట ఆహ్వానప్లుతము. శోకరసయుక్తముగాఁ జెప్పుట రోదనప్లుతము. సంశయార్థముగా చెప్పుట సంశయప్లుతము. స్వరసంగతిని గానము చేసినట్లు చెప్పుట గానప్లుతము. గానప్లుతము మాత్రము ప్రబంధాదులయందు అపూర్వము గనుక దక్కినమూఁడుప్లుతములకు లక్ష్యములు.

1 చేరనివారింగొని. 2 జేరువఁదగ నాద్యచ్చుల; జేరువతో—జేరుపఁ దగు నాద్యచ్చుల. 3 నారూఢిగఁ బ్లుతమువడి మహత్త్వము మీఱున్; తోరూఢిన్ బ్లుతమువడి యొదుర్కొని నిలుచున్.

ఆహ్వానప్లుతము.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసారంబున.—

*క. ఆయతిఁ ద్రిపురాంతకదేవా యనిపిల్చుటయు నధిక మంతయు వినంగా...130

శరణాగతవజ్రపంజరశతకమున.—

*చ. గ్రహాగతు లేమి సేయు...

యిహాపరసాధనా రఘుపతీ! శరణాగతవజ్రపంజరా. 131

క. ఆనందరంగపతిమో, హానంజూచెదవు దొరకునా నీకు వధూ

టీనవమదనుం డోసఁగుటు, యేనాతికొ కాని దానిదే భాగ్యమిలన్. 132

పారిజాతాపహరణమున.—

చ. ...ఇదె చనుదెంచి వత్తునను మీ శతమన్యునితోడ సంయమీ! 133

శృంగారనైషధమున:—

శా. ...ఏలా! నాపయి దక్షిణానిలము పక్షీ సేయు దాక్షిణ్యమున్. 134

ఆముక్తమాల్యదయందు, నాల్గవచరణము.—

క.........గా కాకోదరనగోదయస్థపతంగా! 135

అని యున్నది.

రోదనప్లుతము.

భాస్కరరామాయణము, ఆరణ్యకాండమున.—

ఉ. ఏ జనకాత్మజన్ దశరథేశ్వరుతోడల రాముభార్యఁ జుం

డోజనులార! యడ్డపడరో సురలార! సురారి కంచునం,భోజదళాక్షి... 136

కళాపూర్ణోదయమున.—

మ. అకటా! యేమని దూరుదాన మిము నాథా! వేగుజామయ్యె... 137

బ్రహ్మాండపురాణమున.—

సీ. రోషంబునను గావరో మునీశ్వరులార యనిపల్కు నవవీథి నరుగువేళ... 138

అని యున్నది.

సంశయప్లుతము.

విజయసేనమున.—

ఉ. ...ఉల్లము నీకు నిట్లు తగునో తగదో పరికించి చూడుమా! 139

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

ఉ. ...ఎక్కినపార్థుపైఁ గవిసెనే పని నాతఁడు గ్రమ్మరింపఁగాన్. 940

* కొన్ని ప్రతులలో లేవు.

భాస్కరరామాయణము, యుద్ధకాండమున.—

గీ. అన్న నీవు బుద్ధు లన్నకుఁ జెప్పుచు, నున్నమాట లెల్ల విన్నఁగోలెఁ
బొగులుచున్నదాన మొగమెప్పకున్నది, యెత్తెఱంగొ చెప్పవే కుమార 141

మనుచరిత్రమున.—

శా. ఈపాండిత్యము నీకుఁ దక్క మఱి యెందేఁ గంటిమే కామశా
స్త్రోపాధ్యాయివి నా వచించెదవు... 142

శృంగారనైషధమున.—

ఉ. హింసయ నీకు వేడ్క యగునేని కృపాశ్రయ మైనయీసరో
హంసముఁ జంపనేల కఱవా తరువాత వసుంధరాధిపో, త్తంస... 143

మఱియు, శృంగారనైషధమున.—

చ. ...హరిహయుఁ డేమియయ్యెనొ కదా మదనానలతాపవేదనన్. 144

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున:—

క. సభ నీకయి యేఁ బలికితి, నిభపురమున మాటపుట్టదే నీవు నను... 145

భాస్కరరామాయణమున.—

ఉ. ఆరఘువీరుతోడఁ బగ యందుట యల్పమె తద్వ్యధాటి మా
యారుచిఁ దెచ్చి నిల్పఁ దరమా యతఁ డస్త్రము నారిఁ గూర్చినన్
వారిధు లుండునో విపినవర్గము లుండునొ... 146

వృద్ధియతి.

కావ్యాలంకారచూడామణియందు (7.72).—

క. ఏకైకపదమ్మునకున్, నాకౌకశ్శబ్దమునకు నచ్చులువడిగాఁ
గాశోకారంబులు నిలుఁ, గైకొనఁజను వృద్ధివళ్లు కవు లాడఁబడుటన్ 147

మఱియు, నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున.—

గీ. కృతులలో శబ్దశాస్త్రజ్ఞమతముచేత, వృద్ధియెందును రూఢిగా నెసఁగియుండె
నట్టియెడఁ బ్రకృతివికృతుల ననుసరించి, యుభయమును జెల్లు వళ్లకు శుభచరిత్ర.

తా. ఏకైక, నాకౌక, రసైక, అక్షౌహిణి మొదలయినశబ్దములయందలి అచ్చులకు హల్లులకు రెంటికి యతిచెల్లుననుట.

*ఈపద్యము వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు సంప్రతించిన కావ్యాలంకారచూడామణిప్రతిలో కొంచెము భిన్నముగా ఉన్నది

లక్ష్యములు:—

గీ. అనఘ! యానందరంగ లోకైకమిత్ర, యెలమి నీసూక్తి యమృతరసైక మయ్యె
నింద్రుని హసించునట్టి భోగైకపటిమ, నొనర నినుఁ బొగడుదురు దివౌకులెల్ల.

అథర్వణచ్ఛందమున:—

గీ. హరియె పరమాత్ముఁడును ద్రిలోకైకనాథుఁ, డిందిరాదేవి సకలలోకైకజనని
యుష్ణకరసూనుఁ డయ్యెనక్షౌహిణీశుఁ, డట్లశల్యుఁడు నాథుఁ డక్షౌహిణులకు. 150

విష్ణుపురాణమున:—

క. ఊర్వీశతిలక నాపే, రూర్వశి నొకపనికిఁగా దివౌకులమహిమల్
సర్వంబు విడిచి వచ్చితి, నుర్వర నొకకొంతకాల ముండెదుకొఱకున్. 151

భారతము, విరాటపర్వమున.—

ఉ. ఆకమలాక్షిరూపమహిమాతిశయంబు మనోహరంబు భో
గైకపరాయణుల్ పురుషు లంగజుఁ డప్రతికారచేష్టిత
స్వీకృతలోకుఁ డట్లగుటఁ జేటు పురమ్మునవారి కెమ్మెయిన్
రా కెటులుండు నిట్టియపరాధపుఁబొత్తు మనంగ వచ్చునే? 152

భాస్కరరామాయణము, యుద్ధకాండమున.—

శా. నీకంఠార్పితకాలపాశము శిరోనిర్ఘాతపాతంబు లం
కాకస్సంచయకాళరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహి క
న్యాకారాగతమృత్యు వౌజనకకన్యన్ వేగ యొప్పించి లో
కైకత్రాణుని రామునిం గనుము నీకీ బుద్ధిగాకుండినన్. 153

*విజయవిలాసమున.—

క. ......ర, సైకము నెమ్మొగము దీనిమృదుమధురోక్తుల్. 154

వ. ఇట్లు అనేకప్రబంధాలలో ఉన్నది గనుక తెలియ దగినది. 155

నఞ్ సమాసయతి.

ఉత్తమగండచ్ఛందంబున.—

క. వసమాసనఞ్సమాసము, లసమమ్ముగ నచ్చుహల్లులన్ యతిఁ దా
పసమానసస్థితమానస, రసజలవిహారణవిలోల రాజమరాళా! 156

* వ్రాతప్రతులలో సుభద్రాపరిణయ మని ఉన్నది. విజయవిలాసమునకు అది రెండవపేరు.

తా. అనుపమ, అనంత, అనేక, అనన్వయ, అనవద్య మొదలైన నసమాస నఞ్సమాసశబ్దములయందలియచ్చులకును యతి చెల్లుననుట.

గీ. ఇలఁ గుటుంబప్రతిష్ఠ లనేకములు నృనంతగుణనిధి యైనయానందరంగఁ
డమరఁ గావించి కాంచె ననంతకీర్తినూత్న మా యెన్న నతనియనుపమమహిమ.

భారతము, ఆదిపర్వమున:—

ఉ. ఆశ్రితపోషణంబున ననంతవిలాసమునన్ నిషిద్ధము
ద్యాశ్రమతత్త్వవిత్తమున... 158

భారతము, కర్ణపర్వమున:—

ఉ. (మొ)గ్గడు వాహనంబులును మోములు ద్రిప్పక పాఱుదంతులున్
నెగ్గితొలంగు సైనికు లనేకులు... 159

వ. అని మఱిన్ని బహుప్రబంధములయందు చెప్పియున్నది గనుక జాడ తెలుసుకోగలది.

భిన్నయతి.

అనంతచ్ఛందమున (1. 123),—

గీ. అటఇకారాంతపదముమీఁదటిదికార, మది యనంగ నవ్వలిభిన్నయతికిఁ జెల్లు
దివిజవిభవంబు శౌరిచేతిది యనంగ, నసురనాశంబు హరిచేతి యది యనంగ. 161

*మఱిన్ని, పెద్దిరాజు అలంకారంబున,—

క. అంచితతిలకము శౌరి ధరించె ననఁగ జగణమధ్యరేఫవిరతి యా
నంచితతిలకము హరి ధరియించె ననఁగ భిన్నవిరతి నిత్యము వచ్చున్. 162

తా. ధరించె-ధరియించె, వరించె-వరియించె, భరించె-భరియించె, అను నీమొదలైనశబ్దములున్ను; చేతిది-చేతియది, వానిది-వానియది, ఊరిది-ఊరియది, అను నీమొదలయినశబ్దములున్ను మధ్యాక్షరవిరళములగును గనుక అచ్చుకు హల్లుకు యతిచెల్లుననుట.

క. ఆనందరంగనృపతి యహీనధరాభార[1]మున్ భరించుటచే ని
మ్మానవపతినిన్ సారెకహీనప్రముఖు లాదర న్నుతింతురు ప్రేమన్ 163

అధర్వణచ్ఛందమున,—

క. ...ముంచుకొనుజాలజడికి భరించెద గోవర్ధనాద్రి యెలచేఁ గృష్ణా. 164

రాజశేఖరచరిత్రమున,—

ఉ. చొచ్చినఁ బోకు పోకు మనుచు న్నృపకేసరి తేరు డిగ్గి నీ
వెచ్చటి కేఁగినన్ విడుతునే పటుబాణపరంపరాహతిన్

*ఇది అనంతచ్ఛందములో అనంతుఁడు చెప్పినపద్యముగా నున్నది. (చూ-1-122).

1 ముద్ధరించు.

బచ్చడి సేయువాఁడ నని ఘాలనటచ్ఛ్రికుటీకరాళుఁ డై
యిచ్చ నొకింతయేనియుఁ జలింపక తద్బిలవీథిఁ దూఱఁగన్ 165

హరికథాసారమున.—

క. తెంపరియై మది యింత చలింపక వనిలోనఁ దెగియె నెవ్వఁ డతఁడు నై
లింపసభనుండు ననుఁడుఁ బ్రదంపడి యార్యులు వచింపఁ దా నిట్లనియెన్. 166

భారతము, ఆరణ్యకాండమున.—

క. వంచనయు మాయయుమదిఁ గ్రతించి పరాక్రాంతి నయ్యుమేశాస్త్రమునన్
గొంచక నంతకుపురి కేగించితి పౌలోమకాలకేయాసురులన్. 167

వ. అని యిట్లు బహుప్రబంధములయందు నున్నది గనుక జాడ తెలియగలదు. 168

నిత్యసమాసయతి.

అనంతునిచ్ఛందమున (1. 103).—

గీ. ఏని యనుపదమ్ముతో నాదిపదమూది, సంధి నిత్యయతులు జరుగు రెంట
నెట్టిక్రూరకర్ముఁ డేని సద్గతిఁ జెందు, నిన్ను నాత్మఁ దలఁచెనేని కృష్ణ. 169

మఱిన్ని, ఉత్తమగండచ్ఛందమున.—

క. "చను నాపోశన వాత్స్యాయనము లలరసాయనము పరాయణనారా
యణ శుద్ధాంతైకాంతము, లనునిత్యసమాసములకు యతు లిరు తెఱఁగుల్. 170

తా. "ఏని" యను తెనుఁగుపదము నిత్యసమాసపద మైనపుడు 'కనెనేని, వినెనేని, ఎవ్వఁడేని' యని బహువిధములుగా విస్తరిల్లినది కావున వానియందచ్చుకు హల్లుకు రెంటికి యతిచెల్లును. మఱియు సంస్కృతమున ఆపోశన వాత్స్యాయన రసాయన పరాయణ నారాయణ శుద్ధాంతైకాంతాది నిత్యసమాసశబ్దముల నచ్చునకు హల్లునకుఁ గూడ చెల్లు ననుట.

క. ఆనందరంగరాయప్రహినాయకచంద్రుఁ డెన్నఁడేని దురాశల్
దా నొడువఁడు సుకవుల కనె, నేనియు నాక్షణమె యొసఁగు నెమ్మది తనియన్.

మఱిన్ని, నంది సింగన వామనపురాణమున.—

గీ. సరసచిత్రాన్నములును రసాయనములు,భక్ష్యములు నూరుఁబిండ్లును బాలుజున్ను...

బ్రహ్మాండపురాణమున.—

సీ. అంబుధిశయన నారాయణ విగ్రహ యంబుజనాభ వేదాంతవేద్య... 173

మనుచరిత్రమున —

ఉ. ఇంతలు ... ... యే
కాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర నెపంబిడి పల్కరించు... 174

నంది సింగన వామనపురాణమున. —

క. కాంతాలలామ నీ కే, కాంతంబునఁ బల్కరింతుఁ గల్గినకార్యం
బంతయు ముదమలరఁగ విను, మంతట నీమదికిఁ జెలివిడై యుండు సుమీ! 175

వరాహ(వామన)పురాణమున. —

గీ. ...తత్తరమున నాపోశన మెత్తఁబోయి, భూసురుం డెత్తె నుత్తరాపోశనంబు.

భారతము, ఆదిపర్వమున. —

గీ. కామభోగములకును నేకాంతగృహము, పొలుపుమీఱిన ధర్మార్థములకు నిదియె
యాస్పదంబును పరగత్రయానిరుద్ధ, లయినజనుల నెంతయు నొప్పు నప్పురంబు.

వ. అని మఱిన్ని అనేకప్రబంధముల నున్నదిగనుక జాడ తెలియనది. 178

దేశ్యయతి.

కావ్యాలంకారచూడామణి (7. 39). —

చ. కటకరి [1]కల్లడంబు కడుఁ గట్టిఁడి తెమ్మెర యోలమూస క్ర
చ్చఱ యెసలారిజా[2]బెఱుకులాకడి వీటీఁడి రజ్జులాఁడు క్రి
క్కిఱియుట నాఁ దెనుంగునకు నియుభయంబు యతిప్రకాశమై
మెఱయుఁ గవిప్రయోగముల మేర లెఱింగి రచింప నేర్చినన్. 179

మఱియు నథర్వణచ్ఛందంబున. —

గీ. దేశ్యతెలుఁగులందుఁ జెలిమ నొక్కొకచోట, హల్లులోన నచ్చు లణఁగియుండు
నట్టిచోట రెండు నమరు వళ్లకుఁ జెప్ప, నాదిసుకవివరుల యనుమతమున. 180

తా. తెమ్మెర, ఓలమూస, క్రచ్చఱ, ఆఱడి, వీటీఁడి, క్రిక్కిఱిసె అనునీమొద లుగాఁగల దేశ్యతెనుఁగుశబ్దములయందు హల్లులలో నచ్చులైన స్వరము లిమిడియుం డుటచేత అచ్చుకు హల్లుకు ఆయక్షరమునే యతిగా జెప్పనగు ననుట.

క. దొరలదొర యనఁగ విని క్రచ్చఱ విజయానందరంగ హంవీరునియ
బ్బరపునగరివాకిటఁ గ్రిక్కిఱిసి కవుల్ కాచినా రహీనప్రౌఢిన్. 181

భారతము, అనుశాసనీకపర్వమున. —

క. అతిథి నిను వచ్చి వేఁడిన, మఱిఁ గింకిరి పడక యోలమూసగొనక సన్మతితో... 182

1 ప్రల్లదంబు. 2 గులుబ్బఱుకులాడెడి.

ముక్కుతిమ్మన వాణీవిలాసమున.—

క. తెలివా తరువాతను గ్రొచ్చెఱ నీనాయకుఁడు వచ్చుఁ డగు నెట్లంటే
మఱువక విను కలఁగాంచిన, తెలఁగెల్ల నటంచుఁ దేటతెల్లమిగాఁగన్. 188

భారతము, విరాటపర్వమున.—

క. మఱిమఱి చీఁకటియప్పుడు, నఱిమూఁతి సుభటులు గడంగి యనిసేయంగా
మెఱని తమ మెల్లచోఁ గ్రొక్కఱిసిన మఱి పొఱి నిలిచి రింతను నంతన్. 184

వ. అని మఱిన్ని అనేక ప్రబంధములయం దున్నది గనుక తెలుసుకోఁగలది. 185

మకారయతి.

*గోకర్ణచ్ఛందంబున.—

గీ. యరలవశషసహార్ణము లాదిబిందుయుతము లై మవర్ణవిశ్రామయుక్తి నలరు
మారుతాత్మజుఁ డరిదిసంయమి యనంగ, మదనజనకుఁడు దితిజసంహరుఁ డనంగ.

మఱిన్ని, గావ్యచింతామణియందు.—

క. సున్న యనంగ మకారము, పన్నగ శషసహలమీఁదఁ బ్రభవించిన యా
సున్న మకారంబునకున్, గొన్నిట మవడియని చెప్పకొందురు సుకవుల్. 187

తా. యరలవశషసహలకు దాపలసున్నలు కలిగి మకారమునకు యతిగాఁ జెప్పవచ్చును. ఎటువలెనంటే సంయమి, సంరావము, సంవాసము, సంశయము, సంసారము, సంహరణము ఇవి మొదలయినశబ్దములయందలి దాఁపలసున్నగలయక్షరములు మకారముతో యతిచెప్పవచ్చును.

గీ. మహితభక్తవత్సలత సంయమూలఁ బ్రోచు, మాధవునివలె విగతసంశయతశ్రితుల
మనుపుచు నరాతిదంతిసింహమయి మించె, మహిమరంగేంద్రుఁ డర్ఘసంసక్తిఁగొనక.

ఆదిమకవి భీమన చాటుధార.—

చ. గరళపుముద్దలోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునిటలాగ్నికొల్మి యురగాధిపుకోరలు పట్టెఁగార్లు ది
క్కరటికి రంబు దాయి లయకారుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణరణాభిరామఁ డగుమైలమభీమనఖడ్గసృష్టికిన్. 189

*ఈపద్యము అనంతచ్ఛందములో అనంతుఁడు చెప్పినట్లున్నది. (చూ.1-117) అప్పకవీయములో అనంతునిఛందమునందు అని ఉన్నది (చూ. 3-77). సులక్షణసారములో పెద్దిరాట్ఛందమున అని ఉన్నది.

బ్రహ్మాండపురాణమున.—

క. ఓ సంయమిశేఖర ! సం, న్యాసమ్మునకు భవదాశ్రమము లెస్స యనం
గా నెలవి నగవు దెచ్చుక, యాసురవల్లభుని జూచి యతఁ డిట్లనియెన్. 190

నాచనసోముని హరివిలాసమున.—

క. జయమగుటకు నీమది సం, శయ మేటికి వినుమనుచు సముచితకరుణా
లయుఁడగుమునీంద్రుఁ డెంతయుఁ, బ్రియమగుమంత్రంబు చెప్పె నృపతికి నెలమిన్.

వ. అని తరచుగాఁ బ్రబంధములలో వ్రాసి ఉన్నది గనుక జాడ తెలుసుకోగలది. 192

వికల్పయతి

అనంతచ్ఛందమున.—

గీ. నలినఁగకౌరవహల్లితరానునాసికాఖ్యఁ, గదిసి తత్పంచమముగా వికల్పవిరతి
గలుగుఁ జక్రివల్లవీసుదృఙ్నాథుఁడనఁగ, గమలనేత్రుండు సకలదిఙ్మహితుఁడనఁగ.

కవిరాక్షసచ్ఛందమున.—

గీ. హయుతవర్గ హల్లువికల్పయతికిఁ జెల్లు, దేవకీనందనుఁడు జగద్ధితుఁ డనంగ
హరికుమారాగ్రజుండు వాగ్ఝరుఁ డనంగ, నవనిఁ దాల్చినయవి కకుబ్భర్త అనఁగ.

తా. వాక్ఛబ్దము, కకుప్ఛబ్దము, దిక్ఛబ్దము, దృక్ఛబ్దము, జగచ్ఛబ్దము యీ మొదలైనశబ్దములు సమాససంధిచేత వికల్పము లగును. గనుక వాటికి యతి చెప్పితే వికల్పయతి అనిపేరు.

గీ. అవని భవదీయవిక్రమోద్ధతికి వెఱచి, దెసలకును బాఱె విద్విషన్నికర మెల్లఁ
గడఁక నీవిక్రమం బవాఙ్మనసగోచరంబుగా నున్న దానందరంగనృపతి. 195

నాచన సోముని ఉత్తరహరివంశమున.—

మ. ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
న్నికటానేకవిహారదేశములఁ దైతేయేంద్రకన్యాప్సరో
నికురుంబంబులు,..... 196

బేతాళపంచవింశతియందు.—

శా. చోరాగ్రావ్యగజాంకుశంబు నలినీశుంభన్మదేభంబు ది
జ్జారీమౌక్తికదర్పణంబు రజనీకాంతామనోహారి వి
స్తారాంభోధితరంగకారి గిరిజాప్రాణేశభాస్వజ్జటా
శ్రీరమ్యాభరణంబు చంద్రుఁ డుదయించెన్ సుప్రభాభాసియై. 197

మనుచరిత్ర, వంశావళియందు.—

సీ. అరివీరభటమహోద్ధతి నభిగంపింప దురమునఁ గదిసి తద్ద్రోహుఁ దునిమి... 198

బ్రహ్మాండపురాణమున.—

మ. అవనీనాథ! తదాహవాంతరమునం దస్మత్కరాకృష్టశా
ర్ఙ్గవినిర్ముక్తనిశాతసాయకశతాగ్రచ్ఛిన్నమై... 199

వ. అని యిట్లు పెక్కుప్రబంధముల నున్నదిగనుకఁ దెలియునది. 200

బిందుయతి.

కావ్యాలంకారచూడామణియందు.—

గీ. టతపవర్గాక్షరములకు దాపలించి, యొనరనూఁదిన బిందువు లుండెనేని
వరుస నణమలు యతులగు వానికెల్ల, నవనిఁ గొందఱు సుకవులయనుమతమున.

తా. టఠడఢ తథదధ పఫబభ యీపంద్రెండక్షరములకు దాపల సున్నలుంటే ణకారనకారమకారములకు వరుసగా యతులు చెల్లును. ఇదిగాక యేయక్షరము వలపలగిలకతో గూడియున్నదో ఆయక్షరములన్ని నకారణకారములకు యతి చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. మహిఁ గుబేరునివంటిసంపదలఁ బొదలి, నిఖిలదిక్కులఁ గీర్తిచంద్రికలహార
ణస్థితి వెలుంగ సుకవితండములఁ బ్రోచి, తేర యానందరంగధరాధినాథ. 202

మనుచరిత్రమున.—

శా. శీలంబుం గులమున్... ... ...
సాలగ్రామము మున్నగాఁ గొనఁడు మాన్యక్షేత్రముల్ పెక్కుచం
దాలం బందు నొకప్పుడుం దఱుఁగ దింటం బాడియుం బంటయున్. 203

విజయవిలాసమున.—

శా. చెంగ్లాగుబ్బలు ... ... యీజవ్వనిన్
బెంగ్లాడంగలవాఁడు చేసినది సుమ్మీ భాగ్య మూహింపఁగాన్. 204

మనుచరిత్రమున.—

మ. అకలంకౌపధ... ... ...మంచుకొం
డను రాఁజెల్లనె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదు ల్గదా శ్రోత్రియుల్. 205

రుక్మాంగదచరిత్రమున.—

మ. ధరఁ బాలించెఁ బురూరవున్ సగరునిన్ ద్రైశంకునిన్ హైహయున్
బురుకుత్సున్ నరు నంబరీషు శశిబిందున్ రంతి నంగున్ మరు
త్తు రఘూత్తంసు భగీరథున్ బృథు సుహోత్రున్ నాహుషున్ భార్గవున్
భరతక్ష్మాధిపునిన్ దిలీపు గయు మాంధాతన్ శిబిం బోలుచున్. 206

కళాపూర్ణోదయమున.—

ఉ. కావునఁ జంద్రుఁ గింద్రుఁ జిలుకన్ గిలుకన్ బికమున్ గికంబునుం
గావు మటంచు వేఁడకుఁడు నాబ్రదు కీరపుజాతికిన్ బ్రియం
బే వివరింప మీకుఁ బలెఁ బెంచినజాతికి ముద్దుగాక పెన్
బావురుబిల్లికిన్ గలుగునా యొకమాట యొకింత చిల్కపైన్. 207

మల్లన కూర్మపురాణము; మలయమారుతమున.—

క. తలిరాకుఁబోఁడినిడుకన్గలఁకులఁ గర్ణాగ్రపాళి నీలాంబురుహం
బలరె నది యెట్టులన దృక్కుల కిది తులగామిఁ జేరి కొలుచువిధమునన్. 208

భారతము, అశ్వమేధపర్వమున(1).—

చ. అనుమతి యింక వేఁడె పడయన్ గత మెయ్యది కౌరవేంద్ర నన్
బనుపుము వాజిమేధకరణంబున కెయ్యది సేయువాఁడ నీయనుజులు... 209

వ. అని యున్నది గనుక నీజాడఁ దెలిసి యతులు చెప్పవచ్చును. 210

ప్రాదియతి.

*కవిరాక్షసచ్ఛందమున.—

గీ. ప్రాదినిత్యసమాసశబ్దములు గాక, పెఱపదంబులపై యచ్చు పెరసినప్పు
డన్నియునుస్వరయతులగుసాంబశివుఁడు, శ్రీశుఁడమరాన్వయాబ్ధిపూర్ణేందుఁడనఁగ.

తా. సాష్టాంగము, సాహంకారము, సాంబశివుఁడు, సాంగోపాంగము, సాటోపము యివి మొదలైనవానియందు అద్యక్షరహల్లుతో అచ్చుకూడి ఉన్నందున హల్లునకైనను, అచ్చునకైనను యతియుంచ జెప్పితే ప్రాదియతియగును గనుక రెంటికి లక్ష్యము.

గీ. అమలభక్తితోడ సాష్టాంగముగఁ బూని, సాంబమూర్తి దివ్యచరణములకు
దాసులెల్ల మ్రొక్కుదారి మ్రొక్కిరి నీకుఁ, బ్రబలులైనరిపులు రంగనృపతి! 212

మఱియు, కేతన-కాదంబరియందు.—

గీ. జనవరేణ్యుఁ గాంచి సాష్టాంగ మెఱఁగిన, నావిభుండు వాని లేవనెత్తి
కౌఁగిలించి వానిఁ గనుఁగొని కేయూర, కాభిధాన మొసఁగెఁ [1]గౌతుకమున. 213

నాచనసోముని హరివిలాసమున.—

క. శంబరవైరివిభంజన, సాంబశివా యంధకప్రశాసక గజచ
ర్మాంబరధర యని నీదుపదంబులు పూజించువాఁడు ధన్యుఁడుసుమ్మీ! 214

*ప్రతులలో ఇట్లేఉన్నది గాని ఈపద్యము అనంతచ్ఛందములో అనంతుఁడు చెప్పినట్లున్నది (చూ. 1—92). 1 కడుముదమున.

కాశీఖండమున.—

క. అంగీకరించు మనుజుఁడు, సాంగోపాంగాధ్వరక్రియాఫలము వియ
ద్గంగాపులినంబున శివలింగార్చన మాచరింప లెస్సఁగ శౌరీ! 215

మనుచరిత్రమున.—

శా. సాహంకారత శంకరుం డలిగి నేత్రాగ్నిం బయిం బంచినన్
స్వాహాకాముఁ డౌట... 216

అధర్వణాచార్యులు.—

గీ. అనవరతమును బూజించి సాంబశివునిఁ
దలఁపఁ దలఁపులు ఫలియించుఁ గలుష మణఁగు.... 217

వ. అని యనేకప్రబంధములయందుఁ జాలా చెప్పియున్నది గనుక సూచనవ్రాసినాను.

ఆదేశయతి.—

కవిరాక్షసచ్ఛందంబున.—

గీ. ద్వీప నా కాంతరీప ప్రతీపశబ్దములకు నచ్చుహల్లులకు యతులు చెలంగు
నితఁడు పటుశక్తి జాంబవద్వీప మేలి, నాకవాసులచే నుతు లందె ననఁగ. 219

తా. ద్వీప నాక అంతరీప ప్రతీప శబ్దముల హల్లులలో అచ్చు లిమిడి యుండుటచేత రెంటికిని యతులు చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. ఎలమి సత్కీర్తి జాంబవద్వీపమునకు, భర్త యగు పాదుషా చేతఁ బ్రణుతులంది
నాకపతివైభవముఁ బూని యమరి తౌర, రసికమందార! యానందరంగధీర! 220

మఱిన్ని, పెద్దిరాజు అలంకారమున (7-65).—

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచు విశ్వజగతీపతి యుత్తమశక్తి జాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్ముగఁ జేయుటచేఁ బ్రసన్నుఁడై
గోపతిధేను వవ్విభునకున్ దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిద్ధివహించి రుర్వరన్. 221

మఱిన్ని, అందే.—

క. నీకరవాలము పాలై, నాకంబున కేఁగి రాజనారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టి చనవో, నాకవిటోత్తములఁ దూల నడుతురలీలన్. 222

భాస్కర రామాయణమున.—

క. నాకులజుఁ డైనరాముఁడు, శ్రీకంఠునివిల్లు విఱిచి సీతను బ్రేమన్
గైకొను రే పని చెప్పఁగ, నాకమునకు నరుగువిధమునన్ రవి గ్రుంకెన్. 223

రంగనాథ రామాయణమున.—

ద్వి. నాకీశ మొదలయ న్నాఁడుఁ బల్కుతివి. 224

వ. అని చాలాదిక్కుల నుదాహరణములున్నవి గనుక సూచన తెలుసుకోగలది. 225

ప్రభునామాఖండయతి.

అనంతచ్ఛందంబున (i-120).—

గీ. ఒరుల నన్నమ్మ యనుచోట నూఁదఁబడక, ద్వివిధమగుఁ బ్రభునామాంతవిరమణంబు
మహి నయోధ్యకు రాజు రామన యనంగ, వతనిపట్టపుదేవి సీతమ యనంగ. 226

మఱియు, నీలకంఠచ్ఛందంబున.—

క. తెనుఁగున నామాంతరములఁ, గనుపట్టెడి స్వరముఁ జెప్పఁగాఁ దగుహల్లున్
జనువళ్లకు రంగన సింగన యనఁగన్ వరుసతో నుదాహరణంబుల్. 227

తా. రామన, రామయ, సీతక, సీతమ అని యొకరిపేరితోఁ గూడి తేలికగా బలుకఁబడినశబ్దముల యచ్చులకు హల్లులకు యతి చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. అవనిలో నలమేలుమంగమకు సాటి, యాదిలక్ష్మి యానందరంగనకు సాటి
విష్ణు వటుగాన నోములు వేయు నోచి, మహిమ నాతనిఁ గన్నలక్ష్మమ చెకీర్తి. 228

కాశీఖండమున.—

మ. అనవేమాధిపురాజ్యభారభరణవ్యాపారదక్షుండుఁ బె
ద్దనమంత్రీశుఁడు మామిడన్న సుతుఁడేతన్మాత్రుఁ డై చూడఁగన్. 229

ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ హరివంశమున.—

చ. నగినగియేనియున్ విను జనార్దన యెన్నఁడు బొంకు వల్కు మ
త్యగణితవిక్రమోరుబలధైర్యసమగ్రుల మట్లుగాక కా
లగతిఁ దొలంగఁద్రోవఁగఁ దలం బగునే యగుఁగాక నీకు మె
చ్చుగ నిదె ప్రాణ మిచ్చెదము సుక్కుము చావున కాత్మ నేమియున్. 230

వ. అని యనేకప్రబంధములయం దున్నది. 231

ఋజ్యతి.

నన్నయభట్టు-లక్షణసారమున.—

గీ. అచ్చు హల్లును లాపశబ్దాదివర్ణములను జెప్పిన ఋజ్యతు లనఁగఁ దనరు
నంబురుహగేహిని మధురాలాప యనఁగ, లక్ష్మి వాగ్జితకోకిలాలాప యనఁగ. 232

తా. అలాపశబ్దమధ్యవర్ణ మగులకారమునందు స్వరముకూడా గలసియుండుట చేత ఆ లకారము యతివచ్చుతావున అచ్చుకు హల్లుకు యతి చెల్లును.

లక్ష్యము.—

క. శ్రీపరిఢవిల్ల సత్యాలాపవిలాసి యగుకృష్ణు నటువలె రంగ
క్ష్మాపతి శ్రీకరసత్యాలాపవిలాసమునఁ బ్రజల లాలన సేయున్. 233

పింగళి సూరన గిరిజాకల్యాణమున.—

క. కోపాటోపంబున ధరణీపాలకచంద్రముఁడు మునిశిఖామణులన్
ద్రోపించిన వారు దురాలాపము లాడుచును బోయి రాసమయమునన్. 234

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

ఉ. గోపురకందరాళికడమన్ శశిపుష్కరిణీకణార్ద్రిసం
తాపహరానిలంబులు పతాకరణన్మణికింకిణీకలా
లాపములన్ సుఖంబడుగనాఁటిట జొచ్చి యకొండగాహనా
చాపలకృన్మరుద్గణముఁ జందుఁడు దోలెనులోనివాకిటన్. 235

[1] ప్రబంధరాజమున.—

సీ. రమ్యతరాదినారాయణవిగ్రహాహారిశైణికకలాలాపహృదయ.... 236

నాచన సోముని హరివంశమున.—

గీ. అగ్రజన్మ నాతోన్మృషాలాప మిప్పు, డాడినందుకు ఫలము జిహ్వాంచలంబుఁ
గత్తిరించెద నీసూరకత్తిచేత, ననుచు డగ్గర జేరిన యసురఁ జూచి. 237

వ. అని యచ్చులైనస్వరముల కుండఁజెప్పినది కాన హల్లుకు నిస్సంశయ మని తెలియఁగలది. 238

శకంధుయతి.

కవిలోకసంజీవనియందు.—

గీ. స్వాంత వేదండ మార్తాండ శబ్దములకు
యతుల నుభయంబు నగు బుధస్వాంతమునకు
నతిసుఖావహుఁ డెపుడు వేదండవరదుఁ
డనఁగ హరి దైత్యతిమిరమార్తాండుఁ డనఁగ. 239

తా. "క్షుబ్ధస్వాంతధ్వాంత" అనేసూత్రాన నిపాతమైనప్పటికిన్ని లింగాభట్టీయమున భిన్నముగా వ్యాఖ్యానము చేసినందువల్లనున్ను, పూర్వమహాకవి ప్రయోగసరణిచేతనున్ను శకంధు, కర్కంధు, కులటా, సీమంత, మనీషా, హలీషా, లాంగలీషా, పతంజలి, సారంగ శబ్దములకు నచ్చు హల్లు ఈరెండుయతులు చెల్లును.

1 ప్రబంధరాజవిజయ వేంకటేశ్వరవిలాసము.

లక్ష్యము.—

గీ. అనఘ! యానందరంగ! మార్తాండతేజ, యమర నీశౌర్యమునకు వేదండవైరి
స్వాంతమున భీతిఁ జెంది మహాగుహాంతరమున దాఁగెను మిగులఁ జిత్రంబుగాను.

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

మత్త. దండితాహితవీర సూరినిదాన దానవినోద శో
దండపార్థ పరాక్రమప్రియ ధామదిక్పరిపూరితా
ఖండపాండుయశోనిధీ పరగండభైరవ వైరివే
దండతుండవిదారిఘోరతరాసిభాసినిజాంగుళా! 241

భారతము, భీష్మపర్వమున.—

ఉ. పాండునృపాలనందనుల పావని మున్నుగ నేచి యప్డు భీ
ష్ముండు కడంకమై నడుచుచోటికిఁ జక్కటిగాఁగఁ ద్రోచి యొం
డొండఁ గడంగి సేన తమయుబ్బున కుబ్బగ నన్యసైన్యవే
దండముఖాంగముల్ దృణవితానముగాఁ గొని నిర్వికారులై. 242

భారతము, విరాటపర్వమున.—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధముగాఁగ శంక యావంతయు లేక...

శృంగారనైషధమున.—

గీ. అధికకోపకషాయితస్వాంతుఁడైన, నరపతికి విన్నవించకు నాయవస్థ... 244

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

మ. ధరణీచక్రము దిర్దిరం దిరిగె మార్తాండుండు కుంభీభవ
త్కిరణుండయ్యె దిశావితానమువడంకెన్... 245

సారంగధరచరిత్రమున.—

ఉ.....సారంగధరా యనన్ గువలయప్రమదం బగు... 246

బహులాశ్వచరిత్రమున.—

ఉ. ఇందతి మించి పల్కెదు మనీషివె... 247

వ. అని యీరీతి వారువారు మహాకవులు చెప్పిరి గనుక లెస్సఁగాఁ దెలియఁగలది. 248

సంయుక్తయతి.

భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ. 71).—

క. వెలయఁగ సంయుక్తాక్షరములలో నెద్దాని నైన మునుకొని వడిగా
నిలుపఁగ నగుఁ బాదమ్ముల, నలఘుపరాక్రముఁడ రేచనా! వినయనిధీ! 249

తా. అక్షరానికి సావత్తు, పొవత్తు, మావత్తు, వలపలగిలుక, క్రారవడి యివి మొదలైనవర్ణము లేవి కూడియుండినా అజాతియక్షరములకు కూడా యతులు చెప్ప వచ్చును.

లక్ష్యము.—

గీ. ప్రకటమతి విజయానందరంగనృపతి,క్షణములోఁ దృణమును మేరుసమముచేయు
క్షణములో మేరువుఁ దృణమ్ముఁగాఁగ జేయుఁ, దనదుచూపులనిదివిచిత్రంబుగాదె.

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

గీ. ఆతఁ డఘమర్షణస్నాన మమ్మరుద్ధ్రి,దాంబువుల నాడి మాధ్యాహ్నికంబు దీర్చి
స్నాతయు నలంకృతయు నాతనయను దోడి,కొనుచు వైష్ణవపరిషత్తు కొలువ వరిగె.

భీమన నృసింహపురాణమున.—

క. మానవనాథుఁడు గంగా,స్నానానంతరము సకలదానములు మహా
దీను లగువిప్రకోటికి, సేనాదయతోడ నిచ్చి శివు సేవించెన్. 252

వ. దీనినే కొందఱు తకారయతి యందురు. కడమ సంయుక్తయతులు నిట్లే యని యెఱుంగునది. 253

విభాగయతి.

*కవిరాక్షసచ్ఛందమున.—

గీ. సంఖ్యకును బరిణామసంజ్ఞకుఁ దనర్చు
శబ్దములపై విభాగోక్తిసంఘటించు
నప్పుడు యతులు రెండేసియగు నుపేంద్రుఁ
డిచ్చుచుండర్ధమును మోపెఁడేసి యనఁగ. 254

తా. రెండవది, మూఁడవది, నాలవది యనిపలుకఁబడు సంఖ్యాపరమైనశబ్దము లకున్ను గంపెఁడేసి, మోపెఁడేసి, చేరెఁడేసి, పట్టెఁడేసి యనిపలుకఁబడు ప్రమాణ పరమైనశబ్దములకును అచ్చుహల్లులకురెంటికిని యతి చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. అతులవైభవపటిమ రెండవసురేంద్రుఁ, డితఁడే యనఁ దగి పెట్టెఁడేసిసొమ్ము
లింపుతో నర్థులకు మోపెఁడేసివలువ, లిచ్చునానందరంగేంద్రు నెన్నవశమె?

భారతమున.—

సీ. ఆయంబునందు నాలవభాగమొండె మూఁడవభాగమొండెఁ దదర్థమొండె...

*ఈపద్యము అనంతచ్ఛందములో అనంతుఁడు చెప్పినట్లున్నది. (1-121).

మనుచరిత్రమున.—

మ. గవిలో...రెం,డవకాండంబున నాత్రియున్ గినుక డాయన్ వచ్చి కౌత్సేయక
ప్రవిభిన్నం బయి రేఁగాలిఁ గూలెఁ బవిధారాకీర్ణశైలాకృతిన్. 257

కాశీఖండమున.—

మ. ...రెం,డవకైలాసముఁబోలె నున్న యది బ్రహ్మాండంబుతో రాయుచున్. 258

*అనంతచ్ఛందమున.—

గీ. కృష్ణుఁడిచ్చె నాలుగేసికోకలు కూర్మి, యింతులకును నాలుగేసిమణులు
శివితోడ దోసెఁడేసిరూకల కడు, నింపెసంగ గంపెఁడేసిసొమ్ము. 259

వ. అని వున్నది గనుక సూచన తెలియవ్రాసినాను. 260

చక్కటియతి.

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున.—

గీ. పుఫుబుభులకు ముకారంబు పూర్వమునను
గాని పైగాని చెప్పఁ జక్కటియతియగు
ముప్పిఁ గొని కృష్ణుఁ డురమునఁ బొడిచె ననఁగ
బుధుల వినుతులఁ దగె వ్యాసముని యనంగ. 261

తా. పు, ఫు, బు, భు యీనాలుగక్షరములు ముందు గావున్నా వెనుకను న్నా యతిచెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. మొనసి యానందరంగభూభుజునికీర్తి, భువనముల నాక్రమించిన మురహరుండుఁ
బురహరుండును దమగీము లరయలేక, నధివసించిరి యతనిచిత్తాబ్జమునను. 262

భాస్కరరామాయణమున.—

మ. అనుమన్ జేరఁగ వచ్చి లక్ష్మణ వృథాయాసంబు నీకేల వే
చను మెచ్చోటికి నైన నీతరమె దోస్సారంబునన్ బోరఁగా
నను మున్నివు నెఱుంగు దారయఁగ నానాగాత్రప్రహారంబు లే
పున బంధించినవన్నియున్ మఱచితే మోహంబునం గల్గునే. 263

శ్రీరంగమాహాత్మ్యమున.—

క. అనుటయు నాగంధర్వుఁడు, మునివర! శ్రీకృష్ణుఁ డఖిలభూతావళియం
దును బాయకుండునేనియుఁ, గనరామి యదేమి యనినఁ గాశ్యపుఁ డనియెన్.

*ఈపద్యము అనంతచ్ఛందమున లేదు. అప్పకవీయములో కావ్యచింతామణి యందు అని ఉన్నది (చూ. 3-220).

హరిశ్చంద్ర ద్విపద:—

భూతేశుఁ డప్పుడు ముష్టిని బొడిచె. 265

వ. అని యిట్లున్నది గనుక తెలియఁదగినది. 266

సరసయతి.

*గోకర్ణచ్ఛందంబున.—

క. వెలయఁగ వర్గపు శషసలు, గలసిన సరసపడి యింద్రుఁ కవివరు లెల్లన్
కలికావర్గపు ఝాతోఁ, గలుపందగు వళ్లి కట్ల కందర్పనిభా! 267

భీమనచ్ఛందంబున.—

క. అయహలుచఛజఝశషసలు, నయసన్నతనణలు రేచనా సరసగుణా
శ్రయ! యివి యొండొంటికి నిశ్చయముగ వళ్లయ్యె సర్వశాస్త్రవిధిజ్ఞా! 268

తా. అకారయకారహకారములకున్ను నకారణకారములకున్ను చఛజఝశష స యీ7 అక్షరములకున్ను ఒకటొకటికి యతులుఁ జెప్పితే అది సరసయతి యనఁబడును.

లక్ష్యము.—

గీ. సరసకవిచకోరములకు శశివి నీవె, జగతిలో నెన్న నీశ్వరాంశ జూడ నీవె
యఖిలజగములఁ బోషించు నాయకుఁడ వీవె, నవ్యకవితాప్రసంగ! ఆనందరంగ!

రాఘవపాండవీయమున.—

సీ. గంభీరవేదిలక్షణలక్షితంబు లై... 270

వ. అని యీరీతి సకలకవులు విస్తారముగా చెప్పుటచేతను ఇందుకు పూర్వకవిప్రయోగము వ్రాయవలసినది అక్కఱలేదు గనుక తెలియగలది. 271

అభేదయతి.

జయదేవచ్ఛందంబున.—

గీ. రహిఁగ ళలకు డలకుఁ బ్రాసయతు ల్గానరుప నవి యభేదప్రాసవిరతు లగును
గళల విలసిల్లు నీనిండు నెల యనంగ, జూడ నేసె రాముఁడు సప్తతాళము లన. 272

తా. లకారళకారములకున్ను లకారడకారములకున్ను ప్రాసములు యతులు చెల్లును. అకారరేఫలకు లకారమునకున్ను దకారడకారములకున్ను యతులు మాత్రము చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. రంగవరపాల విష్ణుకళావిలాస, దీనజనపారిజాత పాటించి నిన్ను
డాయువారికి లేము లేదారిఁ గలుగు, సకలసామ్రాజ్యగరిమ పొసంగుఁ గాక. 273

* ఈపద్యము కొన్నిప్రతులయందుఁ గాన్పింపదు.

మఱియు, శ్రీనాథుని సునందనచరిత్రమున.—

సీ. శాశ్వతవిశ్వవిశ్వంభరాచక్ర మీ, రాజకుమారుఁ డేలంగఁ గలఁడు. 274

ధూర్జటివారి కాళహస్తీశ్వరశతకమున.—

శా. నీకుం గాక కవిత్వ మెవ్వరికి నే నీనంచు మీఁదెత్తితిన్
జేకొంటిన్ బిరుదంబుఁ గంకణము మున్ జేఁ గట్టితిన్ బట్టితిన్
లోకుల్ మెచ్చ వ్రతంబు నాతలఁపు తీరున్ భీరునింగాదు ఛీ
ఛీ కాలంబున రీతితప్పుడు సుమీ శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా! 275

అల్లసాని పెద్దన.—

ఉ. ఏపునఁ గృష్ణరాయజగతీశ్వరుఖడ్గము మింటిమార్గమున్
జూపిన భానుమండలముఁ జొచ్చి హుటాహుటి శత్రు లేగుచో
రేపటిబాపనయ్య పగలింటిమహోగ్రభుజంగమయ్య యో
మాపటిదాసరయ్య మము మన్నన సేయు మటందు రంతయున్. 276

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

క. అభిముఖసంవృత్తము లగు, నిభతురగస్యందనంబు లిలఁ గూలఁగ సం
క్షుభితుం డగు వృషసేనుఁడు, రథసంబున నతని శరములను గడు నొంచెన్. 277

నన్నయభట్టు ఇంద్రవిజయమున.—

చ. ఒకపలువాతఁ గొన్నకిటియుం దలలో నిడుకూర్మభర్త నా
లిక లిరు గన్నసీదరపు టేఁడు పయోధరధారఁ బొట్టఁబెం
చుకులనగాళి యీడు ప్రతి జో డెన యెంచనఁ గూడ దేరి కె
న్నికగ యయాతియొండె ధరణిన్ భరియించి చెలంగు వానికిన్. 278

భాస్కరరామాయణమున.—

క. దానవసుందరు లత్తఱి, జానకి నందలముమీఁద సమ్మద మొదవం
గా నునిచి శారదాభ్రవిలీనత నేపారుచంద్రరేఖయుఁ బోలెన్ 279

రాఘవపాండవీయమున.—

రగడ. లలిత మగులవలీకుడుంగముల లుంగముల... 280

భాస్కరరామాయణమున.—

ఉ. గొబ్బున నానతిమ్ము రఘుకుంజర! నీకరుణాసముద్ధతిన్
డెబ్బదిరెండువెల్లువల దేవరలక్ష్మణు లంకఁ జేర్తునో
గబ్బిగ రావణాసురుని గర్వమడంచి... 281

కేతన కాదంబరియందు.—

శా. డాచే యంకతలంబుఁ జేర్చి వలచేతన్ మాలికన్ దాల్చి... 282

జైమినిభారతమున.—

శా. డిండీరోత్తరవీచులం దరసి యుద్రేకించి కూలంకషల్
మందాకీపరిణీయమానవిలసన్మాహాత్మ్యమున్... 283

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

చ. ఇలఁగలవస్తుసంతతుల నెల్లను గెల్చెడుమత్స్యజాతపా
టలరుచి యింక వేఱె యొకదారికి వచ్చునె?... 284

మఱిన్ని, ఈయభేదయతికి నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున.—

క. వపయోరభేద మనియెడు, నెపమునఁ బఫబభలు వాకు నిలిచినయెడలం
దుపమింప వచ్చుఁ గృతులం, దుపనిషదుచితార్థసూక్తి యొనరుట వలనన్. 285

తా. పఫబభ యీనాలుగక్షరములకు వకారమునకు యతిచెల్లును.

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

క. తురగము తురగము కరి కరి, నరుఁడు నరుఁడు తేరు తేరు నలిఁ దాఁకినయ
ప్పరుసుఁదన మేమి చెప్పుదుఁ, బొరి మిణుఁగురు లెగసెఁ గైదువులపొడి రాలెన్.

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

క. వీరుం డగునరుఁ డేయున, పారశరావళుల నడుమ వారింపంగా
నేరక యే టుడిగి మహోగ్రూరుఁడు రాధేయుఁ డింద్రజునకి ట్లనియెన్. 287

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

చ. నుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటికన్న నూన్నృత
వ్రత యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూటికన్న నొక్కస
త్క్రతు వదిమేలు సత్క్రతుశతంబునకంటె సుతుండు మేలు త
త్సుతశతకంబుకంటె నొకసూనృతవాక్యము మేలు చూడఁగన్. 288

ఎక్కటియతి.

భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ 72).—

క. ధరఁ జఝ లనునీరెండక్షరములు విన్నయది లేదు శబ్దము మొదలన్
మరవఱల లనెడియొద్యక్షరములు తమతమకె చెల్లుఁ గమలాధీశా! 289

అనంతచ్ఛందమున (1-118).—

క. ధర నెక్కటివళ్లై చను, లరమఱవలు వానిలోఁ దొలంగక శౌరున్
సరిలా యని విశ్రమమ్మేశ రమాధిప! రెండుసం గలసి వర్తిల్లున్. 290

తా. మకారమునకు మకారమున్ను, రేఫకు రేఫయున్ను, వకారమునకు వకారమున్ను, లకారమునకు లకారళకారమున్ను ఆకు ఆయున్ను యతిగా నుండునట్లు చెప్పిన నెక్కటియతి యగును.

వ. వీనికిఁ బ్రయోగములు సముద్రతరంగములవలెఁ బ్రబంధాదులయందుఁగలవు గనుక ఇటవ్రాయ లేదు. 291

ఋయతి.

అనంతచ్ఛందంబున (1-87).—

గీ. క్షితి ఋకారరూపస్వరయతులు పరఁగు, ఋగ్యజుస్సామవినుతుండు కృష్ణుఁడనఁగ
వృష్ణికులజుండు కరుణాసమృద్ధుఁ డనఁగ, [1]హేమచేలుండు దేవతాఋషభుఁ డనఁగ.

తా. స్వరములలోని ఋకారమునకు హల్లులతోఁ గూడినఋకార మగువట్రువసుడికిని, ఇకార రూప మైనక్రారసడికిని, రేఫ చెప్పితే అది ఋయతి యగును.

లక్ష్యము.—

క. క్షితి ధనదుమించుకలిమియు, ఋతురాజును మించురూపరేఖావిభవో
న్నతి రంగపతికిఁ జెల్లును, గృతిశతముల కతఁడె కర్త శ్రీకరుఁ డగుటన్. 293

అధర్వణభారతమున.—

శా. తృష్ణాతంతునిబద్ధబుద్ధు లగురాధేయాదులన్ గూడి శ్రీ
కృష్ణుం గేవలమర్త్యుఁగాఁ దలఁచి మర్దింపంగ నుత్సాహవ
ర్ధిష్ణుం డయ్యె సుయోధనుం డకట! ధాత్రీనాథ! యూహింపుమా
యుష్ణీషంబునఁ గట్టవచ్చునె మదవ్యాఘ్రోగ్రశుండాలమున్. 294

వరాహపురాణమున.—

క. కావున మీరు రచించిన, శ్రీవారాహంబు మంచికృతి నాపేరన్
గావింపుఁ డనుచు సుముఖుం, డై వీడెముఁ గప్పురంబు నర్పించుటయున్. 295

మనుచరిత్రమున.— 296

సీ. ప్రతిఘటించుచిగుళ్లపై నెత్తువారినరీతి నున్నవి వీనిమృదుపదములు...

వ. అని యిట్లు బహుప్రబంధములయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నదిగానఁ దెలియునది. 297

ప్రాకృతాదేశయతి.

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున.—

గీ. తొలుతఁ బ్రాకృతమాత్రంబువలన జ్ఞాకృనార్ణ మాదేశముగ వచ్చి యమరుకతనఁ
బ్రాకృతాదేశసరసవిరామ మై తనర్చుఁ గృతుల శుకుండు సుజ్ఞాని యనఁగ. 298

1 హేమపీతాంబరుఁడు దేవవృషభుఁ డనఁగ.

అనంతచ్ఛందమున (1-114).—

గీ. యజ్ఞమునకు జన్న మాజ్ఞప్తి కౌనతి, యాజ్ఞ కౌన సంజ్ఞ కరయ సన్న
విన్నపంబు వెండి విజ్ఞాపనమునకు, జ్ఞానే దద్భవంబు నా ధరిత్రి. 299

తా. జ్ఞాను దద్భవపదములుగా నకారము వచ్చును గనుక నారెంటికి యతి చెప్పితే అది యాదేశయతి యనఁబడును.

లక్ష్యము, వరాహపురాణమున.—

మ. ...నాహుర్నినం,దనమే లాత్మఁ దలంచి దేవరకు విజ్ఞాపింప నేవచ్చితిన్. 300

పావులూరు మల్లన గణితమున.—

ఉ. ...సత్యభారతీ,జ్ఞానులు పద్మగర్భవదనంబులు నాలుగు... 301

ప్రబంధరాజవిజయ వేంకటేశ్వరవిలాసమున.—

సీ. తావకనగజలస్నాతపాపహరాయ నతిమాత్రసాధన జ్ఞాయదాయ... 302

వ. అని వున్నదిగనుక తెలియునది. 303

పోలికయతి.

భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ. 73).—

క. పోలుఁ బుపుబుభులకు మూ, పోలికనడి శీలముల్లమున కెన యనఁగా
శీలం బుల్లం బనఁగా, భూలోకం బమరలోకమున కెన యనఁగన్. 304

తా. శీలము, శీలంబు; లోకము, లోకంబు; చిత్తము, చిత్తంబు; కరము, కరంబు; అని రెండువిధములుగా పలుకఁబడిన ముకారము తుదనుండేశబ్దములకు పుపుబుభులు యతి చెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము.—

క. ఆనందరంగనరపతి, భూనుతగుణశాలి లోకమున నతనికి సా
టైనదొర లేఁడు కావునఁ, బూనిక నీక రాయపట్టమున కర్హుఁ డగున్. 305

భారతము, శాంతిపర్వమున.—

క. దారుణకల్పాంతమరుత్, ప్రేరితహవ్యవహశిఖలపె ల్లిది యన బ్రుం
దారకమునిబృందస్తుతి, బో రనఁగా నగ్నిమూర్తములతో నెగసెన్. 306

వ. అని బహుప్రబంధాముల విస్తరించి చెప్పియుండుటచేత నుదాహరణములు మెండుగ నిట వ్రాయలేదు. 307

అఖండయతి.

భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ. 26).—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరసమన్వితమై స్వర మూఁదినన్ దదీ
య్యానుగణాక్షరంబె కొనియైన జెప్పఁగవచ్చు నీక్రియన్

భానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁ డన్నటు లర్థయుక్తమై
పూనినచో నఖండయతి పొల్పగు నాదికవిప్రణీతమై. 308

తా. హల్లుగా నిల్చియున్న విశ్రమాక్షరమందు స్వరము కూడియున్నను నాయక్షరముశే యతిగాఁ జెప్పినట్లైతే అది యఖండయతి యనఁబడును.

లక్ష్యము.—

క. ఆనందరంగనృపతి జ, నానందతసేయునొక్కనాఁటిసెలవు పా
చ్చానగరున నెలకట్టడ, మానుగ లెక్కింపఁ దుల్య మందురు పేర్మిన్. 309

భారతము, అశ్వమేధపర్వమున.—

క. నీవును దల్లులు బంధుజ, నావళి పురజనులు హస్తినాపురమునకున్
రావలయు ధర్మజుని సం, భావనయున్ బడయు డెసఁగుఁ బరమసుఖంబుల్. 310

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

ఉ. తేరులరొప్పు మోటువడఁ దేకువ దప్పి పదాతికోటి ను
గ్గై రుధిరమ్ములో మునుఁగఁ గ్రమ్మినయేనుఁగుపిండు వక్షముల్
ఘోరముగాఁగ... 311

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

క. నావచనమున నపత్యముఁ, గావించున్ గుంతి నీకుఁ గడు నెయ్యముతో
నీ వడిగినయీయర్థము, నూవె మనంబునను దలఁచుచుండుము నేనున్. 312

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

క. తమతండ్రి భంగి నీకును, సముచితముగ భక్తిఁ జేసి సజ్జనుత మా
ర్గమునఁ జరింపంగా విమ, లమతీ నీకొడుకు నట్టు లరయంగ నగున్. 313

అష్టమహిషీకల్యాణమున.—

ద్వి. ఉన్నాఁడు తడవుగా నున్నాఁ డతండు, మన్నాఁడు మమ్ముఁ దెమ్మన్నాఁ డటన్న.

వ. ఋషిపర్యాయమున అచ్చు కద్దని పూర్వకవిప్రయోగములు గలవు. 315

రంగనాథరామాయణమున.—

ద్వి. ఎక్కడ గురుఁడని యెఱుఁగ నీవు, నక్కటా! గురుఁడు విశ్వామిత్రుఁ డయ్యె.

అల్లసాని పెద్దన హరికథాసారమున.—

క. శఠకోపయతికి ఖలతరు, కుఠారరూపమతికి శఠగురుమతహృత్క
ర్మఠనిరతికిఁ జతురాగమ, పఠనాయతనియతికి యజపాధికభృతికిన్. 317

భాస్కరరామాయణమున.—

క. రమణీయరత్నములరుచి, నమరెడునది పంక్తికంఠునగరు నృపాలో
త్తమ! ఇది దశయోజనవృ, త్తము వింశతియోజనాయతమునై యొప్పున్. 318

వ. దీనిని గొంద తాదేశయతికి ఉదాహరణమందురు. అది కాదు. 319

భాస్కరరామాయణమున.—

ఉ. అన్నవు తండ్రియట్లు విను మాతియుగా దటమీఁద రాజ వే
మన్నను లెస్సయౌను మణిమండనముఖ్యము లైనకానుకల్
మున్నుగ సీత నిచ్చి జనలోకపతిన్ గని సంధిసేయు మీ
సన్నపుఁ గార్యము ల్వలదు సంధియె మే లటుగాక తక్కినన్. 320

పారిజాతాపహరణమున.—

చ. వనిత యొకర్తు మూర్కొని గవాక్షతలంబున నిల్చి యుండుటన్
గనుఁగొనఁ బోయి... 321

రాఘవపాండవీయమున.—

గీ. గళితహరికుంజరశతాంగములు ధరిత్రిఁ, గప్పుచు యథామనోరథగతిఁ జరించె
నవనిజారూఢమదవారణక్రియలకు, నిలువలేక పార్థబలయోధులు తొలంగ. 322

వ. అని యిట్లనేకప్రబంధములయందు విస్తారముగా నుదాహరణయోగ్యముగా లక్షణ
కవులైన మహాత్ములు చెప్పియున్నారు గనుక ఇది జాడ యని తెలిసి యతుల నిలు
పునది. 323

ప్రాదియతులు.

భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ. 67).—

క. ప్రపరాపసమనుసుప్రత్యపినిర్దురధిన్యుపాభ్యుదాఙ్న్యత్యవప
ర్యుపసర్గవింశతికివ్వళ్లు పరస్పరవర్ణయుక్తి నుభయముఁ జెల్లున్. 324

తా. ప్ర, పర, అప, సం, అను, సు, ప్రతి, అపి, నిః, దుః, అధి, ని, ఉప, అభి, ఉత్, ఆ, ని, అతి, అవ, పరి, అని యిరువదివిధము లుపసర్గములు కలవు, వీనికి స్వరము లున్నచో నచ్చులకును, హల్లులకును యతి చెల్లుననుట. ఇందొక్కొక్క దానికిఁ బ్రత్యేకముగాఁ బూర్వకవిప్రయోగములు వ్రాయుచున్నాఁడను.

1. 'ప్ర' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు ఉత్తరహరివంశమున.—

శా. ప్రారంభం బగుశక్తి కుట్మలితహస్తాంభోజ యై యి ట్లనున్. 325

హల్లుకు పాండురంగమాహాత్మ్యమున.—

శా. ప్రారంభించిన వేదపాఠములకున్ బ్రత్యూహమౌ నంచు నో... 326

2. 'పర' అను నుపసర్గమందలి యచ్చుకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమున.—

క. పరమ మిది యొకరహస్యం, బరవిందజ వినుము మత్పరాయణు లెందున్
దురితములు పెక్కొనర్చియు, నరుగరు పటుఘోరనారకాధోగతులన్. 327

పోల్చుకు భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

చ. అమరనదీతనూజు సమరావనిఁ గోల్పడి నాదుయోధవ
ర్గము మఱి యెవ్వరిన్ గొని పరాక్రమదుర్దమపాండుపుత్త్రసై
న్యములను మార్కొనం గడఁగె నక్కట! కౌరవు లేమి సేసిరో... 628

3. 'అప' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు భారతము, ఆనుశాసనికపర్వ
మున.—

క. నాయంగమ్ముల నెల్లన్, బాయక మతిభక్తిఁ బూని పాదతలమునన్
బాయవు కావునఁ గలుగు న, పాయం బరకాల నీకు నవిలంఘ్యం బై. 329

పోల్చుకు భారతము, ఆదిపర్వమున.—

క. భారతవంశాచార్యుఁడు, భారద్వాజుండు నా కపాయము సేసెన్
ఘోరాజి నతనినోర్చు న, పారపరాక్రమునిఁ బుత్త్రుఁ బడయఁగవలయున్. 330

4. 'సం' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు భారతము, ఆనుశాసనికపర్వమున.—

చ. అమరఁగ రాజధర్మము సమాశ్రయ మై నడపున్ త్రివర్గమున్... 331

పోల్చుకు భారతము, ఆదిపర్వమున.—

క. చల్లని దక్షిణమారుత, మల్లన వీతెంచి తగిలె నాలలనాధ
మ్మిల్లకుసుమాంగరాగస, ముల్లసితసుగంధి యగుచు మునివరుమీఁదన్. 332

5. 'అను' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు భారతము, ఆదిపర్వమున.—

క. నయమున ధర్మము గలయ, న్వయమున జనియించినాఁడ నక్కట ధర్మ
క్రియ యెఱుఁగంగావలయును, భయలోక విరుద్ధ మైన పద మేమిటికిన్. 333

పోల్చుకు బ్రహ్మాండపురాణమున.—

సీ. నృపవరాగ్రణి విను మిఁక మీఁదఁ దానకాన్వయమున సారసనాభుఁ డుదయ
మంది దుష్టాత్ముల నణఁచు...
334

6. 'సు' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

చ. వదనభుజోరుపాదయుగవర్ణచతుష్టయమున్ యుగాదియం
దొదవ సృజించు ఋగ్యజుషసూక్తులు సామ మథర్వణంబునన్. 335

పోల్చుకు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

ఉ. కప్పినయాదురాగ్రహము గర్వము మాంచుకొనంగ నాకు మున్
జొప్పడియెన్ సుధాసదృశసూక్తులఁ దేర్చితి వీవ యచ్యుతా
యిప్పుడు...
336

7. 'ప్రతి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు భీమన నృసింహపురాణమున.—

సీ. గీ. ఉల్లసిల్లుచు మేలిమి యొప్పునప్పు, డబ్జగర్భునిమోలఁ బ్రత్యక్షమయ్యె. 337

హల్లునకు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. దక్షమఖక్షయకరు నిత్యలాక్షజహుతవహనభక్షితానంగు విరూ
పాక్షు మహోక్షధ్వజుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ జేసికొనియెఁ దపముల పేర్మిన్. 338

8. 'అపి' అనునుపసర్గయందలి యచ్చునకు పెద్దిరాజు హారికథాసుధా రసమున.—

క. శయధృతఫణివలయ భవా,వ్యయ విహితవిశుద్ధసంవిదాత్మక మాయా
మయ నానావిధలీలో,దయ సదయకటాక్ష శైలతనయాధ్యక్షా. 339

హల్లునకు నాచనసోముని హ(రి)రవిలాసమున —

క. జయవిజయవినుత జన్యా,వ్యయ దూరానందరూప భాసుర దత్తా
భయ హరిహయముఖనిర్జర, నయనన్నక్షత్ర యూథ నళినీనాథా! 340

9. 'నిః' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు రాజశేఖరచరిత్రమున.—

ఉ. సాహసికాగ్రగామి నృపసత్తముఁ డట్లు తదీయఘోరమా
యాహిమికల్ హరింపుచు నిరంకుశవిక్రమకేళిఁ జూపను
త్సాహముఁ దక్కి యాత్మపురిచక్కటి నొప్పెడు నొక్కకాళికా
గేహముఁ జొచ్చి తద్దనుజకీటము పాటిలుభీతిఁ బెంపునన్. 341

హల్లునకు శ్రీనాథుని నందనచరిత్రమున.—

సీ. రామానుజుండు నిరంతరము పదాఱువేల నూటెనమండ్రు వెలదు లతని... 342

10. 'దుః' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమున.—

ఉ. అంత నిరంతరంబును దురంతసమున్నతిమంత మయ్యె హే
మంత ముదారవిస్ఫురితమంజులమౌక్తికజాలఝల్లరీ
కాంతలసత్తుషారకరకాపరిగుంభితభిల్లభీరునీ
మంతము దుర్దమక్రమవిమర్దితపద్మవనాంత మెంతయున్. 343

హల్లునకు భీమన హరవిలాసమున.—

క. ఎంతయును దుస్తరంబు దురంతరసంసారవారిరాశి యది వెసన్
గంతుగొను మానవుం డొక్కయింత శివస్మరణచేసి యేచిన భక్తిన్. 344

11. 'అధి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు.—

సీ. అగ్రజుచేత నధ్యాత్మరామాయణం బొకపరి విని జనులకును గలుగు... 345

హాల్లుకు భీమన హారవిలాసమున.—

క. భువిలో మిత్త్రుం డగువాఁ, డవిరతమును వేఱులేక యాత్మీయసుహృ
త్త్వముఖకృత్యంబుల నధ్యవసాయం బెఱుకపఱుపఁ దగు సంప్రీతిన్. 346

12. 'ని' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు సునందనోపాఖ్యానమున.—

క. భూతలపతి మదిలోపల, నీతముఁ బాలించి యస్మియిన్ విప్రగురు
వ్రాతముల ధనములంతయు, నాతతదుర్మతి హరించి యఱపుట నిడియెన్. 347

హాల్లుకు సునందనోపాఖ్యానమున.—

గీ. నిఖిలజనములు గనుఁగొన నీబలంబు. 348

13. 'ఉప' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు జైమినిభారతమున.—

ఉ. అఱ్ఱున వింటినారి బిగియం దగిలించి విరోధిమోముఁ గ
ట్టెఱ్ఱనహించుకన్నుల నిరీక్షణ మొప్పఁగఁ దెచ్చి వేఁటకాఁ
డిఱ్ఱియుఁబోలె నవ్వుచు నుపేంద్రుని ముందటఁబెట్టి వీఁడుగో
గుఱ్ఱపుదొంగ వచ్చె సమకొన్నప్రతిజ్ఞవహించె నావుడున్. 349

హాల్లుకు దశకుమారచరిత్రమున.—

ఉ. ఆమగధేశమాళవధరాధిపు లెక్కటిఁబోరి రాజిలోఁ
గాముఁడు శంబరుండు శశిఖండధరుండు గజాసురేంద్రుఁడున్
రాముఁడు రావణుండు సురరాజతనూజుఁడు సింధునాథుఁడున్
భీముఁడు దుస్ససేనుఁడు నుపేంద్రుఁడు కంసుఁడు బోరునాకృతిన్. 350

మఱియు, అల్లసానిపెద్దన.—

గీ. అఖిలపారికాంక్షికౌశ్రయపర్ణశా, లోపకంఠమునకు లోకకర్త
చేర నేగి యచట వారువంబును డిగ్గి, యధివసించి యుండునట్టియెడను. 351

14. 'అభి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు భాస్కరుఁడు నందనోపాఖ్యానమున.—

గీ. ఇప్పు డేనుదలఁచినయభీష్ట మెల్లఁ, జేకుర నొనర్చి నీవు రక్షింపవయ్య. 352

హాల్లుకు విజయసేనమున.—

ఉ. అల్లనఁ దొండమెత్తి శివు నౌదలయేటిజలంబుఁ బుచ్చి సం
ఫుల్లతఁ బాదపీఠమున బొంతనయున్నసహస్రనేత్రుపైఁ

జల్లి శివార్చనాకమలసంహతిఁ బ్రోక్షణ సేయునట్లు శో
భిల్లు గజాననుండు మదభీప్సితసిద్ధికరుండు గావుతన్. 353

15. 'ఉత్' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు మనుచరిత్రమున.—

క. కాంచి తదీయవిచిత్రో, దంచితసౌభాగ్యమహిమ కచ్చెరువడి య
క్కాంచనగర్భాన్వయమణి, యించుక దరియంగ నచటి కేఁగెడువేళన్. 354

హల్లునకు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

చ. పటువిశిఖంబులం ద్రిదశపాలతనూజుఁడు పంది నేసెఁ దా
నటు పరమేశ్వరుండును రయంబున దానికి మున్న యేసె నొ
క్కటఁ బడిరెన్ హరార్జునుల ఘోరశరంబులుఁ బందిపైఁ గుభృ
త్తటముపయిన్ పడిం బడునదభ్రమహాశనులట్ల మ్రోయుచున్. 355

16. 'ఆఙ్' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు అల్లసాని పెద్దన హరికథాసారమున.—

క. బాలరసాలకిసాలముఁ, గ్రోలుచుఁ బలికెడిపికంబకో యనఁ జాలా
జాలిపడియాన యతిమధు,రాలాపము లనియె నాదరణమున వినఁగన్. 356

హల్లునకు నాచనసోమన హరి(రి)విలాసమున.—

క. మౌనితిలక! సజ్జనసం,తానమహీరుహ! భవత్సుధాలాపము నా
వీనులకు విందొనర్చెన్, మేనుగఁ గలతాపమణఁచె మృషగాదు సుమీ. 357

17. 'వి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు మనుచరిత్రమున.—

మ. ఆతఁ డావాతపరంపరాపరిమళవ్యాపారలీలన్. 358

హల్లునకు భారతము, సభాపర్వమున.—

క. ఉపగతశుద్ధులు పాపవ్యపగతబుద్ధులు వినీతివంతు లసములన్
సుపరీక్ష నియోగించితె, నిపుణుల నర్థార్జనాదినృపకార్యములన్. 359

18. 'అతి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చునకు భారతమున.—

చ. ఇనసమతేజులై ధరణి నెన్న నధర్మపథంబుచక్కఁ ద్రొ
క్కనిభరతాదిరాజుల జగన్నుతవంశమునందుఁ బుట్టి య
త్యనఘచరిత్ర! యిట్లు తగునయ్య! యధర్మము సేయ నీ వెఱుం
గనినృపధర్మము ల్గలవె కౌరవపుంగవ! గౌరవస్థితిన్. 360

వాల్లుకు బ్రహ్మాండపురాణమున.—

మ. సమదేభాళి తలంకి పైపరికినన్ శంకించి భూపాలుఁ డా
లముఁ గన్నన్ గని దాని శూద్రకుఁడు లీలన్ ద్రుంచె నే నప్పు డ
త్యమితోద్యత్ప్రసవార్ధి నై కుసుమగంధఘ్రాణలుబ్ధభ్రమ
ద్భ్రమరభ్రాజితపాటలీవిటపమధ్యస్థుండనై చూచితిన్. 361

19. 'అప' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు భీమన నృసింహపురాణమున.—

సీ. నరనాథ! యతని దానమ్ములచేత నహాస్తకాములు గానియగ్రజన్మ(లు). 362

వాల్లుకు రంగనాథుఁడు మిత్రవిందాపరిణయమున.—

సీ. వనమాలి గొల్చినజనములం దెన్న నవాప్తకాములు గానివారు లేరు. 363

20. 'పరి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు రుక్మాంగదచరిత్రమున.—

ఉ. ఆయెడ దేహదీప్తి నఖిలావనిభాగము లావరింప నా
రాయణపాదపంకజపరాయణుఁ డంబుజగర్భసూనుఁ డా
మ్నాయవిశారదుండు మునినాయకమౌళివిభూషణంబు ప
ర్యాయపితామహుండు హృదయంబున నంతకుఁ జూచు వేడుకన్. 364

వాల్లుకు ధ్రువచరిత్రమున.—

సీ. రాజులకును విపర్యాసబుద్ధి జనింప నాసీమప్రజకెల్ల హానిగాదె? 365

తా. ఇట్లు ప్రాదియతుల కనేకప్రబంధముల నుదాహరణములు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిట సూచనగా వ్రాయఁబడినవి. ఇట యతిప్రాసలక్షణలక్ష్యప్రకరణం బంతయు విశదంబు గావించినాఁడ. ఇఁక సంధివిభక్తిసమాసగతులవింతలను వృత్తరత్నాకరప్రకరణంబును విస్తరించెద.

ఆశ్వాసాంతము.

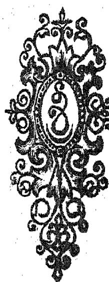
చ. ధృతమహిభార! భారవినదృక్కవిరాజసమాజసన్నుతా
ద్భుతగుణవార! వారణరిపుప్రతిమానపరాక్రమారిప
ర్వతసుశతార! తారకనరాశనశాసనసన్నిభోజ్జ్వలా
మితభుజసార! సారతరమేరుధరాధరధీర ధీరతా!. 366

పంచ. త్వరాసదృగ్విధేయమానదానతోయశోషితాం
బురాశివర్ధనాతికృత్ప్రభూతకీర్తిమండల
స్ఫురత్సుధామయూఖవైరిభూమిభృచ్ఛిరోల్లస
త్కిరీటరత్నరాజికాంతిదీపితాంఘ్రిపంకజా! 367

మాలిని. విమలజలధికన్యా విస్ఫుటాగారధన్యా
శమితసుజనదైన్యా సర్వరాజన్యమాన్యా
సమధికతరపుణ్యా సత్యభాషానుగుణ్యా
నమదహితశరణ్యా నందసంశాగ్రగణ్యా! 368

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర కరుణాకటాక్షలబ్ధసాహితీవిభవ ధర్మవెచ్చ కులజలధికుముదమిత్ర శ్రీవత్సగోత్రపవిత్ర వేంకటకృష్ణార్యపుత్ర విద్వజ్జన మిత్ర కుకవిజనతాలవిత్రి యార్వేలకమ్మనియోగికులీనలక్షణకవి కస్తురిరంగనామ ధేయప్రణీతం బైన యానందరంగచ్ఛందం బను లక్షణచూడామణియందుఁ దృతీయాశ్వాసము.

చతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీలలనావాణీరమ
ణీలసితకటాక్షవదనని రేజ సుహృ
జ్జాలసురసాల కీర్తివి
శాలా! ఆనందరంగ! సదయాపాంగా! 1

గీ. అవధరింపుము నీపేర నంకితముగ, సకలలక్షణగ్రంథవిస్తారసార
పటిమ లన్నియు నొకటిగా ఘటనపఱిచి, లక్షణగ్రంథ మొనరింతు రంగనృపతి.

క. పరసాహితి చెప్పినవే, మఱి సంధివిభక్తులును సమాసపువింతల్
పరికింపవలయుఁ గావున, ధర నేనవి కొన్ని తెలిపెదఁ గా రంగనృపా! 3

వ. సాహిత్యంబు రచియించునెడఁ బ్రాబంధిక లగుమహాకవీంద్రులు తమతమలాక్షణి
కసామర్థ్యంబు విశదం బగుటకునై యపూర్వంబు లైనసంధిభేదంబులు, నచ్చెరువై
నవిభక్తిరీతులు, నద్భుతమైనసమాససంగతులు వివరించియున్నవారు కావున నే నదిపరి
శోధించి తత్కావి సార్వభౌమవిరచితాంధ్ర ప్రబంధంబులం గలపద్యంబులు లక్ష్యం
బులుగాను భవదీయనామధేయాంకితంబు లైనపద్యంబులు లక్షణంబులుగా జతగూ
ర్చి యుద్ధంబులోన నేనుంగును గనుంగొనిపించిన తెఱంగున సుకవులు ప్రయాసం
బెడంగి పొంగఁ గుకవు లసూయచే నంతరంగంబునం గ్రుంగ భవదీయసమగ్రద
యావిశేషంబునఁ బురాతనకవినాయకపూర్ణానుగ్రహబలంబున, నుమామహేశ్వర
సాంద్రప్రసాదవై భవంబున వివరించెద నాకర్ణింపుము. 4

*అనంతచ్ఛందంబున:—

గీ. నుఱులురలు బొల్లు లగును దెనుంగుసంధి
హేమ మది పదార్వన్నె; నల్లోముల తేడు
బ్రహ్మ; హరిఁ గొల్చియున్న వా ర్వరమునులు
కోటిలో నొప్పు సతికిఁ గన్గొనలనంగ. 5

*ఈపద్యము అనంతచ్ఛందస్సులో లేదు; కొన్నిప్రతులలో ఇది ఎవరిదో చెప్ప
లేదు.

తా. పదాఱు+వన్నె=పదార్వన్నె; నలు+మోములు=నల్మోములు; వారు+పరమమునులు=వార్పరమమునులు ; కను+గొనలు=కన్గొనలు ; పలు+మాఱు=పల్మాఱు. అని యిట్లు ఱుకార రుకార లుకారము లంతమందుఁగ తెనుఁగుశబ్దములు సమాస సంధిచేత ద్విత్వములుగూడ నగును.

క. తెల్లంబుగను నకారపుఁ, బొల్లులకు న్నచ్చుసంధి పొసఁగుఁ గవులకున్
గొల్లలుగ రంగధరణీవల్లభుఁ డిచ్చు న్నపారవస్తువు లనిశన్. 6

తా. నకారపొల్లువెనుక నచ్చులయినయకారాదు లుండిన సంధి పొసఁగును.

లక్ష్యము భారతము, ఆదిపర్వమున:—

మ. అనిలం బాపురిపౌరచిత్తముల కత్యానంద మొందంగనం
దిని యున్నేటితరంగలం బెనఁగుచున్ దివ్యద్రుమాకీర్ణనం
దనసందోహము దూఱుచున్ వికచ కేతక్యాదినానాలతాం
తనవామోదము నొందుచు న్నెగయు నిత్యంబున్ గరం బిష్టమై. 7

మఱియు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

చ. నరుఁడు పృథుశౌర్యవిభవంబున కౌతవిధైర్యశక్తికి
న్నరుదుగ మెచ్చి సన్నిహితుఁ డయ్యె జటామకుటేందురేఖయున్
గరమున శూలమున్ గరళకాలగళంబు బృహద్గజాజినాం
బరముఁ దృతీయలోచనముఁ బన్నగహారము లొప్పుచుండఁగన్. 8

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

మత్త. మానితం బగు నాతపోమహిమం ద్రిలోకపరాభవం
బేను జేయఁగఁ బూని చేసితి నిట్టి దొక్కప్రతిజ్ఞ మున్
దీని నెట్టులు భ్రష్టచెంతు మదీయభాషణ మెన్నఁడు
న్నేని మోఘము గాదు దిగ్ధరణీంద్రభాను లెఱుంగఁగాన్. 9

పారిజాతాపహరణమున:—

క. వచ్చినమునిపతి కెదురుగ, వచ్చి నమస్కృతు లొనర్చి వనితయుఁ దాను
న్నొచ్చెంబు లేనిభక్తి వియచ్చరరిపుభేది సల్పె నాతిథ్యంబున్. 10

వ. అని యీయున్నది గనుకఁ దెలియఁదగినది. 11

గీ. హల్లుతోఁగూడ సంధిగా నచ్చుపొసఁగు, నెలమి నానందరంగరాయేంద్రుతోడ
నహితు లేలొక్కొ యీరీతి నలుకొనర్చి, వనముల నసించుచున్న వారనుచుఁబలుక.

తా. ఏల+ఒక్కొ=ఏలొక్కొ; అలుక+ఒనర్చి=అలుకొనర్చి. అని హల్లులైన కకారాద్యక్షరములతో నచ్చు లైనస్వరము లిముడి సంధి గూర్పవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

మ. వెర వేసంపదఁ గోరి గాండివగుణావిర్భూతబాణాళికిఁ
బ్లెరరై వచ్చుట యిమ్మహీపతి కితం డేలొక్కొ యత్యంతని
ష్ఠురశౌర్యోన్నతి నిన్నుఁ దాఁకఁ దలఁపన్ జోద్యంబు వీఁ డగ్గమై
దొరకెం లర్జున! నీదుతొంటిసుకృతస్తోమంబుకల్మిం జుమీ! 13

భారతము, విరాటపర్వమున.—

క. జన్నములు సేయనెడఁ బ్రాక్కొన్నంబులు గుడుచుచుండు మధిపతి నిన్నున్
జన్నియవిడిచె రణముతఱి, [1]యిన్నక కినుకుడిగి పొమ్ము మీగృహమునకున్. 14

వ. అని యున్నదిగనుకఁ దెలియునది. 15

గీ. క్రియలతుదిరేఫ పొల్లగుఁ గృతులయందు, మదిఁ దలంతు ర్విపక్షభూమండలేంద్ర
లహరహము భవదీయశౌర్యాతిశయము, శ్రీవజారత రంగధాత్రీతలేంద్ర! 16

తా. ఏతురు, ఒప్పుదురు, తునుముదురు, చూతురు, ఖండింతురు అనుని మొదలగు బుకారాంతశబ్దములరేఫ పొల్లుగాఁగూడ నుండవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, శాంతిపర్వమున.—

మ. పరిహాసంబునఁ దేలి భృత్యులయెడన్ బ్రహ్లాదముం జెందు భూ
వరునాజ్ఞంజన రేఁగి మెచ్చరు పనిన్ వంచింతు రెగ్గాడఁ జొ
త్తురు కౌతూహలవేషభాషణములన్ దుల్యత్వముం జెంది యే
తురు వా రెల్లపదంబు వేఁడుదురు సింతుర్ భూమి మాఱొడ్డుచున్. 17

భారతమున:—

క. అప్పరుసునఁ బెనఁగినరిపు, లిప్పుడు భారతరణోర్వి కెరలై పలువుర్
కుప్పలు గొనఁబడి రనికిన్, దప్పినవాఁ డొకఁడొకండు ధర నింతంతన్. 18

వ. అని యున్నదిగనుక జాడ తెలియునది. 19

గీ. క్రియ విభక్త్యవ్యయములు సంస్కృతములు గను
దెనుఁగునందుండు శ్రీరంగ ధీవరాయ
భూపచంద్రాయ 'తుభ్యన్నమో' యటంచు
నహితు లేప్రొద్దు మ్రొక్కుదు రనుచుఁ బలుకు. 20

తా. క్రియలుగనుండునవియు, విభక్తిరూపములుగ నుండునవియు, నవ్యయములుగ నుండునవియు నగుసంస్కృతశబ్దములు తెనుఁగున నొక్కొక్కదిక్కున ననుకరణమునందుఁ బ్రయోగింపవచ్చును.

1 మిన్నకుడిగి మగుడిపొమ్ము.

లక్ష్యము భారతము, విరాటపర్వమున.—

ఉ. శ్రీయన గౌరినాఁ బరగు చెల్వలయుల్లము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తియై హరిహరంబగు రూపముఁదాల్చి 'విష్ణు రూ
పాయ నమశ్శివాయ' యనిపల్కెడు భక్తజనంబు వైదిక
ధ్యాయిత కిచ్చు మెచ్చుపరతత్త్వము గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్. 21

శృంగారనైషధమున.—

మ. కమలేందీవరషండమండితలసత్కాసారసేవారతిన్
గమికర్మీకృతనైకనీవృతుఁడనై కంటిన్ విదర్భంబునన్
రమణిన్ బల్లవపాణిఁ బద్మనయనన్ రాకేందుబింబాననన్
సమపీనస్తని నస్తినాస్తివిచికిత్సాహేతు శాతోదరిన్. 22

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

శా. అద్ధావాగ్విబుధం బహోవచనకవ్యాహార'మాహాఽవచ
స్సిద్ధమ్మాః కృతతాఁగతఃకలిరితి శ్రీసూక్తివిద్యాధరం
బిద్ధాధత్య మగాల్లయం హి కథియామిత్థం వదత్కిన్నర
మ్మద్ధీరాగ్రణిగెల్పుటుత్సవమునం దయ్యోన్నభంబంతయున్. 23

రుక్మాంగదచరిత్రమున.—

సీ. అంబుజభవసురేంద్రార్చితచరణాయ మరణదూరాయ నమశ్శివాయ
పద్మాప్తకోటిప్రభాదివ్యదేహాయ వృషవాహనాయ నమశ్శివాయ
డమరుత్రిశూలఖడ్గకపాలహస్తాయ మథితరోషాయ నమశ్శివాయ
గగనకల్లోలినీకలితోత్తమాంగాయ మౌళిచంద్రాయ నమశ్శివాయ
తే. మధువిరోధిశరాయ నమశ్శివాయ, మానిసంసేవితాయ నమశ్శివాయ
మదనదర్పహరాయ నమశ్శివాయ, మంత్రరూపాయ తుభ్యన్నమశ్శివాయ. 24

మఱియును రుక్మాంగదచరిత్రమున.—

సీ. దంభోళిధరసతీ తాంబూలపేటీషు దహనబింబాధరీస్తనభరేషు... 25

వ. అని తెలియఁదగినది. 26

గీ. ఇల నుకారాంతశబ్దము తెనుఁగులైన, నుత్వము విసర్గలోపమనా నొనరు పురుష
మేరు శ్రీరంగపతి రఘుదారి నాప్పు,రూరువలె బాహుబలిమిచే మీఱు ననఁగ. 27

తా. మేరు, ఊరు, రాహు, రఘు, లఘు, ధేను, మను, తను, గురు ఈ మొదలగు నుకారాంతశబ్దములు తెనుఁగులైనచో మేరువు, ఊరువు, రాహువు, బాహువు, రఘువు, లఘువు, తనువు, ధేనువు, మనువు, వసువు, గురువు అనియు, 'వు'కారము అంతమునలేకనే సంస్కృతశబ్దమువలెను చెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము రఘుశబ్దమునకు భారతము, ఆదిపర్వమున.—

మ. రజనీనాథకులైకభూషణుఁడవై రాజర్షివై ధారుణీ
ప్రజనెల్లన్ బ్రజవోలె ధర్మనియతిన్ బాలింపుచుం దొంటిధ
ర్మజు నాభాగు భగీరథుం దశరథున్ మాంధాతృ రామున్ రఘున్
విజయుం బోలితి సద్గుణంబుల జగద్విఖ్యాతపారిక్షితా! 28

బాహుశబ్దమునకు భారతము, విరాటపర్వమున.—

గీ. నేలనాలుగుచెఱఁగుల నృపులకొలువు,లందు నేను వర్తించితి నవనినాథ
యగ్గలించి నాయెదురఁ బాహాప్పళింపఁ,గడఁగఁజాలినమల్లులఁ గాననెందు. 29

రాహుశబ్దమునకు భారతము, శల్యపర్వమున.—

క. ఉర్వీచక్రము వడఁకెను, బర్వములేకుండ రాహు భానునిఁ బట్టెన్
పర్వతము లురలె వరటులు, సర్వదిశల నరచె నభము శర్కర గురిసెన్. 30

ఊరుశబ్దమునకు భారతము, కర్ణపర్వమున.—

శా. లీలన్ గేల నమర్చి మత్తగజకేళీసుందరోల్లాస మా
భీలత్వం బలరింపఁ ద్రిప్పఁ జదలన్ బృథ్వీస్థలిన్ వైచు ముం
గాలన్ ద్రోచు మొగంబువ్రేయు దిశ లుగ్రస్ఫూర్తి వీక్షించు నో
కాలూరుం బయిఁ గ్రమ్మ నెక్కు మెడ నిక్కం ద్రొక్కు లేచున్ నగున్. 31

మేరుశబ్దమునకు పాండురంగమాహాత్మ్యమున.—

శా. మీఁదన్ దారధరాధరంబుగల యామేరు న్నగంజాలి త
త్త్రాదృక్షుండరుచిన్ దలిర్చుఖగయూథస్వామి హేమప్రభా
ప్రాదుర్భావశుభప్రదుండు మనుచున్ రామానుజామాత్య శ్రీ
వేదాద్రీశు విదూరిమందిరు జగద్విఖ్యాతచారిత్రునిన్. 32

వ. అని యీరీతి నున్నదిగనుకఁ దెలియునది. 33

గీ. పరగునభిలాషశబ్దము భ్రమపదంబు, నొవరు స్త్రీలింగరీతి నొక్కొక్కచోట
భ్రమను సుందరు లానందరంగపతికి, వలచి రభిలాష యెట్టిదో వారి కనఁగ. 34

తా. భ్రమశబ్దము, అభిలాషశబ్దము అకారాంతములఁగనుక నవి తెనుఁగులైనపుడు భ్రమము, అభిలాషము అని యుండవలెను. అట్లుగాక భ్రమ, యభిలాష అని స్త్రీలింగశబ్దములవలెఁ జెప్పవచ్చును.

భారతము, అనుశాసనీకపర్వమున.—

క. భ్రమచే నద్దేవునిఁ జిత్తమునం దిడి శరణుశరణు దయఁగావుము న
న్నమితైశ్వర్య... 35

వ. అని యున్నదిగాన ఁ దెలియునది. 36

గీ. హంస లన హంసము లనంగ నమరుఁ గృతుల, నిరుదెఱంగుల రంగనరేంద్రు కీర్తి
హంసమును గాంచి ధరఁ గల్గుహంసలెల్ల, మించ వెలవెలఁ బాఱెనటంచు బలుక.

తా. హంసయనియు, హంసమనియుఁ జెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, కర్ణపర్వమున.—

సీ. అనుటయుఁ గాక మిట్లను హంసములతోడ గతులు నూటొక్కటి గలవుగాన. 38

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. దమయంతికి నలునకు సం, గమకారణదూత యైనకలహంస మనో
జ్ఞమనుష్యవాక్యముల నా, దమయంతికి హర్ష మొదవఁ దా నిట్లనియెన్. 39

భారతము, కర్ణపర్వమున.—

క. బలశాలి యైనహంసముఁ, బిలిచితిపురుడించి పాఱ బేలతనమునన్
గలవే! యింతకుమును హం, సలతోఁ బురుడించువాయసంబులు జగతిన్. 40

వ. అని యున్నదిగనుకఁ దెలియునది.

గీ. కృతుల స్త్రీలింగమున లెఁ జరిప చరిత్ర, బరగు నానందరంగభూపాలుచరిత
వినవినఁగఁ జెవులకు జాల వేడ్కపుట్టి, మాధవచరిత్ర యాలించు మాడ్కి ననఁగ.

తా. చరిత, చరితము, చరిత్ర, చరిత్రము అని రెండువిధములుగను చెప్పవచ్చును.

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

గీ. ధరణిప్రజఁ గరంబు దయతోడ సర్వధర్మాభిరక్షఁ బెంచి యమలచరిత
నేలి రాజ్యవిభవ మిదియేల నని తపశ్చరణ మునికి వనికిఁ జనియె ననఘ! 42

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

గీ. హితముఁ గర్తవ్య మెఱిఁగించి తీవు నాకు, ధర్మపుత్త్రుచరిత విదితంబు నీకు
నట్లుగావున వివరింపు మఖిలకార్య, జాతమును జిత్తతాపోపశమము గాఁగ! 43

చరిత్రకు భారతము, ఆదిపర్వమున.—

చ. హిమకరుఁ బొట్టి పూరుభరతేశకురుప్రభుపాండుభూపతుల్
క్రమమున వంశకర్త లనఁగా మహి నొప్పుచు నస్మదీయవం
శమునఁ బ్రసిద్ధులై యమలసద్గుణశోభితు లైనపాండవో
త్తములచరిత్ర నాకు సతతంబు వినంగ నభీప్స మెంతయున్. 44

వ. అని యున్నదిగనుకఁ జరిత చరిత్ర అను రెంటికిని లక్ష్యములు వ్రాసినాఁడను. చరితము, చరిత్రము వాడుకలోనివి గనుక వ్రాయలేదు. 45

గీ. భువిఁ దకారాంతశబ్దముల్ పురుషపరము, లైన నూఁదుచుఁ దేలుచు నలరుఁగృతుల
నమరుఁ గైటభజితువలె యశముఁ గాంచు, శ్రీవజారతరంగధాత్రీశుఁ డనఁగ. 46

తా. కైటభజిత్తు, యుధాజిత్తు, పరీక్షిత్తు, ఇంద్రజిత్తు, సత్రాజిత్తు యివి మొద లగుపురుషవాచ్యశబ్దములు తెనుఁగున నొక్కొక్కదిక్కునఁ దేలికగాఁ గైటభజితు, ఇంద్రజితు, సత్రాజితు, యుధాజితు అనియుఁ జెప్పవచ్చును.

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

చ. అనవరతాన్నదానయజనాభిరతుణ్ భరతాన్వవాయవ
ర్ధను సకలప్రజాహితవిధాను ధనంజయసన్నిభుం భవ
జ్జనకుఁ బరీక్షితుం బటుభుజంగుఁ డసహ్యవిషోగ్రధూమకే
తనహుతిఁ జేసి చేసె నతిదాంతుఁ గృతాంతనికేతనాతిథిణ్. 47

వ. అని యున్నదిగనుక జాడ తెలియనది. 48

గీ. కలిగి యనుచోట నై యని పలుకవచ్చు,నం డ్రు శ్రీమద్వజారతానందరంగ
రాయమణి గంధసింధురరాజముఖ్య,చిరతరవిభూతి యై ప్రకాశించు ననఁగ. 49

తా. 'కలిగి' యనుశబ్దము నిలుపఁదగినచోట 'ఐ' యనుశబ్దము నుంచినయెడల నాయర్థమునే యిచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, విరాటపర్వమున.—

క. అరుణాశ్వంబులఁ బూన్చిన, యరదంబున వీఁడె నిడుద లగుచేతులు బం
ధురకంధరంబు వెడలుపు,టురమును నై ద్రోణుఁ డొప్పె నుత్తర కంటే. 50

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

సీ. తెల్లనిగొడుగు నై తేజరిల్లుచు నున్న యల్లవాఁడే పాండవాగ్రజుండు... 51

భారతము, శాంతిపర్వమున.—

సీ. అర్థి విశ్వావసుఁ డాదిగాఁగలుగుగంధర్వులు హృద్యవాదన మొనర్ప
నప్సరోనికురుంబ మాటలుపాటలు నై వినోదింపంగ నమరగణము... 52

అని యున్నది.

గీ. పంచమివిభక్తిని నికారవర్ణ మొకటి, లోపముగఁ జెప్పవచ్చు మూల్లోకములను
గీర్తులను నించి మించి శ్రీకృష్ణుకంటె, నసము గనిరంగభూపాలుఁ డెసఁగె ననఁగ.

తా. కృష్ణుకంటె, కృష్ణునికంటె; రాముకంటె, రామునికంటె; అని పంచమీవిభక్తి రెండువిధములఁ జెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, విరాటపర్వమున.—

సీ. రాత్రిపైఁ దకీచకు రతిఁ బోరి మగఁటిమి వాసినయంగారపర్ణుకంటె
ఘోషయాత్రావిధిఁ గురురాజు చెఱఁబట్టి మాన మేఁడినచిత్రసేనుకంటె

ఖాండవోద్యానంబుఁ గాన నేరక సిగ్గుపడి చన్న నిర్జర ప్రభునికంటెఁ
గ్రీడాకిరాతుఁడై క్రోడంబునకుఁ గాను, బెనఁగి చిక్కిన త్రిలోచనునికంటె. 54

వ. అనియున్నదిగనుకఁ దెలియునది. 55

గీ. ప్రథమలు విశేషణములుగాఁ బలుకవచ్చు
షష్ఠికి రమాధవుఁడు రంగశౌరియొకఁడె
సాటి యగు శ్రీయుతుఁడు రంగశౌరి కనఁగ
ఘనుఁడు తిరువేంగళేంద్రనందనున కనఁగ. 56

తా. షష్ఠీవిభక్తికి విశేషణములైనశబ్దములు ప్రథమావిభక్తులుగఁ గూడఁ జెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, భీష్మపర్వమున.—

క. అపరాహ్ణసమయమున ని, ష్టుపమాతీతాతిఘోరయుద్ధం బయ్యెన్
విపులభుజబలుఁడు భీమున, కపరిమితబలుండు కౌరవాధీశునకున్. 57

వ. అనియున్నదిగాన జాడ తెలియునది. 58

గీ. వెలయ మూర్ఖధూర్తవృద్ధనీచపదాళి, కొనరు డుత్వమైన సుత్వమైన
క్షోణి రంగనృపతి సుగుణవృద్ధై యొప్పు, సకలరాజవర్యసభల ననఁగ. 59

తా. ధూర్తు, ధూర్తుఁడు; మూర్ఖు, మూర్ఖుఁడు; నీచు, నీచుఁడు; వృద్ధు, వృద్ధుఁడు; అని యీనాలుగుశబ్దములు రెండువిధములుగఁ బ్రయోగింపవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

ఉ. చొచ్చినచోన చొచ్చి తెగఁజూచెద నంచుఁ గడంగుఁ గాని నన్
మెచ్చఁడు బాహుగర్వమున నీచు సుయోధనుఁ డట్టివానితో
నొచ్చెము లేక కూడి మన నూల్కొనియుండఁగ రాదు నాకు వి
వ్వచ్చుఁడు రాచవారుఁ గురువర్గము చావున కోర్వకుండుటన్. 60

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. అలయికయుఁ దలవడఁకు వెక్కలుజనియించుటయు నురలు గలుగుటయును వృ
ద్ధులలక్షణమే జ్ఞానము, కలదేనియు బాలుఁడైనఁగడువృద్ధరయన్. 61

వ. అని యున్నదిగనుక జాడ తెలియునది. 62

గీ. పరఁగ దిర్యక్కులిలశ్రేష్ఠపదము లైన, బహువచనకములుగాను బూన్పవచ్చు
చక్కనితురంగరాజుపై నెక్కి వెడలె, స్వారి యానందరంగభూజాని యనఁగ. 63

తా. తిర్యక్పదములైనశబ్దములు శ్రేష్ఠవాచకములైనపుడు పన్నగేంద్రము, పన్నగేంద్రుఁడు; మృగరాజము, మృగరాజు; పతగశ్రేష్ఠము, పతగశ్రేష్ఠుఁడు;

అశోక్త్తమము, అశోక్త్తముఁడు; గజేంద్రము, గజేంద్రుఁడు; అనియు నిదియొగాక ఉరగము, ఉరగుఁడు; సముద్రము, సముద్రుఁడు; ఘనము, ఘనుఁడు; అనియుఁ జెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, సౌప్తికపర్వమున.—

ఉ. అగ్గురునందనుండు హరిణావళిఁ గాంచి కుభృత్తటంబు నే
డిగ్గుమృగేంద్రుచాడ్పునఁ గడింది సుఘంటి యుల్లసిల్లఁగా... 64

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

మ. వివిధోత్తుంగతరంగఘట్టనచలద్వేలావనైలావళీ
లవలీలుంగలవంగసంగతలతాలాస్యంబు వీక్షించుచుక్
ధవళాక్షుల్ చని కాంచి రంత నెదుటక్ దత్తీరదేశంబునం
దవదాతాంబుజఫేనపుంజనిభు నయ్యశోక్త్తముం దవ్వులక్. 65

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. గిరిశృంగతుంగవిగ్రహుఁ, డురుతరసత్త్వుఁడు విహంగమోత్తముఁ డప్పుడో
క్కరుఁ డొయ్యన నయ్యెడకుక్... 66

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

చ. అరిదితపోవిభూతి నసురాదులఁ బాధలు నొందకుండఁ దా
నురగులనెల్లఁ గాచినమహోరగనాయకుఁ డానమత్సురా
సురమకుటాగ్రరత్నరుచిశోభితపాదుఁడు కద్రునంద నే
శ్వరునకు భూషితంబయినవాసుకి మాకుఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యెడుక్. 67

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. మృగయార్థ మరిగి హిమవన్నగభూములయందుఁ బవననందనుఁ డొకప
న్నగుచేతఁ జిక్కెనడి యిమ్ముగ ధర్మజుచేతఁ దాను మోచితుఁ డయ్యెక్. 68

వ. అని యీతీరున విస్తారముగా నున్నదిగనుకఁ దెలిసికొనందగినది. 69

గీ. పడెఁ బఱచెఁ బట్టెఁ బాటను నమువు మొకట్ల, సంస్కృతంబునఁ జెల్లును శత్రువులను
భంగపడఁజేసి యానందరంగనృపతి, ధీజనులకష్టపాటెల్లఁ దీర్చె ననఁగ. 70

తా. పడె, పఱచె, పట్టె, పాటు ఈనాల్గుశబ్దములు సంస్కృతపదములు కొన్నిటియందుఁ జేరియుండవచ్చును. సుఖపడె, సుఖపఱచె, సుఖపెట్టె; దుఃఖపడె, దుఃఖపాటు, దుఃఖపెట్టె, దుఃఖపఱచె; సంకటపడె, సంకటపఱచె, సంకటపెట్టె; భంగపడె, భంగపెట్టె, భయపఱచె; అని యిటువంటిశబ్దములమీఁద నొకసమాసమువలె నుండవచ్చును.

లక్ష్యము.—

ఉ. దానవుచేతఁ గష్టపడి దైన్యము నొందుట కోర్వలేక నీ
దైవపదాంబుజంబుల భయంబు బనివేఁడితి... 71

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

గీ. తండ్రి లేనిప్రజలు తల్లిని బాసి పెద్దయునుగాల మవ్విధమునఁబడేతి
భంగపాటు దుఃఖపాటును సంకటంపాటుఁ గలిగె విరటు పాలఁ బిదప. 72

పాండురంగమాహాత్మ్యమున.—

సీ. దరిఁద్రొక్కియున్నయాతలిదండ్రు లనుజాలఁబడు చన్నె సంతోషపఱచవైతి....

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

చ. తిరుగుచుఁ బుట్టలం బొదలఁ ద్రిమ్మరుపాముల రోసిరోసి ని
ష్ఠురభుజదీర్ఘదండమునఁ డొల్లఁగవ్రేయుచు వచ్చి వచ్చి య
య్యొరనొకడుండుభం బనునహిం గని వ్రేయఁగ దండమెత్తుఁడుక్
హరిహరి యంచు డుండుభమహాహి భయంపడి చేరి భార్గవుక్. 74

వ. ఈరీతి నున్నదికనుక్కజాడ తెలుసుకొనఁ దగినది. 75

గీ. ఆంధ్రిభాషను నాలుగైదక్షరములపైని సంస్కృతపదముఁ బూన్పఁగను జెల్లు
మగువ లానందరంగేంద్రుతోఁగరుమోవి,యమృతమును గ్రోలనాసింతు రనుచుఁబలుక. 76

తా. తెనుఁగున నైదాఱక్షరములకు విశేషణములను నవతల సంస్కృతశబ్దము
విశేష్యముగను చెప్పవచ్చును.

భారతము, కర్ణపర్వమున.—

సీ. గీ. అవలికౌరవాధిశులఁ గవసికడిమిఁ
బొదవుటయు వన్నిశరముల భూరిరయము
మెఱయు నందఱఁ దెగటార్చి తఱుమ నతనిఁ
దాఁకె వేయు మూన్నూఱుదంతావళములు. 77

గీ. ఇంద్రునకు రుద్రుఁడత్తటి నిట్టులనియె, వనఘు యిరువదివేయుదివ్యాబ్దములు మ
హాతపం బొనరించెను నసుర వానికొసఁగె పద్మజుఁ డధికమహోగ్రబలము. 78

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

మ. పునుగుంబిల్లివినోదనంబు మిరియంపుంబోళ్లతోఁ జట్టిచు
య్యునునాదారనిహారగుంపు ముకుమం దైరోర్చునాపం జిగు
ర్లొనసుపచ్చళ్లను బాయసాన్నములు నూరుంగాయలుం జేచురు
క్కనునేయుం జిఱుబాలవెల్లువుగ నాహారంబిడుక్ సీతునక్. 79

మనుచరిత్ర.—

సీ. కటికిచీఁకటితిండికరముల గిలిగింత సెవ్వాఁడు తొఁగకన్నె నవ్వఁ జెనకు... 80

వ. అనియున్నదిగనుక జాడ తెలియునది. 81

గీ. అగును స్త్రీలింగశబ్దంబు హ్రస్వముగ స,మాసమధ్యంబునను రంగమనుజవిభుని
కీర్తి హరజటాజూటసంకీర్ణదివ్య,గంగజలముల మితి మీఱు గరిమ ననఁగ. 82

తా. గంగాజలము, గంగజలము; తమసాతీరము,తమసతీరము; రాకాచంద్రుఁడు, రాకచంద్రుఁడు, నదీసుతుఁడు, నదిసుతుఁడు అని యీరీతి స్త్రీలింగశబ్దములు ఆకారాంత, ఇకారాంతశబ్దములవలె నుండవచ్చును.

లక్ష్యము, భారతమున, ఆదిపర్వమున.—

చ. జలరుహనాభ రమ్యగిరిసానువనంబుల వేఁట లాడుచుఁ
సలుపుద మీనిదాఘదివసంబుల నీవును నేను [1]నెమ్మదిన్
నలినరజస్సుగంధియమునా ప్రవదతుంగతరంగసంగతా
నిలశిశిరస్థలాంతరవి నిర్మిత నిర్మలహర్మ్య రేఖలన్. 83

రాఘవపాండవీయమున.—

క. నెలకొనియె వేఁటతమి న,బ్బలియుఁడు శిశిరనగరుచిరపరిసరమహిమం
గలతమసతీరసికతా,విలసనములు డెందమునకు విందొనరింపన్. 84

శృంగారనైషధమున.—

ఉ. రాకసుధాంశుమండలమురాకకు మాఱుమొగంబు వెట్టుచో
దీకొనివచ్చు దండధరదిక్ప్రవమాన మదక్షిణంబగున్... 85

వ. అనియున్నదిగనుక జాడ తెలిసికొనునది. 86

వృత్తరత్నాకరప్రకరణము.

క. క్షితివృత్తనియమములసం,గతి విద్వజ్జనము లెన్న గణబద్ధములై
ధృతివెలయఁ జెప్పెద వజ్రా,రతవిజయానందరంగరాయబిడౌజా! 87

గీ. ధరను బ్రస్తార మనఁగ నధ్వం బనంగ, నష్టమన సంఖ్యయనఁగ నుద్దిష్ట మనఁగ
విను లగక్రియ యన నాఱువిధములుగను, ప్రత్యయములొప్పు నానందరంగశౌరి.

తా. ప్రస్తారప్రత్యయము, అధ్వప్రత్యయము, నష్టప్రత్యయము, సంఖ్యాప్రత్యయము, ఉద్దిష్టప్రత్యయము, లగక్రియాప్రత్యయము, అని యాఱువిధములప్రత్యయము లొప్పును. అందుఁ

1 సున్నితష, న్నలిన.

ప్రస్తారప్రత్యయము.

గీ. వరుస సర్వగురువు లుంచి గురువుక్రింద, లఘువు నవతలఁ బైబండిలాగు వ్రాసి దాపటను గురు లుంచఁ బ్రస్తార మయ్యె, ననఘ! యానందరంగరాయాగ్రగణ్య.

తా. ఎన్నవఛందము ప్రస్తరింపవలె నన్న నన్ని గురువులువరుసఁగవ్రాసియందు తొలిగురువుక్రింద లఘువును నావలఁ బైబంతి యెట్లున్నదో యామేరకు వ్రాసిదాపట గురువు వ్రాసినఁ బ్రస్తారమగును. ఇట్లు సర్వలఘువు లగువఱకు వ్రాయునది.

అధ్వప్రత్యయము.

గీ. అమర నుక్తాది యిన్నిఛందములవఱకు
నెన్నివృత్తంబు లెఱిఁగింపు మన్న దాని
లెక్క రెట్టించి యందులో రెండు త్రోయఁ
దక్కినది యధ్వమగురంగధారుణీంద్ర! 90

తా. మొదటిఛందస్సు మొదలుకొని యిన్నిఛందస్సులవఱకు నెన్నివృత్తము లని యడిగినచో నడిగినఛందస్సుకుమాత్ర మెన్నివృత్తము లున్నవో యవి రెట్టించి యందులో రెండు త్రోసి మిగిలిన వెన్నియో యన్ని చెప్పునది.

నష్టప్రత్యయము.

గీ. పలుకఁబడు లెక్క భాగ మేర్పడినలఘువు,వ్రాసి బేసైన నొక్కటి వ్రాసిఁ గూర్చి యది సగము చేసి గురువుంచి తుదకుఁ గనిన,నష్టలబ్ధాఖ్య మయ్యె నానందరంగ! 91

తా. ఎన్నవవృత్త మేరీతి నుండు నని యడిగిన నాలెక్క భాగించి సరిగా నున్న లఘువువ్రాసికొని బేసిగానుండిన నొకటికూర్చి భాగించి యందుకు గురువు వ్రాసికొను నది. ఇట్లు కడదనుక భాగించుకొని గురువులఘువువ్రాయుచు వచ్చినట్లయిన నది నష్ట ప్రత్యయ మగును.

సంఖ్యాప్రత్యయము.

గీ. వెలయ నీఛందమున నెన్నివృత్తము లన్నియడుగ నేకోత్తరంబుగా నదివఱకును గూర్చి యాలెక్క రెట్టించుకొనిన వృత్తసంఖ్య యగు నది రంగరసాతలేంద్ర!

తా. ఈఛందమున నెన్నివృత్తములు పుట్టు నని యడిగిన నెన్నవఛందము చెప్పు చున్నాఁడో యదివఱకు నేకోత్తరవృద్ధిగా రెట్టించి కడనువచ్చినలెక్కను రెట్టించి యిన్ని యని చెప్పునది.

ఉద్దిష్టప్రత్యయము.

గీ. వృత్తమున గురులఘువులు పేర్చి దాని,క్రింద నేకోత్తరర్ధి లెక్కించి యాల ఘువులసంఖ్యతో నొక్కటి గూర్చుకొనిన, నామ ముద్దిష్ట మయ్యె నానందరంగ.

తా. ఈఛందములో నిది యెన్నవవృత్త మనియడిగిన నావృత్తమున్న మేరకు గురులఘువులు వరుసఁగా వ్రాసికొని దానిక్రింద నేకోత్తరవృద్ధిగా లెక్కలెన్నియందు లఘువులక్రింద నుండు లెక్కమాత్రము కూడి యందు మఱియొకటిగూడఁ గూర్చుకొని యిన్నవవృత్త మని చెప్పవలెను.

లగక్రియాప్రత్యయము.

సులక్షణసారంబున:—

సీ. చక్రి లగక్రియాచక్రంబునకు మేరు వర్ధమేరు వనంగ నమరు నందు
నాదినొక్కటిఁ బెట్టి యాక్రిందటిండ్లలో నారెంటి నిడుచు నయ్యడ్డబంతి
రెండవ దాదిగా రెట్టించి దానిలో నొక్కటొక్కటి తీసి లెక్క విడుచు
నడిచాలిలో నొప్పుకడలెక్క కెక్కుడౌ నంతన నిలుపుచు నవలికడకు
తే. మీఁదియాలిమఱుఁచ లాదట నిసుమదుల్, గూర్చి వ్రాసికొందనను మునుపటి
వలెనె నొకటిత్రోసి వ్రాయంగ నగు నిట్లు, లన్నిఛందములను నవధరింపు. 94

సీ. వరుస నీచక్రాదిఁ బరగడ్డబంతిని సర్వగుర్వులవృత్తసమితి కలరు
నాక్రిందిచాలున నమరు వృత్తములెల్ల నొక్కొక్కమాత్రల నొప్పుచుండు
నావెనుకచాలిపద్యము లెల్ల రెండేసిలఘువులు గలవి యై లలిఁ దనర్చు
నానాలుగవచాలినలరువృత్తములు మాత్రలు మూఁటమూఁట నై తనరుచుండు
తే. నిటుల బంతుల కన్నింటి కిట్టిసంజ్ఞ, జరుగుఁ గడబంతివృత్తముల్ సర్వలఘువు
లిది లగక్రియ యనఁదగు నిలను బ్రత్యయంబు నాఱవ దైయొప్పు నంబుజాక్ష. 95

తా. మేరువు, అర్ధమేరువు అని రెండుకలవు. అందు మేరుచక్ర మిరువదియాఱుఛందములకు నిరువదియాఱిండ్లునిడివిని, బహుగా నిండ్లు నడ్డబంతులుండ వ్రాసి నిడివిబంతి మొదటియింట నొకటి పెట్టి యాక్రిందియిండ్ల ౨,౪,౮,౧౬,౩౨ యీక్రమమున రెట్టింపులెక్కలు నిరువది యారిండ్లను వ్రాసి, ఒక అడ్డబంతి రెండవ యింటి రెండును ఒకటి మూఁడు లెక్కపెట్టి అది రెట్టించి ఒకటితీసి ౫ ఆవలియింట వ్రాసి యీతీరున నిరువదియాఱుఛందములకును వ్రాసి మొదటినిడిబంతి రెట్టిలెక్కచేత నడ్డబంతుల నెల్ల నాయాపైబంతిఁ గూర్చి వ్రాయుచు నధిక మైనలెక్క పుట్టిన నిల్పి మఱి యాక్రిందటిరెంటిలెక్కను దాని కుఱుచ లెల్ల నన్నిఛందస్సుల కొకటొకటి విడిచి యీవిధమున సావధానముగా వ్రాయవలెను.

ఇది షట్ప్రత్యయముల లక్షణము.

లక్షణవృత్తంబులు.

వ. ఇఁక నిర్వదియాఱుఛందములను వివరము. ఉక్త, అత్యుక్త, మధ్య, ప్రతిష్ఠ, సుప్రతిష్ఠ, గాయత్రి, ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతి, పంక్తి, త్రిష్టుప్, జగతి, అతిజగతి, శక్వరి, అతిశక్వరి, అష్టి, అత్యష్టి, ధృతి, అతిధృతి, కృతి, ప్రకృతి, ఆకృతి, వికృతి, సంకృతి, అభికృతి, ఉత్కృతి అనునామధేయంబులఛందంబు లిర్వదియాఱై విస్తరిల్లె. అందు మొదటిఛందంబున వృత్తములు ౨, రెండవఛందంబున ౪, మూఁడవచ్ఛందంబున ౮, నాలవచ్ఛందంబున ౧౬, ఐదవ చ్ఛందంబున ౩౨, ఆఱవచ్ఛందమున ౬౪, ఈతీరున నేకోత్తరవృద్ధిగా నిరువదియాఱు ఛందంబుల వృత్తంబులు పదుమూఁడుకోట్లు నలువదిరెండులక్షలు పదునేడువేలు నేడునూట యిరువదియాఱు నుద్భవిల్లి నాల్గేసిపాదంబులుగల్గి యొకయక్షరము మొదలుగఁ గ్రమక్రమంబున నెక్కుడుగణాక్షరంబులు వెలయుచు వేఱువేఱఁ బ్రశస్తంబులై ఛందంబు లనియెడుగనుల వృత్తంబు లనియెడురత్నంబులు పుట్టి విస్తరిల్లె నందుఁ బ్రశస్తంబులై నవిద్యున్మాలయుఁ, జిత్రపదంబును, బ్రమాణియుఁ, గిరకిశోరంబు నుత్సుకంబును, వాగ్మియుఁ, గోమలంబును, శుద్ధవరాటియు, నుపజాతియు, నుపేంద్రవజ్రంబును, శృంగారిణియుఁ, గలరవంబును, నింద్రవజ్రంబును, దోదకంబును, స్వాగతంబును, శ్యేనియు, వాతోర్మియు, భుజంగప్రయాతంబును, దోటకంబును, నింద్రవంశంబును, వంశస్థంబును, ద్రుతవిలంబితంబును, స్రగ్విణియు, జలధరమాలికయు, మత్తమయూరంబును, మంజుభాషిణియు, బంభరగానంబును, లతావృత్తంబును, వసంతతిలకంబును, వనమయూరంబును, బుష్పదామంబును, బ్రహర్షణకలితంబును, సురుచిరంబును, మణిగణనికరంబును, గజరాజంబును, మాలినియు, సుగంధియు, శాంతియు, లలితగతియు, బ్రియకాంతయుఁ, బాలాశదళంబును, బంచచామరంబును, జంద్రభానువును, బృథ్వియు, శిఖరిణియు, మందాక్రాంతంబును, ద్విరితపదగతియు, మత్తకోకిలయు, దేవరాజంబును, శార్దూలవిక్రీడితంబును, గుసుమితలతావేల్లితంబును, దరళియు, భూతిలకంబును, మత్తేభంబును, గలితయుఁ, భుజంగంబును, నుత్పలమాలికయు, నంబురుహంబును, ఖచరప్లుతంబును, సురభూజరాజంబును, స్రగ్ధరయుఁ, గనకలతికయు, మానినియుఁ, జంపకమాలికయు, లాటీవిటంబును, మణిమాలికయు, వనమంజరియు, మాలినియుఁ, గుసుమంబును, మహాస్రగ్ధరయుఁ, దురగంబును, మృగనాభియు, విచికిలస్తబకంబును, బంచశరంబును, శృంగారంబును, నశ్వలలితంబును, గవిరాజవిరాజితంబును, సరసిజమాకళికంబును, గ్రౌంచపదంబును, వనరుహంబును, వసురుచియు, విజయంబును, బంధురంబును, బుధవరసుతంబును, భాస్క-

రవిలసితంబును, జారుమతియును, భుజంగవిజృంభితయు, మంగళమహాశ్రీయు నను నీమొదలుగాఁగల వృత్తంబు లపారంబులై విస్తరిల్లుటం జేసి తదీయలక్షణంబులు వివరించెద. నానందరంగేంద్ర! విన నవధరింపుము. మొదలియుక్తాచ్ఛందంబున నొకయక్షరంబు పాదంబుగా రెండువృత్తంబులు పుట్టె. నందు 96

శ్రీయనువృత్తము (భీమనచ్ఛందమున).—

"శ్రీ
శ్రీఁ
జే
యుఁ." 97

వ. రెండవయత్యుక్తాచ్ఛందమున రెండక్షరములు పాదములఁ గలనాలుగుసమవృత్తంబులు పుట్టె. అందు

శ్రీపెంపు అనువృత్తము (భీమనచ్ఛందమున).—

"శ్రీపెం
పొప్పుఁ
బ్రాపుం
దాపుఁ" 98

వ. మూఁడవమధ్యాచ్ఛందంబున మూఁడక్షరములు పాదములఁ గలసమవృత్తము లెనిమిదిపుట్టె. నందు నాలవదగు

వినయమనువృత్తము (భీమనచ్ఛందమున):—

"వినయం
బునయం
బునయ
జ్ఞానముఁ." 99

వ. నాల్గవప్రతిష్ఠాచ్ఛందంబున నాల్గక్షరములు పాదములఁ గలసమవృత్తములు పదునాఱుపుట్టె. నందేడవ దగు

బింబయనువృత్తము (భీమనచ్ఛందమున) —

"పంబి భకా
రంబు గకా
రం బనఁగా
బింబ మగుఁ." భ. గు. 100

వ. అందు ౬వ దగు

సుకాంతియనువృత్తము (భీమనచ్ఛందమున).—

"జకారముఁ
గకారముఁ
సుకాంతిఁ బ్రకుండు నే." జ. గు. 101

వ. ఐదవసుప్రతిష్ఠాచ్ఛందంబున నైదక్షరములు పాదములఁ గలసమవృత్తంబులు ౩౨ పుట్టె. నందు ౧౬వ దగు

వలమురి యనువృత్తము.—

"నలగపదం
బలవడఁగా
వలమురియా
జలదనిభా" న. లగ. 102

వ. అందు ౭వ దగు

సుందరీవృత్తము (భీమనచ్ఛందమున).—

"చెంది భకారం
బొంది గగంబుల్
సుందరి యఁ జే
రందురు సూరుల్." భ. గగ. 103

వ. ఆఱవగాయత్రీచ్ఛందంబునం దాఱక్షరములు పాదములఁ గలసమవృత్తంబులు ౬౪ పుట్టె. నందు ౧౬వ దగు

విజయశుభ మనువృత్తము (సులక్షణసారమున).—

"నయగుణవృత్తిఁ
నయచరణాప్తిఁ
జయశుభవృత్తం
బె యగుమురారీ!" న. య. 104

వ. అందు ౨౮వ దగు

కిసలయ మనువృత్తము.—

"సస లింపొసఁగఁ
వసుధఁ బదమై
కిసలం బెసఁగుఁ
వసుదేవసుతా!" స. స. 105

వ. ఏడవయుష్ణిక్ఛందంబున నేడక్షరములు పాదములఁ గలసమవృత్తంబులు ౧౨౮ పుట్టె. నందు ౩౨వదగు

ప్రసవవర మనువృత్తము (సులక్షణసారమున).—

“ఎసఁగఁ బదమందుఁ
నసగములు చెందఁ
బ్రసవశర ముర్వీఁ
బిసరుహదళాక్షా!” న. సగ. 106

వ. ఎనిమిదవయనుష్టుప్ఛందంబున నెనిమిదక్షరంబులు పదంబులం గలసమవృత్తంబులు ౨౫౬ పుట్టె. నందు మొదటిదగు

విద్యున్మాలావృత్తము.—

“దేవా మాగా ప్తిఁ విద్యున్మా
లావృత్తం బౌ రంగాధీశా!” మ. మ. గగ. 107

వ. అంద ౫౫వ దగు

చిత్రపదం బనువృత్తము.—

“రాగిలుఁ జిత్రపదంబై
భాగయుగా ప్తత రంగా!” భ. భ. గగ. 108

వ. అంద ౮౬వ దగు

ప్రమాణి యనువృత్తము.—

“ప్రమాణికిం జర ల్గుదఁ
వ మొప్పు రంగపార్థివా!” జ. ర. వగణము. 109

వ. తొమ్మిదవ బృహతీచ్ఛందంబునఁదొమ్మిదక్షరంబులు పాదంబులఁ గల సమవృత్తంబులు ౫౧౨ పుట్టె. నందు ౧౮౩వ దగు

సుత్సుక మనువృత్తము.—

“అంగుగ సుత్సుక మై చనుఁ
రంగనృపా భభరంబులఁ” భ. భ. ర. 110

వ. అంద ౧౮౪వ దగు.

కిశోర మనువృత్తము.—

“సునభరా ప్తి కిశోర మిం
పెనయు రంగమహీపతీ!” న. భ. ర. 111

వ. పదవపంక్తిచ్ఛందంబున పదియక్షరంబులు పాదంబులం గల ౧౦౨౪ సమవృత్తంబులు పుట్టె. నందు నేబదైదవదగు

గోమల మనువృత్తము.—

"భామగురుప్రతిభన్ బెంపొందున్
గోమలవృత్త మనన్ రంగేంద్రా." భ. భ. మ. గ. 112

వ. అంద ౧౯౯వ దగు

వాగ్మి యనువృత్తము.—

"వారక యొప్పున్ వాగ్మికి భంబుల్
ధారుణి రంగేంద్రా మసగంబుల్" భ. మ. సగ. 113

వ. అంద ౩౪౫వ దగు

శుద్ధవిరాటి యనువృత్తము.—

"రంగచ్ఛుద్ధవిరాటికిన్ మసల్
రంగోర్వీప వరా జగంబగున్." మ. స. జ. గ. 114

వ. పదునొకండవత్రిష్టుప్ఛందంబునం బదునొకొండక్షరంబులు పాదంబులం గలిగిన సమవృత్తంబులు ౨౦౪౮ పుట్టె. నందు ౩౫౭ వ దగు

నింద్రవజ్రావృత్తము.—

"ఆనందరంగేంద్ర మహానుభావా
తానింద్రవజ్రం బగుఁ దాజగా ప్తిన్." త. త. జ. గగ. 115

వ. అంద ౩౫౮వ దగు

నుపజాతి (నుపేంద్రవజ్రా)వృత్తము.—

"జత జ్జగల్గం బుపజాతి కొప్పున్
రతీశతుల్యాకృతి! రంగభూపా!" జ. త. జ. గగ. 116

వ. అంద ౪౩౯ వ దగు

తోట(దోద)క మనువృత్తము.—

"జ్ఞావన భత్రయగా ప్తిని రంగో
ర్వీవర తోటకవృత్తము మీఱున్." భ. భ. భ. గగ. 117

వ. అంద ౩౫౮ వ దగు

నుపేంద్రవజ్ర యనువృత్తము.—

"ఉపేంద్రవజ్రం బొనరున్ సిరంగా
ధిపా! జతజ్జద్విగురు ల్చెలంగున్" జ. త. జ. గగ. 118

వ. అంద ౪౪౩ వ దగు

స్వాగత మనువృత్తము.—

"స్వాగతంబు రనభ ల్గగ యుక్తిన్
రాగిలున్ విజయరంగమహీపా!" ర. న. భ. గగ. 119

వ. అందు ౩౦౫ వ దగు

వాతోర్మి యనువృత్తము.—

"దాసత్రాతా మభతంబుల్ లగస్థై
భాసిల్లుఁ రంగప వాతోర్మి కిలఁ." ము. భ. త. లగ. 120

వ. పండ్రెండవజగతీచ్ఛందంబునఁ బండ్రెండక్షరంబులు పాదంబులం గలసమవృత్తంబులు ౪౦౯౬ పుట్టె నందు ౩౬౮ వ దగు

కలరవ మనువృత్తము.—

"కలరవవృత్తము గాంచు నజాయల్
బలయుత రంగనృపాలకచంద్రా!" న. జ. జ. య. 121

వ. అందు ౧౭౫౬ వ దగు

తోటక మనువృత్తము.—

"ససలుఁ ససలుఁ వరుసం గదియఁ
రసఁ దోటకమై తగు రంగనృపా!" స. స. స. స. 122

వ. అందు ౧౧౭౧ వ దగు

స్రగ్విణీ యను వృత్తము.—

"సారె భూభృద్యతిఁ స్రగ్విణీవృత్త మా
రారరల్ గూడినఁ రంగరాయాగ్రణీ!" ర. ర. ర. ర. 123

వ. అందు ౫౮౬ వ దగు

భుజంగప్రయాత మనువృత్తము.—

"యయాయల్ భుజంగప్రయాతాన కిష్టా
నయా నాగవిశ్రాంతి నానందరంగా!" య. య. య. య. 124

వ. అందు ౧౩౮౧ వ దగు

నింద్రవంశ మనువృత్తము.—

"తా నింద్రవంశం బగుఁ దాజరాప్తిచే
నానందరంగా! వడి! యామవైఖరిఁ." త. త. జ. ర. 125

వ. అందు ౧౩౮౨ వ దగు

వంశస్థ మనువృత్తము.—

"సనితి వంశస్థ మగుఁ జతజ్జరల్
పెనంగ రంగోర్విప! షడ్విరామతఁ" జ. త. జ. ర. 126

వ. అందు ౧౪౬౪ వ దగు

ద్రుతవిలంబిత వృత్తము:—

"ద్రుతవిలంబిత రూఢిని రంగభూ
పతి! మరుద్యతిఁ జర్పు నభారలన్." న. భ. భ. ర. 127

వ. అందు ౪౩౯ వ దగు

తోధకవృత్తము.—

"ద్విపయతిఁ దోధకవృత్తము రంగా
ధిపతి నజాయలఁ దేజముఁ జెందున్." న. జ. జ. య. 128

వ. అందు ౨౪౧ వ దగు

జలధరమాలావృత్తం.—

"మారమ్యాస్యా జలధరమాలావృత్తం
బౌ రంగేంద్రా! మభసమ లందంబైనన్." మ. భ. స. మ. 129

వ. పదుమూఁడవదగు నతిజగతీచ్ఛందంబునందుఁ బదుమూఁడక్షరంబులు పాదంబులం గలసమవృత్తంబులు ౮౧౯౨ పుట్టె. నందు ౩౫౨౦ వ దగు

బంభరగాన మనువృత్తము.—

"ప్రజితవిమత బంభరగాన మగున్
గజయతి ననభాగల రంగనృపా!" న. న. భ. భ. గ. 130

వ. అందు ౪౦౪౮ వ దగు

లతావృత్తము.—

"సతవడి రంగేశ్వర నయననగో
న్నతిని లతావృత్తము చెలువమరున్." న. య. నన. గ. 131

వ. అందు ౨౭౯౬ వ దగు

మంజుభాషిణి యనువృత్తము.—

"చను మంజుభాషిణి సజస్సజత్రగా
ప్తిని రంగధీర! నవవిశ్రమోన్నతిన్." స. జ. స. జ. గ. 132

వ. పదునాల్గవశక్వరీచ్ఛందంబునందు పదునాలుగక్షరంబులు పాదంబులం గలసమవృత్తంబులు ౧౬౩౮౪ పుట్టె. నందు ౪౦౯౬ వ దగు

సురుచిర మనువృత్తము.—

"యతి నిధి దునగనన లమరిన రంగ
క్షితిపతిమణి సురుచిర మగు గాప్తిన్." న. న. న. న, గగ. 133

వ. అందు ౨౯౩౩ వ దగు

వసంతతిలకావృత్తము.—

“ధీతత్పరా వసుయతిన్ తభజాగగప్ర
ఖ్యాతిన్ వసంతతిలకం బగు రంగధీరా!” త. భ. జ. జ. గగము. 134

వ. అందు ౩౮౨౩ వ దగు

వనమయూర మనువృత్తము.—

“ఆవనమయూరమన కా భజసనల్గా
ప్రావిరళరత్నయతి రంగమహిపాలా!” భ. జ. స. న. గగ. 135

వ. అందు ౮౧౨౮ వ దగు

ప్రహరణకలిత మనువృత్తము.—

“బలునసభనవల్ ప్రహరణవిలస
త్కలితకుఁ దగు రంగనృప వసుయతిన్.”, న. స. భ. న. వ. 136

వ. పదునైదవ యతిశక్వరీచ్ఛందంబునఁ బదునైదక్షరంబులు పాదంబులం గల సమ
వృత్తంబులు ౩౨౭౬౮ పుట్టె నందు ౧౫౭౮౮ వ దగు

గజరాజ మనువృత్తము.—

“సజభా! సభద్ర విశ్రమ రీతిఁ దనరిన్
గజరాజ మౌను రంగనృపాల వసుమతిన్.” స. జ. భ. భ. స. 137

వ. అందు ౪౬౭౨ వ దగు

మాలినీవృత్తము.—

“ననవిరమణ యుక్తిన్ నామయాసంగతంబై
యవనిఁ దగును మాలిన్యాఖ్యచే రంగధీరా!” న. న. మ. య. య. 138

వ. అందు ౧౬౩౮౪ వ దగు

మణిగణనికర మనువృత్తము.—

“ననలను ననసల నవయతిఁ దగి, రం
గనృపతిమణి మణిగణనికరము నా.” న. న. న. న. స. 139

వ. అందు ౧౦౯౨౩ వ దగు

సుగంధి యనువృత్తము.—

“ఖండవిశ్రమంబునన్ సుగంధి యొప్పి మిన్నగా
నుండు జారజల్ రజల్ రయుక్తి రంగధీమణీ!” ర. జ. ర. జ. ర. 140

వ. అంద ౧౫౩౬౦ వ దగు

లలితగతి యనువృత్తము.—

"నలిని బదునొకటి యతి నానజసలుఙ్

లలితగతి కలరు నిల రంగనృపతీ!" న. న. న. జ. స. 141

వ. పదునాఱవయష్టిచ్ఛందంబునఁ బదునాఱక్షరంబులు పాదంబులంగల ౬౫౫౩౬ సమవృత్తంబులు పుట్టె నందు ౨౧౯౭౭ వ దగు

చంద్రభాను వనువృత్తము.—

"నరజరల్ జగల్ గదించినం దిశావిరామ మై

యరయఁ జంద్రభానువృత్త మాను రంగభూవరా!" న. ర. జ. ర. జ. గ.

వ. అందు ౨౧౯౭౬ వ దగు

పంచచామర మనువృత్తము.—

"క్రమంబునం జరల్జరల్జగంబు గల్గి పంక్తివి

శ్రమాప్తిఁ బొల్చుఁ బంచచామరంబు రంగధీమణీ!" జ. ర. జ. ర. జగ.

వ. అంద ౧౩౨౬౮ వ దగు

ప్రియకాంత యనువృత్తము.—

"నయనయసల్గం బలవడినంతఙ్ బ్రియకాంతా

హ్వాయ మగు నేకాదశయతిరై రంగమహీశా!" న. య. న. య. స. గ.

వ. పదునేడవ యత్యష్టిచ్ఛందంబునందుఁ బదునేడక్షరంబులు పాదంబులఁ గల సమవృత్తంబులు ౧౩౧౦౭౨ పుట్టె నందు ౩౭౪౫౦వ దగు

పృథ్వీవృత్తము.—

"జసల్జసయవంబుతోను జలజాప్తవిశ్రామతఙ్

బొసంగు నిలఁ బృథ్వీవృత్తము సుభోగరంగాధిపా!" జ. స. జ. స. య. వ.

వ. అంద ౫౮౩౩౭ వ దగు

శిఖరిణి యనువృత్తము.—

"యశోభూపాయొప్పుఙ్ యమనసభవప్రాప్తివిద్రయో

దశోద్యద్విశ్రాంతిఙ్ శిఖరిణిలసద్రంగనృపతీ!" య. మ. న. స. భ. వ.

వ. అంద ౧౯౯౨౮ వ దగు

మందాక్రాంత యనువృత్తము.—

"సంతుష్టాత్మా మభనతతగాసమ్మతిం ధాత్రి మందా

క్రాంతం బర్యొఙ్ బదునొకయతిఙ్ రంగభూపాలవర్యా!"

మ. భ. న. త. త. గ. గ. 147

వ. అంద ౩౨౮౬౭ వ దగు

త్వరితపదగతి యనువృత్తము.—

"అయిదునగణములు గగ మమితగుణ రంగేం
ద్ర యతిపదునొకటఁ ద్వరితపదగతి కొప్పుఁ."

న న. న. న. న. గగ. 148

వ. పదునెనిమిదవ దగుధృతి యనుఛందంబునఁ బదునెనిమిదియక్షరంబులు పాదం
బులం గలసమవృత్తంబులు ౨౬౨౧౪౪ పుట్టె నందు ౧౩౧౦౭౨ వ దగు

దేవరాజ మనువృత్తము.—

"క్షితినరల్ నజల్ భసలును జెన్నుగా నభవయతి
స్థితియు దేవరాజమనఁ జెల్లు రంగవరపతీ!" న. ర. న. జ. భ. స. 149

వ. అంద ౯౩౦౧౯ వ దగు

మత్తకోకిల యనువృత్తము.—

"సత్తయారసజాభరల్ భపసంఖ్య విశ్రమ మొప్పినన్
మత్తకోకిలవృత్త మా నసమానరంగనృపాలకా!" ర. స. జ. జ. భ. ర.

వ. అంద ౩౮౭౨౮ వ దగు

కుసుమితలతావేల్లిత యనువృత్తము.—

"శ్రీరంగోర్వీశా మతనయమయముల్ చెంది విశ్రాంతియుక్ వే
శ్వేటన్ మిత్రాప్తిన్ గుసుమితలతావేల్లితావృత్తమయ్యెన్."

మ. త. న. య. య. య. 151

వ. పందొమ్మిదవ యతిధృతిచ్ఛందంబునందుఁ బందొమ్మిదక్షరంబులు పాదంబులం గల
సమవృత్తంబులు ౫౨౪౨౮౮ పుట్టె నందు ౧౪౯౩౩౮వ దగు

శార్దూలవిక్రీడిత యనువృత్తము.—

"సారంబౌ మసజల్సతాగురువులున్ శార్దూలవిక్రీడితం
బారూఢిం బదుమూటఁ గల్గియతిచే నానందరంగాధిపా!"

మ. స. జ. స. త. త. గ. 152

అంద ౧౭౮౦౩౯ వ దగు

భూతిలక మనువృత్తము.—

"సారెకు భారసజాగముల్ పది సారసాప్తవిరామమున్
జేరిన భూతిలకం బగున్ నుతశీల రంగనృపాలకా!"

భ. భ. ర. స. జ. జ. గ. 153

వ. అందు ౧౮౬౦౪౦వ దగు

తరళ యనువృత్తము.—

"తరళ కా నభరస్సజాగయుతంబుగా నినవిశ్రమ
స్ఫురణా రంగనృపాలశేఖర భూరిదానగుణాకరా" న. భ. ర. స. జ. జ. గ.

వ. ఇరువదవ దగుకృతిచ్ఛందంబునం దిరువదక్షరంబులు పాదంబులం గలసమవృత్తంబులు ౧౦౪౮౫౭౬ పుట్టె నందు ౫౨౨౧౭౬వ దగు

కలిత యనువృత్తము.—

"ననభసననవంబుల నలినాప్తవిరమణము రస
ప్రణుత కలితవృత్త మమరు రంగమనుజపతిమణీ"! న. న. భ. స. న. న. వ.

వ. అందు ౨౯౮౬౭౬వ దగు

మత్తేభవిక్రీడితావృత్తము.—

"నలువొందన్ సభరల్ నమ ల్యవలతో సంగూడి మత్తేభ మిం
పలరారున్ బదునాలుగౌ విరతిచే నానందరంగాధిపా!"
స. భ. ర. న. మ. య. వ. 156

వ. అందు ౩౫౫౭౯౯వ దగు

నుత్పలమాలికావృత్తము —

"పన్నిపదాయతిన్ భరనభారవసంజ్ఞగణాళిఁ గూడి య
త్యున్నతవృత్తితో వెలయు నుత్పలమాలిక రంగధీమణీ!"
భ. ర. న. భ. భ. ర. వ. 157

వ. అందు ౩౭౨౨౧౬వ దగు

భుజగ మనువృత్తము.—

"మను నభల్ నభరసవముల్ పదుమూఁట విశ్రమ మొప్పినన్
ఘనవజారతవిజయరంగశిఖామణీ భుజగం బగున్. న." భ. న. భ. ర. స. వ.

వ. అందు ౩౭౨౧౫౧వ దగు

నంబురుహ మనువృత్తము:—

"నాలుగుభంబులపై రసవంబులు వల్వ్యాగాఁ బదమూఁట నిం
పొలి విరామము నంబురుహాంబున కొప్పు రంగమహీపతీ!"

భ. భ. భ. భ. ర. స. వ. 159

వ. ఇరువదియొకటవ దగుప్రకృతిచ్ఛందంబునం దిరువదియొకండక్షరంబులు పాదంబులం గలసమవృత్తంబులు ౨౦౯౭౧౫౨ పుట్టె నందు ౭౮౬౧౦౪వదగు

సురభూజరాజ మనువృత్తము.—

"రవియతిఁ జెలఁగన్ సురభూజరాజము ప్రబలు నభరనసారలఁ
దవిలి రంగమహీతలాధిప! దళితవిమతనృపాలకా!" న. భ. ర. న. న. స. ర.

వ. అందు ౭౧౧౬౦౦వ దగు

చంపకమాలిక యనువృత్తము.—

"సలలితరీతితో నజభజాజరసంజ్ఞగణాళిఁ జంపకం
బలవడ భద్రవిక్రమసమంచితహైతగురంగభూవరా!"

న. జ. భ. జ. జ. జ. ర. 161

వ. అందు ౩౦౨౯౯౩వ దగు

స్రగ్ధర యనువృత్తము.—

"సారెన్ నాగాధిరాట్పంచదళవిరమతిన్ స్రగ్ధరావృత్త మొప్పుంగాం
తారాజీవాస్త్రయుద్యన్మరభనయయయోద్భాసియై రంగభూపా!"

మ. ర. భ. న. య. య. య. 162

వ. అందు ౭౪౪౩౦౪వ దగు

వనమంజరి యనువృత్తము.—

"నగణముపై జజజాభరలున్ పమనాల్గిటన్ విరమంబునున్
దగి చెలఁగున్ వనమంజరివృత్తము ధాత్రి రంగనృపాలకా!"

న. జ. జ. జ. జ. భ. ర. 163

వ. ఇరువదిరెండవ దగు నాకృతిచ్ఛందంబునం దిరువదిరెండక్షరంబులు పాదంబులం గలవృత్తంబులు ౪౧౯౪౩౦౪ పుట్టె నందు ౧౭౯౭౫౫౯వ దగు

మానిని యనువృత్తము.—

"ఏడిటవల్లు మహిన్ బదుమూఁడిట యొక్కటమూతక్కువయిర్వదిటన్
కూడిన మానిని కొప్పును శైలభగుర్వులు రంగప! గూఢముగాన్."

భ. భ. భ. భ. భ. భ. భ. గురు. 164

వ. అందు ౨౦౯౭౧౫౨వ దగు

కనకలతిక యనువృత్తము:—

"దనర నిసల కవలివడి సతనగణములు గురువు రం
గనృపతిమణి వితరణగుణి కనకలతిక కను దగున్."

న. న. న. న. న. న. న. గ. 165

వ. అందు ౨౦౭౧౫౨౦వ దగు

మహాస్రగ్ధర యనువృత్తము:—

"రహిం ఖండగ్లౌకళావిశ్రమములను మహాస్రగ్ధరావృత్త మా శ్రీ
సహితౌదార్యా సతానల్ సరరగురువు లుంచంగ శ్రీరంగభూపా!"

స. త. త. న. స. ర. ర. గ. 120

వ. అందు ౧౪౬౯౪౪౪వ దగు

తురగ మనువృత్తము:—

"ఇలను దురగము నెనిమిదిటఁ బదునేనిటఁ యతు లొప్పఁగా
నలరు నలునగణములు సజజగలంది రంగమహీపతీ!"

న. న. న. న. స. జ. జ. గ. 121

వ. ఇరువదిమూఁడవవికృతిచ్ఛందంబునం దిరువదిమూఁడక్షరంబులు పాదంబులఁ గల
వృత్తంబులు ౮౩౮౮౬౦౮ పుట్టె నందు ౪౧౯౪౩౦౪ వ దగు

కుసుమ మనువృత్తము:—

"నభనభ త్రిగనగణము ల్వగణయుతమయి చెలు వలరినఁ
విభుఁడు రంగనృపతి! త్రయోదశవిరతి వసుమతిఁ గుసుమమా."

న. భ. న. భ. న. న. న. వ. 122

వ. అందు ౩౪౯౭౧౨౧వ దగు

కవిరాజవిరాజిత మనువృత్తము:—

"నగణము షడ్జగణంబులపై వగణంబుఁ ద్రయోదశవిశ్రమముం
దగఁ గవిరాజవిరాజితవృత్త మనంజను రంగనృపాలమణీ!"

న. జ. జ. జ. జ. జ. జ. వ. 123

వ. ఇరువదినాల్గవ దగుసంకృతిచ్ఛందంబునం దిరువదినాలుగక్షరంబులు పాదంబులం
గలసమవృత్తంబులు ౧౬౭౭౭౨౧౬ పుట్టె నందు ౪౮౫౭౪౩౩ వ దగు

పంచశర మనువృత్తము:—

"మించినరుద్రప్రౌఢిని బందొమ్మిదిటను యతి తగి మెఱసినయంతఁ
బంచశరం బా రంగనృపాలప్రభుతిలక! భమసభననయా ప్తిఁ."

భ. మ. స. భ. న. న. న. య. 124

వ. అందు ౪౧౯౩౩౮౦వ దగు

శృంగార మనువృత్తము:—

"మృడవిశ్రామం బవలఁ బందొమ్మిదిటను యతి తగి మెఱసినయంతఁ
గడు శృంగారాఖ్యం జెలంగుఁ రంగనృపతి! సతయభనననయయుక్తిన్."

స. త. య. భ. న. న. న. య. 125

వ. ఇరువదియైదవ దగు నతికృతిచ్ఛందంబునం దిరువదియైదక్షరంబులు పాదంబులం గల సమవృత్తంబులు ౩౩౫౫౪౪౩౨ పుట్టె నందు ౧౬౭౭౬౬౦౧వ దగు

వనరుహా మనువృత్తము:—

"రుద్రప్రౌఢిని బందొమ్మిదిటఁ రుజ లగుయతు లొనరుట వనరుహా ఖ్యై
భద్రశ్రీయుత! రంగాధిపతీ! పరగులిపుల మసభభననననగల్."

మ. స. భ. భ. న. న. న. న. గ. 126

వ. అందు ౪౧౭౯౯౦౪వ దగు

సురుచి యనువృత్తము:—

"వసుమనువుల నిర్వదియొకటఁ జెల్వై విరమణములు వఱలం బాగా
నసమనురుచి శ్రీహరిసమ రంగేంద్రా! ననభసతననయగప్రాప్తిఁ."

న. న. భ. స. త. న. న. య. గ. 127

వ. అందు ౧౬౬౪౪౫౧౧వ దగు

విజయ మనువృత్తము:—

"భానులఁ బదియుం దొమ్మిదిటఁ జొప్పడి విరతులు నేర్పడ విజయ మగుఁ
సైనికయుతరంగాధిపసల్లాణు భసభతనల్ సననగములతోఁ."

భ. స. భ. త. న. స. న. న. గ. 128

వ. అందు ౮౩౮౧౩౧౧వ దగు

భాస్కరవిలసిత మనువృత్తము:—

"మానితసుగుణ త్రయోదశవిశ్రామంబున భనజయభననసగాప్తిఁ
భానుసదృశరుచిరంగనృపాలా భాస్కరవిలసిత మగునిలలోనఁ."

భ. న. జ. య. భ. న. న. స. గ. 129

వ. అందు ౧౫౬౫౮౭౩౫వది యగు

చారుమతి యనువృత్తము:—

"చారుమతి యొప్పును భజల్ సనభజల్ సనగ
సంగతి కవీంద్రవినుతా!
సారెకుఁ ద్రయోదశకసప్తదశసద్యతి ల
సద్గతిని రంగనృపతీ!"

భ. జ. స. న. భ. జ. స. న. గ. 130

వ. ఇరువదియాఱవ దగు సంస్కృతిచ్ఛందంబునం దిరువదియాఱక్షరంబులు పాదంబులం గలసమవృత్తంబులు ౬౭౧౦౮౮౬౪ పుట్టె నందు ౧౫౬౫౮౭౩౫వ దగు

మంగళమహాశ్రీ యనువృత్తము:—

"సత్తుగనురత్నమాల సప్తదశమంబునను
సద్యతులు మంగళమహాశ్రీ
వృత్తమున కౌ భజసనత్రిభజల్సనల
పై గురులు రంగనృపధీరా!"

భ. జ. స. న. భ. జ. స. న. గ. గ. 131

ఇవ్విధంబున నుక్తాదియిరువదియాఱుచ్ఛందంబుల నుద్భవిల్లినవృత్తంబు లందు నూతనపురాతనవృత్తంబులు కొన్ని పూర్వకవిప్రయోగసరణి వివరించినాఁడ, నింక నం దుద్ధరమాలావృత్తంబులు స్వస్థానపరస్థానవృత్తంబులు మొదలుగాఁ గలవృత్తభేదంబులు వివరించెద.

క. ధర రంగధీమణీ! యీయిరువదియాఱక్షరముల కెక్కుడు లైయు
ద్ధరమాలావృత్తము లని, పరగు లయగ్రాహి లయవిభాతియుఁ గృతులన్. 132

లయగ్రాహివృత్తము:—

"ఎన్నె వెలయున్ భజసనమ్ములు మఱిన్ భజస
నమ్ములపయిన్ భయగణమ్ములు లయగ్రా
హి న్నెఱయు రంగనృప! యిమ్మహిని ప్రాసయుతు
ల న్నెఱిని నాల్గుచరణమ్ములను వేడ్కన్."

భ. జ. స. న. భ. జ. స. న. భ. య. 133

లయవిభాతి:—

"నగణము సనమ్ములును నగణము సనమ్ములును
నగణము సనమ్ములును నగణము సగంబుల్
జగతిఁ గృతులందు వెలయఁగ లయవిభాతి యనఁ
దగు విజయరంగనృప! యగణితగుణాఢ్యా!"
న. స. న. న. స. న. న. స. న. న. స. గ. 134

వ. మఱియు లయవిహారి, తరవోజ, త్రిభంగి మొదలగునవి యనేకవిధోపరివృత్తంబులుంగలవు. వెండియు దండకవృత్తంబులు దశవిధంబులుగల వవి చండవృష్టి, అర్ణ, అర్ణవ, వ్యాళ, జీమూత, లీలాకర, ఉద్దామ, శంఖ, తగణ, యగణ దండకంబులు ప్రశస్తంబులై విస్తరిల్లు నందు మొదటి చండవృష్టిదండకంబునకు ౨౭ అక్షరంబు లొప్పు నది యెట్టులనిన.

"నగణయుగమామీఁద రేఫావళుల్ మానిసం
ఖ్యన్ దగన్ జండవృష్ట్యా మహిన్ భూధవా!"
న. న. ర. ర. ర. ర. ర. ర. ర. 135

క్రమంబున [1]నర్ణాదిదండకములకు నొక్కొక్కరగణ మెక్కువగా నొప్పుచుండును.

భీమనచ్ఛందంబున:—

"అమరఁగ ననహంబు లందాదిగా నొండె కాదేని నాదిం దకారంబుగా నొండెలోనం దకారంబు లిమ్మై గకారావసానంబుగాఁ జెప్పినన్ దండకం బండ్రు దీనిం గవీంద్రుల్ జగద్గీతకీర్తీ! పురారాతిమూర్తీ! సదాచారవర్తీ! వణిగ్వంశచూడామణీ! బంధుచింతామణీ! రేచనా! కావ్యసంసూచనా! దానవైరోచనా!"

అనియున్న దిగనుకఁ బురాతనకవులు తగణప్రధానముగానే దండకములు రచియించినారు గనుక నాలాగునను జెప్పవచ్చును.

రగడలు:—

రగడలుతొమ్మిదివిధములు. హయప్రచారము, తురగవల్గనము, విజయమంగళము, ద్విరదగతి, విజయభద్ర, మధురగతి, హరిగతి, హరిణగతి, వృషభగతి అని. అందు హరిగతి యనురగడకు ఆటతాళము; హయప్రచారము, తురగవల్గనము, విజయమంగళము వీనికి రూపకతాళము; మధురగతి యనురగడకు నేకతాళము; ద్విరదగతి,

1 నార్ణాది.

విజయభద్ర. వీనికి జంపెతాళము; గరం హారిణగతి, వృషభగతులకుఁ ద్రిపుటతాళము. ఇట్లు నవవిధంబు లైనరగడలు తాళభేదంబులు జెలఁగుచు నుదాహరణంబులకు నాకరంబై యుండు. ఆయుదాహరణములు గ్రిసరాయజ్ఞవలి మొదలయినవి పెక్కులుగలవు.

భీమనగారు సప్తవిభక్తులు ... గూడ నెనిమిదివిభక్తులను వరుసగాఁ గృతినాయకాంకితపద్యంబులు ... గోమదీశాన ... ంచి రగడజాతి సాలిగా ... దళంబులతోఁ గడ లిక యనక వివరించి యందు ... బుత్కలికగా నేర్పరిచి యే దేసిపదమ్ము లేక సమాసరీతి విభక్త్యర్థమ్ము ... చెప్పి వానికి సరిగా నెనిమిదవదళంబుఁ గూర్చి కడను బద్యం బొకటి సర్వవిభక్త్యర్థకంబుగాఁ జెప్పవలయుననియు నట్లుకాదేని యన్నియుత్కళికలకు విభక్త్యాభాసంబుగాఁ జెప్పి షష్ఠ్యుత్కళికకేనియుఁ జతు ర్థ్యర్థ ... బొసఁగునట్లు రచియింపవలయునని చెప్పినారు. ఈవిభక్తుల కధిదేవతలు. ప్రథమకువీరావళి; ద్వితీయకుఁగీర్తిమతి; తృతీయకుసుభగ; చతుర్థికి భోగమాలిని; పంచమికిఁ గళావతి; షష్ఠికి గాంతిమతి; సప్తమికిఁ గమల; సంబోధనకును జయపతి. అను నీపేరులు గలుగఁ జెప్పినఁ దద్దేవతలు సకలశుభంబులొసంగుదురు. ఇవ్విధంబునం బలుక నది యుదాహరణం బనందగును.

మఱియు వసంతనపథ్యార్యా, విపులార్యా, చపలార్యా, ముఖచపలార్యా, జఘనచపలార్యా అని యైదువిధంబుల యార్యావృత్తంబులును; మహాక్కర, మధ్యాక్కర, మధురాక్కర, అల్పాక్కర, అంతరాక్కర అనియక్కరజాతివృత్తంబులు ౫ తెఱంగులును; గద్య, బిరుదుగద్య, చూర్ణిక, వచనము, విన్నపములు నని ౫ విధములు గద్యలును, ఆటవెలఁది, తేటగీతి, పవడగీతి, మలయాగీతి, ఉపగీతి, ఉద్గీతి, యార్యాగీతి యని ౭ విధంబులగీతంబులును; వృత్తప్రాసనీసము, సర్వతఃప్రాససీసము, అర్థసమసీసము, అవకలిసమసీసము, అవకలినడిసీసము, అవకలిప్రాససీసము, సర్వలఘుసీసము, ఉత్సాహవేదండసీసము, విషమసీసము, సమనామప్రాససీసము, గీతరహితచతుష్ప్రాససీసము, సర్వవడిసీసము అని ౧౨ విధములసీసపద్యములును; సమకందము, విషమకందము, ఆర్యాకందము, రుచకందము, నిడుదకందము, ద్వివిధకందము, చతుర్విధకందము, వృత్తగర్భితకందము, ప్రమితాక్షరకందము నన ౯ విధంబులకందపద్యములును; పంచరత్నంబులు, దిగ్గజంబులు, నవరత్నంబులు, కళావళి, తారావళి, విద్యావళి, శతకము, వృత్తమాలిక, కందమాలిక, సీసమాలిక, యక్షగానము, నాటకము, కీర్తనలును, పదములు, సూళాదితాళకొ(క)ట్నములు, ధవళములు, శోభనములు, ఉరుటణులు, ఆరతిపాటలు, జోలలు, అష్టకములు, ఏలలు, గొబ్బిళ్లు, చందమామపదములు మొదలుగాఁగల బహువిధగతుల నతుల ప్రభావంబుల గంగాప్రవాహంబులై విస్తరిల్లు. మఱియుఁ బద్యభ్రమక, పాదభ్రమ

...లమాలికా, కందగీతగర్భిత చంపకమా

లిక, సౌగంధిక, కుసుమమంజరీగర్భితోత్పల ... మయూరగర్భితలయగ్రాహి,

లికా, వృత్తకందగర్భితసీస, మంగళ ... ము; చలజిహ్వా, అచలజిహ్వా,

కందద్వయగర్భితక్రౌంచపద, గ ... ము, ఏకకందములు, అష్టకంద

ఓష్ఠ్యము, నిరోష్ఠ్యము, ఉత్పల ... గరి, శంఖ, డిండిమ, మంద్రాక,

ములు, పాదన్యాసనంబులు, గుణితంబు ... బంధ, చక్రబంధ, ఖడ్గబంధ,

చక్రవాళములును; త్రిపాదసంఘట్టనం ... చామర బంధ, శూలబంధ, దశా

శార్ఙ్గబంధ, గదాబంధ, పద్మబంధ, ఛత్రబంధ ... బంధ, పుష్పగుచ్ఛబంధ, పుష్ప

వరణచక్రబంధ, కులాలచక్రబంధ, మణిమాలి ... కవిత్వ నానావిధబంధనిబంధ

మాలికాబంధ, చతురంగబంధ, డమరుబంధాది ... గల

వంబులును; త్రిపాదసమస్యాపూర్తి విషమసమస్యా...

యాసబంధంబు లనేకంబులు గలిగి, ఆశు చిత్ర మధుర విస్తారంబు లను చతుర్విధ

కవితాచాతురీమహిమంబులు విస్తరిల్లియున్నయవి. కావున నిట్టి కవిత్వంబు లనందు

బదవాక్యాదిదోషంబులు పెక్కులు గల వవి యెట్టులనిన:— 137

సీ. పునరుక్తి గ్రామ్యంబు పోలిన విసంధి సంశయము హీనోపమ చతురప్రాస

భంగంబు విశ్రమభంగంబు ప్రక్రమభంగంబు ఛందోవిభంగము నతి

మాత్రయు న్యూనోపమయు భిన్నలింగంబు వ్యర్థంబు పరమగూఢార్థస్ఫురణ

యపరగ్రామ్యార్థ మనన్వయప్రయోగంబు లాది యనల్పపాదశాలిదోష

తే. ములను వర్జించి కృతిపతికులము తారఁ

గని శుభగణంబు తద్వ్యాపకమును మొదట

నిలుపు పెడ సమకాక్షర్ణములును బీజ

యుక్తముగఁ జూచి కృతి పూన్ప నాదవు శుభము. 138

వ. కావునఁ గవీంద్రు లగువార లిన్ని తెఱంగుల విమర్శించి కృతులు రచియించిరేని

యవి యుత్తమకావ్యంబు లనంబరగుఁ గావున నేను గవితాలక్షణప్రకరణంబు

లన్నియు లక్ష్యాలంబులను లక్షణలక్ష్యయుక్తంబునుగాఁ జేటుపడకుండఁజేసి సుక

వు లైనవారు తప్పొప్పు లారసి క్షమించి యీ యానందరంగచ్ఛందంబు నాచం

ద్రార్కంబుగా వర్ధిల్లునట్టు లనుగ్రహింపఁదగిన దని వేఁడుకొనియెద.

మత్తకోకిల:—

సాధుపోషణ దుష్టశిక్షణ సత్యభాషణభూషణా

యోధనాయక ధీరగాయక యూథగేయక సాయకా

బోధబంధుర ధీయుగంధర భూధురంధరసింధురా
సాధువిగ్రహ భీమవిగ్రహ శాత్రవాగ్రహనిగ్రహా!

మ. హరిసద్విక్రమచంద్రచేలవిధుభక్తాగ్రేసరాయబ్జసుం
దరపాణిద్వయసోమభూతిముతసన్నాథాసు(సు)జైవాతృకా
యరిహారాజకళానిధీ కుముదమిత్రాగోమదీశాన్వయా
హరిణాంకస్ఫుటబింబసన్నిభముఖా యానందరంగాధిపా!

క. ఘనవనంద సంతతిపయో,వననిధిరాకాశశాంక వాసవవిభవా
వనితాజనతా నూతన, మనసిజయానందరంగమహీపతిచంద్రా!

141

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర కరుణాకటాక్షల
కులజలధికుముదమిత్ర వేంకటకృష్ణార్యపుత్త్ర శ్రీ[illegible] ధర్మవెచ్చ
మిత్ర కుకవిజనతాలవిత్రి యార్వేలకమ్మనియోగికు[illegible]త్ర విద్వజ్జన
ధేయప్రణీతంబైన యానందరంగచ్ఛందం బను [illegible]వి కస్తురిరంగనామ
బును జతుర్థాశ్వాసము. [illegible]మణియందు సర్వం

ఆనందరంగరాట్ఛందవ

[illegible]ర్ణము.

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
	...	0	10
బ	...	0	14
స్స	...	1	0
ళి, సటీక	...	0	12
	...	0	12
	...	0	4
	...	0	8
సుబ్బారాయకృత ఆంధ్రనిఘంటువు		3	12
	...	0	
	...	0	
	...	0	
	...	0	
	...	0	
ను శేషము, సాంబనిఘంటువు			
	...	0	12
	...	0	2
ల	...	0	12
వున	...	0	8

కంబుగ

యానులు అనేకములు మా

గిన దని వేడు.

మత్తకోకిల: —

సాధుపోషణ దుష్టభీషణ సత్యభాషణభూషణా

యోధనాయక ధీరగాయక యూధగేయక సాయకా

తప్పొప్పులపట్టిక.

పేజీ.	పద్యము.	బంతి.	తప్పు	ఒప్పు.
4	18	3	సందటితో	సందటిలో
6	31	4	సాన్నిధ్యమై	సాన్నిధ్యమై
	36	8	కళాధరుఁ	కళాధరుఁ
8	46	1	చర్య	చతుర
	,,	,,	దాత	ధాత
	,,	2	నెదురు	నెదిరి
	51	1	చంద్రుఁడై	చంద్రుఁడై
10	55	6	జంత్రాలు	జన్రులు
	,,	11	సాఁటి	సాటి
	62	4	చలివెందర	చలిపదిపు
11	64	2	గతిగృష్ణ	గతిఁలక్ష్ణ
	66	3	చక్కదనము	ఁజకఁదనము
	67	3	గల్వ	ఎ
	68	3	గాంచగా	గాంచఁగా
13	77	2	ఁదారి	ఎ క
13	79	1	చెల్వొందు	ఁజెల్వొందు
14	89	7	కటక	[illegible]
	90	1	సరిగ్ర	సరిగ
15	94	5	ంహాసనమును	దిండుఁజేరి
	96	2	ద్రాంతు	సింహాసనముఁ
18	109		బులుకో	ద్రాంత
		2	వడసి	బులుఁగో.
19	122	4	పుత్రికలకు	వడని
20	49	1	జ్ఞేయాః	పుత్త్రికలకు
				జ్ఞేయ...క్షిప్ర

పేజీ.	పద్యము.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
39	55	3	వార	తార
	57	2	కారయితా	కారయితు
40	72	2	బురువై	బురువా
41	79	1	బోనాడుదురో	బోనాడుదురా
	82	1	కురణా	కురూణా
43	102	2	వేదినః	వేధినః
	104	1	వ్యాస్తంబై	వాస్తంబై
45	119	1	వర్ణములకు	వర్ణములకుఁ
46	124	2	నేనాని	సేనాని
		7	లాగు	లాకు
	126	2	కసమవు	కసమపు
	27	2	యితులు	దయితులు
47	131	2	సనము	సవము
		,,	సనని	నవలి
49	144	2	గను	గనుక
51	165 తర్వాత	1	కవిసరిర్వ	కవిసర్వ
	166	1	గీస్తుత్యా	గీస్తున్నత్యా
52	1[illegible]3	3	లొప్పు	లొప్పుఁ
	,,	4	చొప్పన	చొప్పునఁ
53	175	4	నిడ	నిడుఁ
	177		దాఁగృతి	దాకృతి
	180	2	కప్రదు	కెళ్లదు
54	186	2	[illegible]మర	కమరు
	,, తా	4	[illegible]డు	మూఁడు
55	194	1	గజా[illegible]	గజానాం
56	200	2	గొట్టెయ...[illegible]డే	గోత్రీయ...గూడె
57	209	4	ఘటా	ఘటు
61	233	2	డగు	దగు
	237	2	విడఁగా	లిడఁగా
62	241	3	బెటు	బెంట్లు

పేజీ.	పద్యము.	బంతి.	తప్పు.	ఒప్పు.
63	248	2	క్రియమ్	శ్రియమ్
65	258	2	మెసగు	మెసఁగు
68	269	7	కేశ	కేశవ
	270	4	విప్రలకు	విప్రకుల
	272	2	ఖైక్షవం	భైక్షవం
69	275	1	వారితావి	వారితాబ్ధి
70	280	1	కౌబామ్	శాబామి
73	6	3	పభబభల్	పఫబభల్
		4	పవర్గు	బవర్గు
73	8	2	ముణ్	ముల్
74	11	7	ఘుజ్	ఘుఞ్
77	25	2	తగుఁ	తగఁ
	27	1	కొమ్మొ	కొమ్మ
81	56	1	దనుపట్టు	గనుపట్టు
82	62	2	కలఁతిగ	కలతిగ
84	77	2	లగు, ప్రథమ	లగుఁ, బ్రథమ
85	89 ముందు	1	అనుశాసటిక	అనుశాసనిక
			(అంతట నిట్లే సవరించుకొనునది)	
87	105	2	శ్లేశ	క్లేశ
	106	1	చి, ట్లేసియు	బి, ట్లేసియు
		3	చిందఱవందఱగుఁగాఁగ	చిందఱవందఱగాఁగ
89	117	1	రాజులఁ	రాజుల
91	130	1	వినంగా	వినఁగా
94	158	1	నిషివిమ	మనీషివి
96	180	1	దేశ్య	దేశి
	181	2	బ్బరపు	బ్బురపు
98	193	1	వలిసఁ	వలిఁ
	194	2	వాగ్ఝురుఁ	వాగ్ఘురుఁ
103	239 తా	1	క్షుబ్ద	క్షుబ్ధ
106	261	3	మాప్పిఁ	మూష్టిఁ
10	294	2	మర్థింపంగ	మర్దింపంగ

పేజీ.	పద్యము.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
111	302	1	జ్ఞాయ	జ్ఞాన
	308	2	య్యాను	యాను
113	324 తా	2	జ్	అజ్
117	357	2	మేనుగఁ	మేనునఁ
125	41	1	జరిప	జరిత
		,,	బరగు	పరగు
		2	జైవులకు	జైవ్యలకుఁ
127	54	3	గాన	గావ
	56	3	పాటి	సాటి
	59	1	వచ	నీచ
127	61	1	సురలు	నరలు
128	70	1	మెకట	లోకట
131	89	1	బండి	బంతి
	91	1	వ్రాసిఁ	వాసిఁ
		2	లబ్దా	లబ్ధా
132	94	3	విడుచు	లిడుచు
	95	2	మాత్రలనో	మాత్రనయో
	,,	4	నాలుగన	నాలుగవ
	95 తా	3	32	3౨
		4	యింటి	యింట
136	106 ముందు	1	ప్రసవపర	ప్రసవశర
148	135	2	జండస్పృష్ట్వా	జండస్పృష్టో
149		2	ఖేదంబులు	ఖేదంబులఁ
		12	పక్షికి	పక్షికిఁ

144 వ పేజీలో 164వ పద్యానంతరమునఁ దర్వాత పద్యసంఖ్య మాఱినవి.

